

БАЛЖЪЭР СЕЛЧУК

**НАРТХЭР
НЭТЭРХЭР
АНУННАКИХЭР**

Налшык 2016

ПСАЛЪАЩХЬЭХЭР

ПЭУБЛЭ	13
ЯПЭ ЙХЬЭ	21
ОЛИМПОСРЭ ХЬЭРЭМЭ ЙУАЩХЬЭРЭ	21
1. ХЭСИОД И ТХЫЛЪХЭР	22
1.1. «ТХЬЭ ПЭЛТЫТЭХЭР КЪЫЗЭРАЛЪХУАР»	22
(ТНЕОГОНИ) «МАХУЭХЭМРЭ ЙУЭХУХЭМРЭ» (ЕРГА КАИ НЕМЕРАИ)	
.....	22
2. ОЛИМПОСРЭ ХЬЭРЭМЭ ЙУАЩХЬЭРЭ КЪЫХЭКИ	
КАЛЕНДАРЫР	34
2.1. ЩЫПЭНЫГЪЭР ЙХЬИЩЦ	38
2.2. ДЫЩЭ ЖЫГ	42
2.3. РАМАЯНА.....	44
2.4. ГУЭРГУЭНЫЖЬ И ЛЪЭУЖЬЫМ ТЕТУ	48
3. НАРТ ЙУЭРЫПУАТЭМ ХЭТ ПСЭУЩХЬЭХЭМРЭ Я	
ТЕПЛЪЭХЭМРЭ	52
3.1. ЛЪЭБЫЦЭ	52
3.2. ХЬЭЦХЬЭ-ВЫЛЪЭХЭР	53
3.3. ТХЬЭРЫКЪУЭХЭР.....	53
4. НАРТ АШЭМЭЗ.....	57
4.1. ГЫЛГАМЫЩ ХЬЭДРЫХЭ ГЪУЭГУАНЭМ ТЕТУ КАВКАЗЫМ	
ЗЭРЫКИУАР	61
4.2. ТИЛМУН.....	64

5. НАРТ АМЫШ, НАРТ МАМЫШ, НАРТ ТХБЭГБЭЛЭДЖ СЫМЭ	67
5.1. Машу	69
5. 2. САНЭ ГУАЩЭ Сидиру	70
5.3. УРУК-ЕРЕК-ТАРТАРУС	70
5.4. ЕРЭБ	71
6. КАВКАЗЫМРЭ МЭСОПОТАМИЕМРЭ Я ЗЭПЫЦЭНЫГБЭР	72
ЕТІУАНЭ ІХХБЭ	74
АНТРОПОМОРФИКХЭР	74
1. ЗЭУСРЭ ХБЕРЭРЭ	75
1.1. ЖЭМЫХБУЭРЫЛХУ	77
1.2. Гуурэ жэмрэ	80
2. ПОСЕЙДОН	84
3. ДЭМЭТЭРРЭ КОРЭРЭ	91
3.1. ДЭМЭТЭРРЭ «МЭ»-ХЭМРЭ ТЕУХУАУЭ	92
3.2. ТЕПЦЭГБУЭР АНЭ ТЕПЦЭГБУЭМ ТЕКІУ АДЭ ТЕПЦЭГБУЭМ ЗЭРЫХУЭКІУАР	93
4. АПОЛЛОНРЭ АРТЭМИСРЭ:	96
4.1. АПОЛЛОН ДЕЖ КЪЫЩЕЖЪА ТХБЭГУРМАГБУЭ УНЭХЭР	98
4.2. ЭФЕС И АРТЕМИСЫР	100
4.3. БРАУРОН И АРТЕМИСЫР	101
5. ХЕПХАИСТОС	102
5.1. КЪАБИРХЭР ЛЪЭПЩ И БЫНХЭРАЩ	105
6. АФРОДИТ	108
7. ДИОНИСОС	113

7.1. Дионисос и ядэшхуэ Кадмос и тхыдэ.....	113
7.2. НАРТХЭР-НЭТЭРХЭР-АНУННАКИХЭР	118
8. ГОМЕР И «ОДИССЭ» ТХЫЛЪЫР КАВКАЗ	
ЩІЫНАЛЬЭМРЭ ХЬЭДРЫХЭ ГЪУЭГУРЭ Я ТХЫЛЪЩ.129	
8.1. Пкъохэмрэ Дыгъэм и Тхьэмрэ теухуауэ	132
8.2. Дыгъэм и Тхьэр.....	137
9. НАРТ СОСРЫКЪУЭ	139
9.1. НАРТ СОСРЫКЪУЭРЭ НЭТЭР ХОРУСРЭ.....	142
9.2. ПИРАМИТ ЗАУЭХЭР	145
9.3. Тхьэ пэлъытэхэм я ПИРАМИТ ЗАУЭР.....	147
9. 5. НАРТ СОСРЫКЪУЭРЭ МИТРЭРЭ	154
9.5.1. <i>Козмократор</i>	155
9.5.2. <i>Митрэрэмрэ Лъэхъэнэхэмрэ</i>	157
9.5.3. <i>Полъхуанэхэмрэ Гуэргуэныжсьымрэ</i>	158
10. “НАРТ” ПСАЛЪЭР КЪЫЗЫХЭКІА МЫСЫР	
ХЬЭДРЫХЭ ТХЫЛЪ «АНИ» ЗИ ЦІЭ ПАПИРУСЫР	166
10.1. НАРТ СОСРЫКЪУЭРЭ ЗУЛКЪАРНЕЙНРЭ.....	170
10.1.1. <i>Зулкъарнейн теухуа Іэетхэр</i>	173
ТЕГЪЭЩІАПІЭ ТІЦІА	
ТХЫЛЪХЭР.....	189

ПЭУБЛЭ

Пэсэрей Алыджхэм я ІуэрыІуатэмрэ Нарт ІуэрыІуатэмрэ нобэр кьэсыхукІэ зыми зэрагъэпщакъым. Ещхьыркъабзэу Шумэр ІуэрыІуатэмрэ пэсэрей Мысыр ІуэрыІуатэмрэ Нарт ІуэрыІуатэр ирагъэпщакъым. ФІыгъ тхылъыр щІэттхам и щхьэусыгъуэхэр мыраш. Япэрауэ Алыдж ІуэрыІуатэмрэ Нарт ІуэрыІуатэмрэ зэдгъэпщэнущ; етІуанэрауэ пэсэрей Мысыр ІуэрыІуатэр и лъабжъэу пирамитхэм я тхыдэм щыгъуазэ фытщІынуш; ещанэ лъэбакъуэр зытеухуар Шумэр ІуэрыІуатэраш.

А кьэхутэныгъэ мыклэщІым иужьу Нарт ІуэрыІуатэр кьызэрытщыхъумрэ, кьызэрыдгурыІуэжымрэ, абы и ныбжыр здынэсымрэ дгъэнэхуэнущ.

КъинэмышІауэ дытепсэлъыхьынуш япэрей адыгэ щІэныгъэлІ кьэхутакІуэхэу Мэт Чунэтыкъуэ Исуф Изэт, Намитокъу Айтек, Фэтджэри Мэхьмэт Щоену нэгъуэщІхэми я ІэдакъэщІэкІхэм.

XX лэщІыгъуэм и плэщІэдзэм, 1908 илъэсым Истамбыл кьыщаубла Черкес ЗэдэІэпыкъуныгъэ Хасэм Нарт ІуэрыІуатэм, Кавказым ис Черкесхэм я тхыдэм телэжыхь зы гуп кьахэкІат. Ауэ Балкан Зауэмрэ (1912-1914) Япэ Дунейпсо Зауэмрэ (1914-1918) а лэжыгъэхэр кьагъэувылаш. 1923 гъэм, Тырку кьэралыгъуэщІэр щаухуэм Черкес ЗэдэІэпыкъуныгъэ Хасэр ягъэбыдэжащ. Абдеж щыщІэдзауэ 1950 гъэм нэсыхукІэ черкес щэнхабзэм телэжыхьуэ гуп кьэгъэнауэ зы цІыху закъуи Тыркум щыІэжакъым. Адыгэ Хасэм и архиври щІэныгъэлІхэм я лэжыгъэхэри Полонием и кьэлащхьэ Варшавэ ягъэІэпхьуащ. 1950 гъэм иужь Тыркум черкес хасэхэр зыІуахыж.

Япэ адыгэ тхыдэтххэм щыщу Мет Чунэтыкъуэ черкесхэм я пэсэрей тхыдэр, пэзукІэр, ІуэрыІуатэр щІэныгъэ нэсым тету къуихутащ, нэгъуэщІ лъэпкъыжхэу алыджхэм, пэласгхэм, теракесхэм, хаттихэм, киммэрхэм я тхыдэм, ІуэрыІуатэхэм иригъапщэурэ (1). Мэт Чунэтыкъуэ итхауэ щыта «**Кавказым и тхыдэ**» (Истамбыл, 1913) тхылъитІым дытемыпсэлъыхьу дыблэкІыну Іэмал иІэкъым. Гомер итха «**Ильяда**»-рэ «**Одиссэ**»-рэ кьыхиджыклахэм щыгъуазэ зыхуэщІыпхьэщ. ЩІэныгъэлІым зэрыжиІэмкІэ, Гомэр и «**Илядэм**» кьыхэщ Троя зауэм лъэныкъуитІ щызэзэуащи, зы лъэныкъуэр Троя кьэралыгъуэр

хумэным иужь итт, адрейр а къралыгъуэр кыштэным иужь итт. Чунэтыкъуэ кызырихутамкIэ, Троя къралыгъуэр хумэным хушIэкъу лъэпкъхэр къанэ шымыIэу Кавказ лъэпкъхэрэ, псом япэ иту черкесхэр, а къралыгъуэм текIуэну хушIэкъухэри Индо-Европей лъэпкъхэрэ.

Мэт Чунэтыкъуэ «Иляда»-м иужькIэ «Одиссэ» тхылъым нэхъ гъэшIэгъуэнхэр тыжрелыхьыр. «Одиссэ»-р зытеухуа **Иулищэ** (Ulisse) зи цIэ зауэлъым и адэжъ хэкуу щыт Кавказым, Троя зауэр шиухым, Ахын (Хы фIышIэм) кызыппрыкIыу кызырыкIуэжар арщ. Чунэтыкъуэ зэрыжиIэмкIэ, Троя зауэм лъэныкъуитIми Кавказ лъэпкъхэр хэтащ,¹ ауэ кълэр зыхъумахэм шыщ зы Индэ-Европей лъэпкъи хэтактым. **Иулищэри Пэлэсг** лъэпкъым шыщти, ахэр пасэ зэман лъандэрэ Анэдолэм и адрьшIкIэ, иджырей Алыдж щIыналъэм шыпсэухэрт. Пасэм шыгъуэ Алыджхэм я адэжъу щыта Дорхэр а щIыналъэм кытемыхъэ ипэкIэ, а шыгур **Пэлэсг** зи цIэ лъэпкъым ейт.

Арати **Херодоти Стробони** мы щIыпIэр **Пэлэсг**хэм яейуэт кызыралгытэр...²

Чынаатыкъуэ и лэгъу Фэтджэри Мэхьмэт Щоэну и IэдакъэшIэкI нэгъуэшI зы къэхутэныгъэ телъыджи дунейм кытехьаш, Нарт ИуэрыIуатэмрэ «**Зэнт Авэста**» зи цIэ Индэ-Европей ИуэрыIуатэмрэ теухуауэ (2).

Ахэм кыкIэлъыкIуаш Намитокъу Айтек и тхыгъэ 1930 илъэсхэм Сорбон Университетым щитхауэ щыта «**Черкесхэм я лъапсэ**» (Origines des Circassiens) тхылъыр.

¹ Намиток Айтек зэрыжиIэмкIэ акэхэр ижъ ижъыж лъандэрэ Кавказым шыпсэуа щыта убых лъэпкъыраш. Пэж дыдэуи Троя зауэм иужь (Хыса ипэ 1184) Акэ лъэпкъым шыщ зы гуп Ахын кызыппрыкIри Кавказ Убых щIыналъэм кълэлъхуауэ щыташ. Хыса иужькIи акэхэр а щIыналъэм илъэсищэ бжыгъэкIэ зырышыпсэуар пасэрей тхыгъэхэм кыхош. Еплъ: Aytek Namitok, **Origines des Cherkess-Cerkeslerin Kökeni**. Ankara, Kaf-Dav, 2008.

² **Пэлэсг**хэр Кавказ лъэпкъыу зэрышытам теухуауэ еплъ: «George Thomson. **Studies in Ancient Greek Society-The Prehistoric Aegean**» тхылъым ар дыдэм тыркубзэкIэ: George Thomson, **Tarih Öncesi Ege**, Çev. Celal Üster. İstanbul, Homer Kitabevi, 2007, s. 141-189.

Адэкиэ, Кавказми Етлуанэ Дунейпсо Зауэ нэужьу 1950 гэхэм шыщлэдзауэ, черкес кэхутакуэхэм Адыгейми, Къэбэрдейми, Черкесми лэжыгыэшхуэ шырагэклуэклэш. Къэбэрдейм шыщу Шортэн Аскэрийрэ, Къардэнгушл Зырамыкурэ, Адыгейм шыщу Хьэдэгбалэ Аскэр, Къэрэщей-Черкесиём шыщу Мыжей Михаил сымэ гуп зэраггэпэшурэ, Хэку псори кызыэхаклухьри Нарт Луэрылуэтэхэр утыку кыралъхьаш. Дэ нобэ тегъэщлэлэ нэхьышщхьэу а лэжыгыэхэраш. Хэкурысхэм я луэрылуатэм нэмышл дэ къэдгъэсэбэпащ Узун Яйлэ лъэныкьуэм кыщалуэтэжа нарт хыбархэри пшыналъэхэри псысэхэри.³

Фи пащхьэ илть мы тхылъыр лыхьитлу гуэшащ: япэрейр пэсэрей алыдж⁴ усакуэ Хэсиод и тхылъхэм теухуаш, лыхьэм и цлэр «Олимпосрэ Хьэрэмэ Луащхьэрэ»-щ. Хэсиод тхылъитл итхауэ шыташи, ахэр - «Teogoni» («Тхьэхэр кызырэхьуар»), «Erga Kai Nemeraï» («Махуэхэмрэ Луэхухэмрэ»).

Етлуанэ лыхьэр пэсэрей алыдж усакуэ Гомер и тхылъ «Иляда»-рэ «Одиссэ»-рэ теухуа кэхутэныгъэш. Мы лыхьэм и цлэр «Антропоморфикхэ»-щ. Зэрыжалэмклэ, Гомер Хэсиод нэхьэр нэхь усакуэ лэзэт.

Гомер и «Иляда»-р Троя зауэм теухуаш. А зауэм хэтахэм шыщ зы лъэныкьуэр зэрышыту Кавказ лъэпкхэрат: лигур, кэлът, лэлэг, каря, лидия, ликия, пэласг, теракэс хуэдэхэр. Мыхэр псори адыгэхэм я благъэ икли гьунэгъу лъэпкхэт.⁵

Гомер и «Одиссэ»-р къапштэмэ, ар зы зеклуэшхуэ кызылуатэ тхылъу лъытапхьэш. Троя Зауэм нэужь, а зауэм хэта зауэлл Лулищэ илъэсипщклэ хы луфэхэр кызызыхиклухьа иужь

³ Нарт Луэрылуатэхэм Узун-Яйлэ кыщалуэтэжхэр дэ 2002-2006 илъэсхэм кыщытхутэжащ.

⁴ Луэрылуэтаклуэ Хэсиод папщлэ "Алыдж лъэпкым шыщ" жызылэ шылэми, ар лъэпкклэ Пэласг зи цлэ жылэм шыщ. Хэродот зэрыжилэжым деплэмэ, "Алыдж" цлэр зезыхьэ лъэпкыыр Пэласгхэм и зы кьудамэу Анадолэм и дыгъэ кьухьэлэ лъэныкьуэм псэуа **Каря** зи цлэ лъэпкьраш. Хэродот зэрыжижымклэ "Хьэлэг-Алэг"клэ зэдэж лъэпкыыр ахэраш. Адыгэхэр алыджклэ зэджэ грекхэр кызытэпщлыкьыжауэ шытыр *дор* лъэпкыыраш.

⁵ Namitok. *Çerkeslerin Kökeni II*, Kaf-Dav. Анкара, 2009.

Кавказым маклуэ, Ахын зэпырыклауэ шыклуэм **Хьэдрыхэ** маклуэ икли абы щелъагъу Троя зауэм шылла цыхухэм я псэхэр.

Хьэдрыхэ темэр Нарт Луэрылуатэми, псом хуэмыдэу Сосрыкьуэ, Ашэмэз, Бэдынокьуэ сымэ я пшыналъэхэм куэдэу кыхыхощ. **Иулищцэ** Ахын Луфэхэр кызызриклухам хуэдэу, нарт лыхьужьхэми гъуэгуанэ кыхь кызызраклухьа темэхэм дыщырохьэлэр.

Алыдж Луэрылуатэри, Нарт Луэрылуатэри щеклуэкыр пщлэшхуэ зилэ зы кьуршышхуэ гуэрым и Лэгъуэблагъуэрщ. Уеблэмэ, мы щыхь зилэ кьуршышхуэ Олимпосрэ Хьэрэмэ Луащхэр щымылатэмэ, мы Луэрылуатэхэри кэмыхьуну шытауэ жылапхьэщ. Алыджхэм я тхьэпэлъытэхэр Олимпос зэрэклуалэм хуэдабзэу, нартхэри Хьэрэмэ Луащхэт я зэхуэсыплэр, абдежт я хасаплэр. Хьэрэмэ Луащхэ кырамыгъэблэгъар нарту ябжыртэкым.

Алыджхэм я тхьэпэлъытэм ещхуэ нартхэри **антропоморфикэу** тхьэ пэлъытэу зы лъэпкът, нарт кьэс кьару лъэщ, зэфлэкыхынгъэшхуэ, лэзагъэ гуэр бгъэдэлът. Псалъэм папщлэклэ Уэрсэрыжь нартхэм я анэ лъаплэу, губзыгъагъэрэ щлэныгъэрэ зилэ гуащэжът. Лъэпщ и лэзагъэр зытеухуар щлым щлэлъ хьугъуэфлыгъуэ псоми, дыщэ, дыжын, гъуаплъэ, гъушл ирехъуи, теплъэ-«лъэ» етыныращ. «Лъэпщ» псалъэми ар дыдэращ кыкыр. Нарт Тхьэгъэлэдж⁶ и кьаруращ удэхэмрэ хьунхэмрэ кьэзыгъэкыр, кьинэмышлауэ мылэныгъэр кьэзыгъэхуэ нарт санэри Тхьэгъэлэдж и лэщлагъэт. Нарт Амышц благауаплъэт, кьэклуэнумрэ кьэхунумрэ ищлэрт. Нарт Сосрыкьуэ мывэ пщтырым кыхэхьуклати, дэп ищхыу, мафлэм имысу, хуеймэ уае ищлыфу, уэс кьригъасэу, уэлбанэ ищлыфу шытащ⁷. Ашэмэз ипкыр хьумплэцлэджым хуэдэу псыгъуэт, псэущхьэхэм я бзэр

⁶ Тхьэгъэлэдж, Амышц, Мамыщ зэкъуэщищыр нартхэм я гуащэжъ Уэрсэрыжь и бынхэщ. Еплъ: **Нартхэр. Т. IV**, Мыекъуапэ, 1970, н. 211-222.

⁷ Нарт Сосрыкьуэрэ нарт Джылахьстэнрэ шызэныкьуэкьум шыгъуэ Сосрыкьуэ Джылахьстэн зыдэс быдаплэр уае бзаджэ ирищлылат. Еплъ: **Нартхэр. Адыгэ эпос. Т. II**, Мыекъуапэ, 1969; **Нартхэр. Къэбэрдей эпос. Налщык**, 1951.

ишлэт, епсэлъэфт, бжъамий макъамэкIэ дунейр зэригъакIуэт. Нарт Уэзырмэс, Гъуазэ зи цIэ унагъуэм шышти, Дыщэ мыIэрысэ жыгыр ихъумэрт, Хыгуащэм (Псыхъуэгуащэм) и пхъурылхуэгъут. Бэдыху Нарт щIыналгъэм имысми, Сосрыкъуэ и щIасэт, и пкъым кыыхих бахъэр узу шыIэм и хушхъуэт...

Нартхэ гупитI мэхьу. Нэхъ пасэр нарт Уэрсэрыжърэ, абы и къуиш Тхьэгъэлэдж, Амышц, Мамыщ. ЕтIуанэрей гупри лъэныкъуитI зэрыгъэхъуауэ тетыгъуэр зэфIытрахт, увыIэ ямышцIэу хуабжъу зэбийхэт, псом хуэмыдэжу Гъуазэхэ я къуэ, нарт Лы ФыщIэ ГъушIынэ Сосрыкъуэрэ Албэч и къуэ ПотIэрэш Ябгэрэ.⁸

Алыджхэр хэхэсщ, мыхэр алыдж щIыналгъэм къэмыкIуэ ипэ абдеж шыпсэуа лъэпкъхэр **Пэласг, Теракес, Акэхэрат**. АдэкIэ Анэдолэми хаттихэмрэ **хуррихэмрэт** шыпсэур. Аращи алыдж IуэрыIуатэм кыыхэщ темэхэм и нэхъфыбэр мы лъэпкъыжыхэм яйт.

IуэрыIуатэкIуэ Хэсиод лъэпкъкIэ алыджккъым, атIэ пэласг лъэпкъщ. Пасэм шыгъуэ Балкан щIыналгъэхэр, къухьэплэмкIэ Анэдолэм и хы Iуфэ лъэныкъуэхэр, нобэ Грит хыуэ ялбытэм хэт хытIыгухэр зэрышчыту пэласгхэм яIэщIэлът. Аращи, нобэрей алыдж щIыналгъэми а зэманыгъуэхэм **ПэласгойкIэ** еджэхэрт. Пэласгхэр Кавказ лъэпкъыжыти, псом хуэмыдэу Абазэхэм я лъэпкъэгъут⁹. Хэсиод шыпсэу зэманым Пэласгхэр дэхуэхарэ, япэрей къарури ямыIэжу арат. Пэласгхэр¹⁰ индэ-европейхэм хэшпысыхыжат, я бзэри я хабзэри ахэм ешхъ хъуат. Ауэ езыхэм

⁸ Нарт IуэрыIуатэм кызырыхэщым хъуэдэбзэу адреи IуэрыIуатэхэми тетыгъуэр къэштэн папщIэ зэзауэ антропоморфикхэр шыIэщ. Шумэр IуэрыIуатэр къапштэмэ, абы и тетыгъуэм папщIэ тхьэпэлыгтэ унагъуэхэр зэныкъуэкъуу шытащ. Шумэр IуэрыIуатэм кызырыхэщымкIэ, Енлил зи цIэ тхьэпэлыгтэ унагъуэмрэ Енки зи цIэ тхьэпэлыгтэ унагъуэхэр илбэс Iэджэ зэзэуауэ шытэщ. Еплъ: Zecharia Sitchin. *The Wars of Gods And Men*, Ruh ve Madde Yayınları. İzmir, 1985.

⁹ Thomson George. *Tarih Öncesi Ege* (Studies In Ancient Grek Society-The Prehistoric Aegean). İstanbul.1995; Beygua Ömer. *Kafkas Kaynaklarına Göre İlk Yaratılışlar-İlk İnsanlık-Kafkas Gerçekleri I Cilt*, Abhazoloji Yayınları. İstanbul, 1985.

¹⁰ «Пэл-Асг» цIэм теухуауэ еплъ: Beygua Ömer. *Abhaz Mitolojisi Anaç mı?*, Abhazoloji Yayınları, 1971, İstanbul. 135. Пэласгхэм я къалэцIэхэм и кIэхухым пыт «нт» суффиксыр абазэбзэщ, алыджыбзэккъым.

алыджу забжыжыртэкъым. Псом хуэмыдэу, Аттикэ щыналъэмрэ а щыналъэм и къалашхэу шыта Атинэрэ дэсыр зэрышыту пэласгт. Хэродот зэрыжиэмкIэ, Атина дэс цыхухэм пэласгу забжти, абы ирипагэхэрт.¹¹ Алыджхэм я тхьэшхуэу ябж **Зэус**’ыр пэласгхэм я тхьэшхуэт.

Пэласг IуэрыIуэтакIуэ Хэсиод шыпсэуам шыгъуэ, Анэдолэри, Балканри тетыгъуэ зиIэ нэгъуэщI Кавказ лъэпкъхэри шылащ. Ахэм шыщ зыт тэракесхэр. Балкан щыналъэм и зы ныкъуэм Тракящ. Мэт Чунэтыкъуи, Намитокъуэ Айтеки я лэжыгъэхэм трак-тэракес лъэпкъым куэду шытопсэлтыххэр. ТIуми зэтэхуэу зэратхымкIэ тэракесхэр Балканым шыпсэуа черкесхэращ. ГъэщIэгъуэныращи, нобэ алыдж IуэрыIуатэм кыххэщ тхьэхэм шыщ куэдыр тэракесхэм яйт. Псалъэм папщIэ, **Хэпаистос (Хэфантос), Дионисос, Арэс, Артэмис** хуэдэ тхьэпэлытэ антропоморфикхэр.

Хэсиод шыпсэуа лъэхъэнэм тэракес лъэпкъым шыщ Бриг (Фриг) зи цIэ къудамэр Анэдолэм кызырихьэрэ илъэс 400 хуэдиз хуэат. Фригхэр Балканым кыкIыу Анэдолэм кыххэри «Хитит»-кIэ эджэ кыралыгъуэшхуэр якъутащ.

Хэсиод Хыса бегъымбар ипэ, VIII лIэшIыгъуэхэм, къухьэпIэ Анэдолэм кыщальхуащ, иужькIэ и унагъуэр игъусэу алыдж щыналъэ Бойотя къалэм Iэпхуащ.

Дэ нобэ алыджкIэ дызэджэ лъэпкъыр **дор** зи цIэ грек лъэпкъым кытехъукIыжахэращ. Ауэ **дорхэр** алыдж щыналъэм кыщыхьам **акэ** зи цIэ лъэпкъырат абы исыр. **Дорхэр акэхэм** къезауэри къатекIуащ. **Акэхэр** кыщыкIуам шыгъуи мы щыналъэр зэрышыту **пэласгхэм** яйуэ шытащ¹².

ГъэщIэгъуэныракъэ, Гомер и «Иляда»-м пэласгхэр, тэракесхэр, акэхэр куэдрэ кыщыхэщми, дорхэм я гугъу ищIкъым. Дорхэм ипэ алыдж щыналъэм шыпсэуа Акэхэр прото индэ-европейхэм шыщу ябжми, Намитокъуэм зырыжиIэм деплэмэ, акэхэр Кавказым ижъ-ижьыж лъандэрэ шыпсэуа

¹¹ Еплъ: **Heredot. Tarihi (Şerhli Tercüme)**, Kanaat Kitabevi-Tan Matbaası, Çev: Ömer Rıza Doğrul. İstanbul, 1941.s. 55-58.

¹² Namitok. **Çerkeslerin Kökeni II.**

убыххэм я лъэпкъэгъуу шытащ. Акэхэр ижъ-ижьыж лъандэрэ Сочирэ Туэпсэрэ я зэхуакур я хэкуу псэуахэш¹³. КIэшIу жытIэнщи, алыдж IуэрыIуэтакIуэ Хэсиод шыпсэум шыгъуэ пэласгхэм, тэракесхэм (ахэм хэту фригхэм), модэкIэ акэ лъэпкъми я IуэрыIуатэмрэ я цэнхабзэхэмрэ шыгъуазэт. Аращи, Хэсиод итха тхылъхэм кыххэш антропоморфикэхэмрэ Нарт IуэрыIуатэми кыххэш. Нартхэмрэ ахэмрэ апхуэдизу зэрызэххым и щхьэусыгъуэри мы зэпыщIэныгъэрауэ жыпIэ хъунуш.

Гэоргэ Томсон, Намитокъу Айтек, Бегуа Умар, Мэт Чынатыхъуэ хуэдэ тхыдэтх къэхутакIуэхэм зэрыжаIэмкIэ тэракесхэмрэ черкесхэмрэ, пэласгхэмрэ абазэхэмрэ, акэхэмрэ убыххэмрэ зэльэпкъэгъухэш.

Алыдж IуэрыIуатэм и лъабжэр зыгъэтIылъа лъэпкъхэр ищхьэкIэ къедбжэкIауэх шытащ, пэсэрэй Мысыр лъэпкъми абы и зы Iыхъэ хэлъщ. Алыдж философхэм Мысырыррат щIэныгъэ шызэрагъэгъуэт хабзэр, псом хуэмыдэжу есэп, астрономия, окулъг щIэныгъэхэр шызэрагъащIэр абы я еджапIэхэрат. Апхуэдэт алыдж философ Плутон, пэласг-каря лъэпкъым шыщ Хэродот, тэракэс гупсысакIуэху математик Фисагор (Пифагор) сымэ.

Пэсэрэй Мысыр IуэрыIуатэр къуэспитIыу къожьэр. Езы Мысыр щIыналгъэри Iыхьиту гуэшащ: Сыхъуэрэх Мысыррэ¹⁴ Дыгъэрыпс Мысыррэ. Сыхъуэрэх Мысыр IуэрыIуатэр щхьэхуэш икIи теухуаш Исис Осирис зэлIэфызымрэ ахэм я къуэ Хорус тхьэпэлъытэхэм. Дыгъэрыпс Мысыр IуэрыIуатэр «Ра»-«Дыгъэ» зи цIэ тхьэпэлъытэм теухуаш. Зи гугъу тцIа тхьэпэлъытэхэ 100 хуэдиз мэхъу, а псоми езы мысырхэр «нэтэркIэ» йоджэ, «нтр» жоуэ макъзешэ дэмыту ятх. Дэ мы лэжыгъэм Мысыр нэтэрхэмрэ нарт эпосым хэт тхьэпэлъытэхэмрэ зепэтлъытащ. Нэтэрхэмрэ нартхэмрэ я дуней тетыкIэ, зэхэтыкIэ, псэукIэ, лъэкIыныгъэкIэ, зауэкIэкIэ, зэбийкIэкIэ зэщхьщ.

Псори шыгъуазэщ Мысырымрэ Черкесиэмрэ зэпыщIэныгъэ ин яку дэлъу кыззэрэкIуэкIар. Страбон, Хэрэдот, Сиклус

¹³ Namitok. *Çerkeslerin Kökeni I*, s. 4I-45.

¹⁴ ? щхьэрэ

Диодорос, Плутарх я тхыгэхэм а зэпыщІэныгээр кыхошыр. Тельыджэу зэтохуэ пэсэрей Мысыр ІуэрыІуатэмрэ адыгэ нарт ІуэрыІуатэмрэ. А зэтехуэныгэм мы лэжыгээр убгъуауэ топсэлыхь. Псалъэм папщІэ, нобэ кьэс зыми кымыІуэтами, Мысыр ІуэрыІуатэм хэт тхьэпэлытэхэу Птах, Исис, Осирис, Хорус, Нэфтис, Анубис, Тот, Сет нэтэрхэм теухуа хыбархэр зы кымынэу Нарт эпосми хэтщ. ИтІанэ, Мысыр ІуэрыІуатэр зэрыщыту кьапщтэмэ и Іыхьэ нэхьыщхьэм зэреджэр «Хьэдрыхэ Тхылыщ». Нарт Ашэмэз, Сосрыкьуэ, Уэзырмэс, Бэдынокьуэ, Мыгъээш сымэ ятеухуа едзыгъуэхэр Хьэдрыхэ Тхыль пэлытэу лытапхьэщ, псом хуэмыдэу нарт Ашэмэз теухуа едзыгъуэхэр.

Зи гугъ тщІы «Хьэдрыхэ Тхылыр» Шумэр лъэпкь ІуэрыІуатэми кыхошыр. А ІуэрыІуатэм ит «Гылгамыщ и зекІуэр» Хьэдрыхэ гъуэгум теухуащ. Шумэр ІуэрыІуатэм хэт тхьэпэлытэхэр унэгъуитІ мэхьу Енлилрэ Енкирэ. Ахэм теухуа едзыгъуэхэм фІыуэ уеджэмэ, абы нарт Уэрсэрыжь и кьуэхэмрэ, гъуазэу щыт нарт Алыдж и унагъуэмрэ дигу кымыгъэкІыну Іэмал иІэкьым. Шумэрхэм я ІуэрыІуатэм хэт тхьэпэлытэхэм «Ануннаки»-кІэ йоджэр. Мы цІэм кыкІыр «Ан и бынхэр» жиІэу аращ. Шумэр ІуэрыІуатэм ит «Ан»-ым щхьэкІэ хьэтихэм «Ануш» жаІэр. Аращ мы тхылъым и цІэр Нартхэр-Нэтэрхэр-Ануннакихэр зэрыфІэтщам и щхьэусыгъуэр.

БАЛКЪЭР СЕЛЧУК

Налшык, 2016 гъэ.

I-нэ IЫХБЭ

**ОЛИМПОСРЭ ХБЭРЭМЭ
IУАЩХБЭРЭ**

1. Хэсиод и тхыльхэр

Хэсиод, Хыисэ ипэ ильэс 700 псэуауэ хуагъэфащэр. Иужьк1э и унагъуэр Анэдолэ кык1ри Алыдж ш1ыналъэм шыщ Боиотя кьалэ кьэ1пхьуащ. Зэрыжа1эмк1э, Хэсиод и ш1альэгъуэр мэлыхъуэу ихьащ. Зэус ипхьу Мусэхэр (Мюзхэр) уэрэдым мэкьамэм и тхьэпэлытэхэщ. Ахэр Алыдж Иуэрыуатэм зэрыжи1эмк1э уэрэдусхэщ, жылак1уэхэщ, уэрэд жылнрэ макьамэ зэхэлъхьэнрэ ф1эк1э Иуэху ямы1эу псэуахэщ. Тхьэпэлытхэм а 1эщ1агъэр Хэсиод и псэм кыхалъхьащ, арати усак1уэ 1эзэ хьуащ, алыджхэм я япэ мифхэр зытхыжар мыращ. Хэсиод л1эжыху алыдж Аскрэ кьуажэм шыпсэуащ¹⁵.

Александр Македонскэм ейуэ хуагъэфащэ мы псалъэхэр: “Хэсиод и уэрэдхэр литературэм хэзымыш1ык1 ц1ыхубэм хуэгъэзамэ, Гомер итха уэрэдхэр аристократхэм хуэгъэзауэ жып1э хьунуш”. Пэж дыдэуи Хэсиод и уэрэдхэр бзэ кьабзэк1э итхарэ пэт, псалъэхэр гъэщ1эрэщ1эным зэрыхэмытар нэрыльагъуш.¹⁶

1.1. Тхьэ пэлытэхэр кьызэралъхуар (Theogoni) Махуэхэмрэ Иуэхухэмрэ (Erga Kai Hemera)

Хэсиод и дэтхэнэ тхыльми и пэщ1эдзэр Мюзхэм яхуэгъэза хьуэхьуш. Тэогони зи ц1э тхылыр Зэус ипхьу Мусахэм¹⁷ я хьуэхьук1э ш1едзэ: «Хэликон и Мюзхэм дыщытхьуэрэ иц1эддзэжыныц. Ш1ыхьрэ пагагъэрэ зилэ Хэликон кьуршым и хьэщ1эхэр»¹⁸.

Зи удзгъэгъар кьэти1эн1а хьэгъэж кьудамэ,

¹⁵ Hesiodos. **İşler ve Günler**, Çev. Suat Yakup Baydur, Milli Eğitim Basımevi, s.I,II, III. İstanbul, 1948.

¹⁶ Hesiodos, **İşler ve Günler**, s.I,II, III.

¹⁷ Алыдж Иуэрыуатэм хэт Мюзхэр бгъу мэхьу. Мыхэм я ц1эхэмрэ я 1эзагъэхэр мыпхуэдэщ: **Эутэрпэ**: Бжъэми япщэщ. **Тхалиэ**: Комэдя. **Мэлпромэнэ**: Трагэдя. **Тепрсиохорэ**: Къэфэн. **Эрато**: Лъэгъуныгъэ уэрэд. **Полимниэ**: Пандомим. **Ураниэ**: Уэгумрэ Вагъуэхэмрэ. **Калиопэ**: Иуэр1уатэхэмрэ лирик усэхэмрэ.

¹⁸ Hesiodos, **Theogonia**, Çev. Azra Erhat, Sabahattin Eyüboğlu, Türk Tarih Kurumu, 1977, Ankara, 0-5.

дахэм хуэдэу кыыначри кыызитац башу.

*Итланэ тхээ ІэцІаггээр кысхалгъащ мы си гум, кээхун-
кээщІэнумрэ кыуэхъуахэмрэ яхуэсІуэтэну.*

*ЛІэныгъэнишу, тхээжу [псэу] лъэпккыжъым фІыцІэ
хуэсцІыну.*

Хэсиод и «Теогонием» и езанэ Іыхьэр «Космогониеращ». Япэрауэ, ар шыІэныггээр утыку кызырытехээ щІыкІэр, уафэмрэ щІыльэмрэ я зэбгрыкІыжыкІэр кьеІуатэр.

ЕтІуанэу, шыІэныггээ зэзыггэгъуэтауэ щІыльэм япэ шызекІуэ Тхэ пэлытэхэм я гугъу щещІыр. Мы Іыхьэм итц Уранос-Кронос-Зэус¹⁹ теухуа ІуэрыІуатэхэр. Абы итц Кронос и бын Зэусрэ Уранос и быну щыт Титанхэм я зэхуаку дэль зэбийныггэмрэ, ахэм ираггэкІуэкІа зауэшхуэхэмрэ.

Ещанэуи, псэуныггээ зэзыггэгъуэта адреј лъэпккхэм шытопсэлъыхь Хэсиод. Мыхэр: *Жэщым и бынхэр, Хым и Бынхэр, Благъуэ Лъэпккыр, ОкІэнос инхъухэр, Дыггэ Лъэпккхэр, Іэпэтэс и Бынхэмрэ Промэтэлусыр, Іэплэ щэ зиІэ Иныжъхэм шытопсэлъыхь, кыкІэлъыкІуэу Олимпос дэххэм ягугъу ещІ. Мы лъэпккхэм я нэхьыбэр дэ Нарт ІуэрыІуатэми шыдолъэггур. Хэсиод мы тхэ пэлытэ лъэпккхэр кырибжэкІа нэужь, ахэр кызытехьукІа цІыхухэм я кээхьукІэр кьеІуатэр:*

Иджы Олимпос и псалгэ ІэфІ зиІэ Музэхэр

Зи Іэм мэІу фІэлэ Зэус инхъухэр,

лІэныггэ зиІэ цІыху [цІыкІухэм] дэкІуэу

Тхэ пэлытэхэм хуэдэ кыуэ кэзылгъуа

Тхэ бзылгъухгэхэм фытепсэлъыхь²⁰

¹⁹ Зэус Уранос и кыуэрылгъуш. Зэус и ядэр Кроносраш.

²⁰ Hesiodos. *Theogonia*, s. 965- 970.

Хэсиод и «Теогонием» ещхыу кыхош адыгэ Нарт
ІуэрыІуатэм лІэныгъэр цІыхум щхъэзыщых фадэ - нарт санэраш
жыхуэтІэр. Нарт санэ бжъэми телъыджащэ куэд хэлтыщ...

ІуэрыІуатэ щІэныгъэм нобэр кыздэсым гултыгэ нэс
хуимыщІауэ Тыркум Узун-Яйла жылагъуэм телъыджэ дыдэу
ІуэрыІуатэ гъэщІэгъуэныщэ дэлтыщ. Узун-Яйла хъужыр
къэбэрдейуэ къуажэ 52-рэ, хъэтыкъуейуэ къуажи 10, абазэу
къуажи 8, абзэху 1, зы къэрэшей, зы шэшгэн къуажэ. Астемырей
къуажэ щыщ Тэрчокъуэхэ япху Зейнурэ дэ кыджилэжа
«Зэшиблрэ зы шыпху закъуэрэ» жыхуилэ хыбарым «*Хъуран-
КІуэн-КІунскІэ*» еджэу «Іэмэпсымэ» гуэр кыхош. А
Іэмэпсымэр псэлъэфу щытщ, упщІэ ептмэ пэгъуэкІыу; нэхъ
гъэщІэгъуэныжыраши, пэжрэ-пцІырэ зэхэзыгъэкІыфщ. Хэсиод и
тхылхэми пэжрэ-пцІырэ зэхэзыгъэкІыф гуэр хэтщ. Мыр *Стикс*²¹
зи цІэ псыхуэм кыиж псыраш. Тхэ пэлъытэу щырет, е цІыху
иреху, а псым ефауэ хэт пцІы иупсми, илъэс енкІэ мэщтри, хъэдэ
хъурейуэ къонэ. Узун-Яйла шекІуэкІ ІуэрыІуатэми апхуэдэ дыдэу
хэтщ. Ауэ мыбдеж хъэдэ хъурейуэ щылыным и пІалгэр
ильэсиблщ:

Уэ зэшиблым урашыпху закъуэуци

*Ілъэсибл хъэдэ хъумэн кыитпэцилыци, зэгъацІэ!*²²

ЖеІэр зи гугъу тцІа хыбарым.

Хэсиод Стикс и гугъу ещІри, Ирис зи цІэ тхэ пэлъыгэ
бзылхугъэм а псыр дыщэ пэгункІэ ехъумэ. Иджы Хэсиод и
къэлүэтэкІамкІэ, пэжрэ-пцІырэ зэригъэунэху псым и гугъу зыщІ
ІуэрыІуатэ Іыхъэр фэдгъэлъэгъунщ. КъыкІэлыкІуэу, Узун-Яйла
адыгэ ІуэрыІуатэм кыхэхщ «*Хъуран-КІуэн-КІунс*» и шыпсэр
фэдгъэлъагъунщ.

Хэсиод и текстыр:

²¹ Стикс псыр Океанос и къудамэщ, Океанос хъужыр адыгэр «Псыжъ»-кІэ
зэджэраш.

²² 2005 гъэм Къайсэр къалэ щыттхаш, къэзыІуэтар Астэмырей къуажэ щыщ
Тэрчокъуэ Алий ипху Зеннурэ, 1950 гъ. къ., Инэрыкъуэй къуажэ Бэштокъуэхэ я
нысщ. КъытхуиІуэта щыпсэм и цІэр «Зэшиблрэ зы шыпху закъуэрэ»-щ.

*Ирис дыщэ пэгункІэ кѣххыр
мывэихуэ гуэрым кѣыцІэж псы цІыІэр.
ЩДыхь зилэ Псыихуэ Окэанос и кѣудамэц а псыр*

...

*Тхэ Пэлъытэхэри кѣэзыгѣацтэу зы псы бэлыхыци ар.
Олимпос пагэу мылІэжынхэм яцыцыр
Мы псым и цІэкІэ пІыкІэ тхэ илуэмэ
Зы илѣэс псокІэ мыбауэфу, цтауэ кѣонэр
И Іунэр химыцІэфу Тхэм я санэм, я фом
хэлъыниц, уэнишэкум цыму*

...

*Мыпхуэдэ шынагѣуэ хэлъц пІыкІэ тхэлуэным
Мывэм кѣыцІэж кІэ зимыІэ Стикс псыихуэм.²³*

Узун-Яйла текст:

Зэшиблым зы шыпхѣу закѣурэ

*Зэшиблым зы шыпхѣу закѣуэ яІэт жи. Шыпхѣу закѣуэ яІэти,
мыр Іейуэ фІыуэ ялѣагѣут жи, Іейуэ ягѣафІэрт.
ЯгѣафІэрти, пшэдгыжѣ кѣэсыхукІэ хѣыгэбзыр кѣыцІэкІыурэ
бжэІупэм деж и напэр цитхѣэшІкІэ, и нысэхэм псоми я Іэгум
илѣу бохышэкІэ (bohça) дэтхэнэ цыгѣыныра мыбы
цитІэгѣэнур жаІэурэ хагѣадэрт. Дэтхэнэ цыгѣыныр игу
ирихѣами кѣыхихыурэ, ар цитІагѣэурэ куэду ягѣафІэт,
фІыуэ ялѣагѣут я шыпхѣу закѣурэ. Пшэдгыжѣ кѣэс,
кѣыцІэкІыху, кѣакулэурэ зы бзу цІыкІу и цхѣэм
кѣытетІысхѣурэ: **«зэшиблым урашыпхѣу закѣуэси,
илѣэсибл хѣдэхѣумэр кѣыппэцылѣс»**- жиІэурэ лѣэтэжт,
жи. Еуэ кѣыцІэкІыху жиІэт, еуэ кѣыцІэкІыху жиІэт.
Хѣыгэбзым и унэр мэрак(merak) ицІас. Махуэм зий и закѣуэу*

²³ Hesiodos. *Theogonia*, s. 785-805.

кѳагѳанэтэлѳым, жи и нысэхэм. И нысэхэми фѳыуэ ялѳагѳут
пиццѳэр. Махуэм аргуэру кѳыицѳлѳэкѳыу зыицѳитхѳэицѳыи деж а
бзу цѳыкѳур кѳакѳуэрт, и ицхѳэм кѳыитетѳысхѳэрти,
«зѳишибѳлым ураишѳнхѳу закѳуэси, илѳэсибл хѳэдѳхѳумѳр
кѳыппѳыцѳылѳс, пицѳлѳэхѳыи », - жиѳлѳурѳ лѳэтѳэжт. И
нысэхэм яжриѳлѳрт:

-Фыкѳуэ, фѳэ, фыицѳлѳэхѳэж, сѳ си закѳуэ мыбдеж сыицысынус.
И нысэхэми:

-Укѳэдѳгѳэнѳнѳым уи закѳуэу, зыгуэр дыныббгѳэдѳсынс,- жаѳлѳ
ицхѳэкѳлѳ,

-Си закѳуэу сыицысынус тѳлѳкѳуи, фыкѳуэ фѳэ фыицѳыхѳэ.
Щѳигѳэхѳэжѳахѳс лыгѳэкѳлѳ и нысэхѳэр. Щѳигѳэхѳэжѳа нѳужѳ,
кѳеуѳс абыи, дыицѳ бостей кѳыицѳитѳагѳэри, кѳуаѳжѳм
кѳыидѳкѳлѳс. Кѳуэм лѳэм, кѳуэм лѳэурѳ, зы лѳхѳуэ иѳлѳлѳ
ирихѳэлѳлѳс. Пиццѳэр лѳхѳуэ иѳлѳлѳм елѳлѳуѳс езыи и цыгѳыи
дахѳмкѳлѳ лѳхѳуэм и цыгѳыи тѳлѳорысѳр кѳрихѳуэжѳыну.

лѳхѳуэми:

-лѳу, а уи цыгѳыи дахѳмкѳлѳ мы сѳ си цыгѳыи фѳейцейр дауѳ
уѳсхѳуэжѳын,- цыѳжиѳлѳм:

- Сѳ ар нѳхѳ кѳыизоштѳ, сѳ игѳэицѳлѳ лѳандѳрѳ цыгѳыи дахѳ
сицыгѳс, мы уѳ уи цыгѳыиыи кѳыизѳптмѳ, сѳ нѳхѳ
кѳыицѳхѳэпѳнѳс,- жиѳлѳри, цыгѳыиыи кѳыиѳхри, и дыицѳ
бостейр абы иритѳс, езыи и гѳуэгу теувѳжѳс. Кѳуэм лѳэм,
кѳуэм лѳэурѳ нѳгѳуэицѳлѳ лѳхѳуэ гуѳрым ирихѳэлѳлѳс.

-Уздѳкѳуѳр дѳнѳ?- жиѳлѳу кѳыицеуицѳыи, пиццѳѳм и хѳыбарыи
кѳыиуиѳуѳтѳс:

-Сѳ зѳишибѳлым сыраишѳнхѳу закѳуѳт, лѳейуѳ сагѳѳѳлѳат, фѳыиуи
сыкѳалѳагѳуѳат. Пицдгыжѳ кѳѳс сыкѳыицѳлѳэкѳыу кѳакѳуѳрѳ,
зы бзу цѳыкѳу си ицхѳэм кѳыитетѳысхѳэурѳ: «зѳишибѳлым
ураишѳнхѳу закѳуэси, илѳэсибл хѳэдѳхѳумѳр кѳыппѳэицѳылѳс»-
жиѳлѳурѳ лѳэтѳэжт.

- Сѳри **мурѳд** сиѳлѳс, сежѳуѳ илѳэсибл хѳэдѳхѳумѳр дѳнѳ
иѳлѳлѳми кѳѳзгѳуѳѳыну. Уѳри, сынолѳѳлѳу, кѳыидѳлѳныкѳу.

-Уэлэхы сэ сымыцлэ, мобыклэ зы цынахуэ тетси, белки (belki) абы зыгуэр кыбжылэнс. Хыгэбзыр цынахуэм деж клуэри елэлуас.Абыи зыри кыбжрилэфалым:

-Уэлэхы сэ сымыцлэ, ауэ мо кыуцхэмклэ уклуэмэ, зы мэлыхуэ тетиси абы еуницл.

Апхуэдэу клуэрэ, мэлыхуэм еуницлас, абыи зыри хицлыклтэлым, ауэ кыбжрилас модэклэ клуэмэ, шыхуэ хуэзэну. Шыхуэм клуэу цеуницлым, шыхуэми:

-Уэлэхы сэ сымыцлэ, ауэ мо кыурихэм зы бгъэж кытотлысхэри дыгъэ зрегъэури тесс, бэлки (belki) абы ицлэнс,- кыбжрелэ.

Дыгъэр кыицлэкыхунклэ, нэху цыхунклэ ежъэри, дыгъэ кыицлэкыгуэм, бгъэм и къяклуэжыгуэм хыгэбзыр абы нэсу кыурихэм дэклас. Къэлэтас бгъэр, къетлысэхас.

-Ей бгъэж, куэдри сыкъяклуас, куэдри сыплыхуас, иджы укъэгъуэтаси, тхэм жиуэмэ, уэ ицлэнс сыкыицлэжъар. Зэибиным сырашыпхуэ закъуэти, сыкъяклуэрэ укъэгъуэтас, мы илээсибл хъэдэхумэр зыдэцилгыр дэнэми кыбжжениэмэ, сигуапэ хунус.

-Сиплэм кытетлысхай, си дамэ лэаныкыуэм зы тенэке (teneke) изу лы кытегъуэуэ, мыдрей си дамэ лэаныкыуэм зы тенэке изу псы кытегъуэуви, хууп жыслэмэ, псы кыызэт, хыип жыслэмэ, лы кыбжжэдэдзэ. Апхуэдэурэ унэсхъэсынс уздэклуэм.

-Хыи,- жиуэм лыр жьэдидзэу, “хууп” жиуэм псыр жьэдидклэурэ,и соным (son) кыуришыцхэм нэсауэ лыр ициухым, бгъэм ицхэклэ гузавэри, хыгэбзыр и лээнкланлэм епхуэри лы кыкларичас, бгъэжъми жьэдидзас. Сытми, бгъэжъым хыиджэбзыр кыуицхэицхуэм (сарайым) и ицхэм тригъэтлысхъас:

-Мис мыбы ицлэлс ар, хъэдэхумэныр. Ехи плэ, абы ицыбгъуэтынс.

Хыгэбзыр цехым ицыгуэ еиуэжъауэрт.

-Сыт кыицицлар? Укыицетлысхэм ицыгуэ, уи лъакхуэхэм лажъэ ялалым,-ицыжиуэм:

-Лыр сухати, мы кѳуришихуэм сыкѳыринэмэ, жысІэри, сыгузавэри, си лѳэнкланІэм цыиц бжъэдэздзас.

-Мэ-тІэ, уи лѳэнкланІэм клэрыгъэпицІэ,- жиІэри лы иритыри и лѳэнкланІэм клэригъапицІэри, и лѳакъуэр хъужаиц.

Хъыгъбыр сэрэйм ицІыхъас. Сэрайр дахэихуэт, дыицэ заицІэкІэ гъэицІэрэицІат, зы ицІалэ дахэихуэ и хъэдэ ицІылт. Хъыгъбыр хъэдэм бгъэдэтихъэри илѳэсиблкІэ бгъэдэсас. Илѳэсибл ирикъу махуэм:

-ТІэкІу сыицІэкІынс, тІэкІуи кѳэскІухъынс, тІэкІу хъава алмыи (жы кѳэсиэн) сицІынс, зызгъэпскІынс,- жери ицхъэгъумбжэм ицЫбгъэдэхъэм, шыгу зыбжанэ блэкІт. КъыицІэкІри зы хъыгъбз къыицІишиас.-Си Іуэху зытетыр мырас: илѳэсибл хъуауэ сыбгъэдэсс мы ицІалэм, иджы сэ тІэкІу зызгъэкъэбзэнуси, кхъыІэ тІэкІу схукІэлъыплъ.Зы нывэ пІаицІэрэ зы къамышырэ бгъэдэлът, жи ицІалэм.

-СыкѳыицІэхъэжмэ, мыбыкІэ сеуэнурэ мы ицІалэр кѳэзгъэхъужыну арас.

И ицхъэцир ижыиц, зигъэкъабзэрэ къыицІэхъэжмэ, адрей хъыгъбзым ицІалэр кыигъэушагъэхет: нывэмрэ къамышымрэ ицІалэр къагъэуицат. Ахэр уэришэрхуэ зыбгъэдэсу илѳэгъуас. ИцІалэр:

-Хэт мыр?- жиІэу ицыицІэупицІэм,

-Мыр си унэлут хъыгъбзырас,- жиІас зэициблым я ицыицхъу закъуэм ицхъэкІэ. Мыдрейри:

-Ицхъэ тицІы быупсырэ, сэракъэ илѳэсиблкІэ абы бгъэдэсар?- жиІа ицхъэкІэ, ицІалэм и фІэиц хъуаІым, жи.

Мы ицІалэр махуэ зыбгъуицІ дэкІмэ ицэхуакІуэ кІуэну ежъэнути:

-Сэ сежъэнус, сыт фыхуей,- жиІэу ицыицІэупицІэм, мыдрей хъыгъбзым зыкѳом жриІас къыхуицхъыну. Зэициблым я ицыицхъу закъуэми:

-Сыт ухуей?- жиІэу къыицеупицІым,

-Сэ зы **Хъуран КІуан КІупс** къыхсхуэхъ жиІас. Къыхсхууыхъмэ, укѳыздэкІуэжыр уэлбанэу, уи ицІыбагъымкІэ

*бгъээзэжмэ пшахъуэ борэну Алыхъым укыигъэкIуэж,- жиIас. ИцIалэр лъыхъуэм лъыхъуэрэ кыигъуэтри **Хъуран КIуан КIуис** кыхъас жи. Къыхуихъри иритас Зэициблым я шыхъуэ закъуэм. Хъыгъэбзыр **Хъуран КIуан КIуис**сыр кыицтэри кыызэфIэтIысхъэри еуицIас **Хъуран КIуан КIуис**ым:*

*-Зэкъуэициблым я шыхъуэ закъуэр сэратэкъэ?- цыжиIэм, **Хъуран КIуан КIуис**ыр къэпсалтэри:*

- Хыы мыгъуэ хайэ мыгъуэ щакъ сыкъ! жиIэс жи. Хыгъэбзым:

-Махуэ къэс ди бжэуIнIэм зы бзу цIыкIу какIуэрэ:

*-Уэ зэициблым урашыпхъуэ закъуэси, илгъэсибл хъэдэ хъумэн кыиппэицылс жиIэу лгъэтэжтэкъэ **Хъуран КIуан КIуис**?"- цыжиIэм, **Хъуран КIуан КIуис**ыр псалтэри:*

- Хыы мыгъуэ хайэ мыгъуэ щакъ сыкъ! жиIэс__ жи хъыгъэбзым:

*- ИлгъэсиблIэ мыбы сыбгъэдэсри, махуэр цырикъум мы хъыгъэбзыр къэзгъанэу зызгъэкъэбзэну сыкIуакъэ **Хъуран КIуан КIуис**?"- цеуицIым аргуэру:*

- Хыы мыгъуэ хайэ мыгъуэ щакъ сыкъ! жиIэс, жи.

*Зэициблым я шыхъуэ закъуэмрэ **Хъуран КIуан КIуис**ым я псалгъэхэмрэ модрей ицIалэм цызэхихым псори и фIэиц хъужас. Модрей унэлут хъыгъэбзыр IуигъэкIри Зэициблым я шыхъуэ закъуэр фызу кыишэри, тхъэрэ псэууэ кьэнэжахэс жи.*

Алыджхэм ящыщу Хэсиод ипэ е Олимпос, е тхъэ пэлъытэхэм теухуауэ ятхауэ зыгуэр щылэу дыщыгъуазэкъым. ИщхэкIлэ зэрыжытIащи, езы Хэсиоди алыджкъым-пэласгIц.

Хэсиод япэ тхылым и гугъу тцIлащ, абы хэт едзыгъуэхэмрэ Узун-Яйла IуэрыIуатэмрэ зэдгъэпщаш. Иджы Хэсиод и етIуанэ тхыль «**Махуэхэмрэ Iуэхухэмрэ**» игугъу тцIлынщ. Хэсиод мы тхылыми Зэус ипхъухэм ехъуэхъуэрэ щIедзэр. ИтIанэ зыкъомрэ и къуэшым чэнджэщ ирет. АдэкIлэ Пандорэм и IуэрыIуатэр кьелуатэр. КIэлъыкIуэм лгъэпкхэм я IуэрыIуатэхэр кьелуатэр.

Лъэпкъхэм я ІуэрыІуатэхэм Зэус гъащІэ ириту зыгъэпсэуа, щІым тетыгуэ щызыгъуэта (цІыху) лъэпкъхэм щытопсэлъыхьыр. Мы лъэпкъхэр тху мэхъури етхуанэрейр цІыху лъэпкъыращ. Мы лъабжэм щыфлѳагъу текстым итщ Хэсиод зытепсэлъыхьа лъэпкъхэмрэ ахэр щыпсэуа лъэхъэнэхэмрэ:

Лъэпкъхэр	Зыщыпсэуа лъэхъэнэхэр
Дыщэ лъэпкъ	Дыщэ лъэхъэнэ
Дыжбын лъэпкъ	Дыжбын лъэхъанэ
Жэз лъэпкъ	Жэз лъэхъэнэ
Лыхъужь лъэпкъ	Лыхъужь лъэхъэнэ
ГъущІ лъэпкъ	ФІыщІэ лъэхъэнэ

Хэсиод а лъэпкъхэм я уэрэдыр мыпхуэдэу кьеІуатэр:

Лъэпкъхэм я ІуэрыІуатэр

*Ухуеймэ, мы си псалъэхэм нэгъуэщІхэри хэслъхъэничи,
Нэхъ пэж нэхъ Іуц ирырехъу си псалъэхэр.
Уэри фІыгуэ кьедаІуэ, фІыгуэ зэгъащІэ.
Олимпос дэххэр зэи мылІэжынт,
лІэныгъэ зилэ цІыхухэм псэ иритац
Дыщэм лъэхъэнэм уэгу псор Кронос и унафэ щІэтт.
ЦІыхухэр Тхэ пэлытэхэм хуэдэу псэурт,
Енишэу, тынишэу, цыму, гукъеуэнишэу.
Шэчыгъуей жьыгъэр кьалъымысу,
Я Іэпкъхэр, я лъэпкъхэр зэлІэзэшэу,
ГуфІэу тхъэжхэрт енишэ ефэ-еишэхэм.
Жей ІэфІым хилъэфам хуэдэу лІэхэрт.
Дунейм сыт щыІэми ахэм яйт,
ЩІыр езырыжэу бэвырти,
Бжыгъэнишэу цхыныгъуэхэр кьалъысу цытхъэжхэу*

Щыпсэухэрт я хадэхэм.

Мы янэрей цыхухэр щылэм: щлым щыц цыххум

Жин зырыз хъужахэц Зэус и унафэкIэ,

ЖиныфI зэрыз, щлымрэ цыхухэр циххумэу.

АпхуэдэкIэ яIэ хъуац щыхь лъэц.

ИтIанэ дыжьыным зы цыху лъэпкъ къырагъэжъэж

Олимпос дэс зэи мылIэжынхэр.

Мыхэм я шыфIэ-лIыфэхэри я Iуцагэхэри,

Куэдрэ яцхъэщыкIт Дыцэ лъэпкхэм

я сабийхэр илгэсицэкIэ сабийуэ къызэтенэхэрт,

Унэм я анэхэм къакIэлъыкIуху.

ДэкIуэтеяуэ лIынIэ циувахэми,

Куэдрэ кIуэртэкъым я тынчыгъуэхэр.

Я цхъэхэр ем ихьырт удэфауэ,

Бзыпхъэ ямыцIэу, щыкIауэ.

*Зэи мылIэжынхэр щамыбжсти, Тхъэм и унэхэм
щыземыкIухэрт зэикI.*

АрицхъэкIэ цыху гъэсахэм я хабзэт ар.

Кронос и къуэ Зэус къатегубжьэри,

Щлым щыц ицIац а лъэпкъ щыкIар.

...

Ещанэу зы лъэпкъ къригъэжъац Тхъэ пэлъытэхэм ядэу Зэус

Жэз лъэпкхыр аркъудей ецхътэкъым Дыжьын лъэпкхэм.

Пкъо зырызым хуэдэхэт, къарууфIэхэу ябгэхэу,

Удэфахэрэ хъуницIэнрэ укIынрэт я Iуэхур,

Мыхэм щIакхъуэ яихтэкъым, ягухэр мывэм хуэдэт.

Дэнэ кIуэми шынагъуэм траублэрт.

Къанэрыуэ щымыIэт я къарум.

Сыт щыгъуи текIуэныгъэр къахът,

Iэпкълъэпкъым хикъуээ Iэблэхэр.

Жэзт я Гэцэ-фацэхэр, жэзт я унэхэр.

...

Лэныгэм кээзыхь жьыбгээ фЫцІэхэр кІуэдыгьуэ яхуэхуац.

...

ЦЫм цыц цыхум мы лэпкьыр,

Зы лэпкьыцІэ кьригээжьац Кронос и кьуэ Зэус.

Нэхь цыхубэу, нэхь захуэу, нэхь гукьабзэу кьытехьа мы лэпкьыцІэм

КьыхэхьукІац тхэ пэлъытэм хуэдэ лыхьужьхэр цІым.

Мис ахэрац гьунапкьэниэ цІыхьурейм

Дэ нэхь инэ кьытехьа лыхьужьхэр.

Зауэ гуацІэхэм, лыгьажэ бзаджэхэм,

текІуэдэпахэц а лыхьужь псори.

Хэсиод мы ІуэрыІуатэ пычыгьуэм дунейм япэ кьытехьэ лэпкьиплЫр кьебжыр. Абы зэрыжиІэмкІэ етхуанэу дунейм кьытехьахэр дэ тхуэдэ цыхухэрац.

Цыху цІыкІум епланэрей лэпкьым дынэсмэ,

А лэпкьым цыц сымышуацэрэт сэ,

Нэхьанэ сылацэрэт, е сыкээмышуацэрэт!

А лэпкьыр ГьуцІ лэпкьырац.

Ахэр махуэхэм езэшу, гугьуехь ятелъу,

Жэцхэм узым кьрихуэкІу

Тхэхэм кьахуигьакІуэ узхэр.

Бэлыхь куэдым хэту, гуфІэгьуэ мацІэу кьайхьулІэу.

Ауэ зы махуэ гуэр кьэкІуэнурэ Зэус Кронос и кьуэр,

Лэныгээ зиІэ цыху лэпкьри игьэкІуэдэнуц²⁴.

²⁴ Hesiod. *Günler ve İşler*, s. 146-148.

Хэсиод зи гугъу ищIа мы лъэпкъхэм я лъэужьым адыгэ Нарт
 Гуэрыгуатэми дыщыхуозэр. Псалъэм папщIэ, испы лъэпкъыр
 дунейм щытекIыжам нартхэр кыитехьэгъащIэт. Нартхэр
 кIуэдыжри цыхухэр дунейм кыитехьащ. Нарт Гуэрыгуатэми
 дунейр чэзууэ елыгтэ, лъэпкъхэр чэзукIэрэ дунейм кыитохьэ
 мэпсэу мэкIуэдыж. Пэжщ, Нарт Гуэрыгуатэм Дыщэ лъэхьэнэ е
 Дыжбын лъэхьэнэ жиIэркъым. Ауэ Хэсиод зи гугъу ищIа Дыщэ
 лъэхьэнэмрэ Дыщэ лъэпкъым я нэщэнэхэм набдзэгубдзаплъэу
 деплъмэ ГуэрыгуатитIым я зэщхыныгъэм гу лъыботэ.

Хэсиод и гугъу ещI Дыщэ лъэхьэнэм и лъэпкъ мылIэжын
 зэрыпсэуар. Ар нартхэми я нэщэнэщ. Хэсиод Дыщэ лъэхьэнэм
 щыгъуэ жи: «*Цыхухэм шынэ, мэжалIэ зилысыр, фыгъуэ-ижэныр
 яхэмыллыу щытаиц*». Нарт Сосрыкъуи кыищалъхуагъащIэм
 мэжалIэ ишIэртэкъым. Дэ куэдым гулъттэкъым. Нартыжхэр
 Сосрыкъуэ дунейм кыитемыхьэнум хуцIэкъуахэщ. Сыт щхьэкIэ
 жыпIэмэ, ар дунейм кыитехьэмэ, зэи къэмыхьуа гуэрхэр
 къэхьунут, гъаблэ къэхьунурэ, цыхухэм я ныбэр из мыхьуу
 щидзэнуги. Абы и лъэныкъуэкIэ жылапхьэр мыраш: Сосрыкъуэ
 дунейм кыищытемыхьэм, мэжалIэныгъэр куэдым яшIэтэкъым.
 Ауэ Сосрыкъуэ дунейм кыищытехьэм: **“Дунейм и фIыгъэмрэ,
 Iэщым и дагъэр, щхыным и IэфIыгъэр кIуэдыжынуш”** - жеIэр
 Гуэрыгуатэм:

Тхьэггэлэдж, Iэмыщ, Мамыщ сымэ я хьыбар

*Нартхэ я зэманым псэуащ зэкъуэищиц Тхьэггэлэдж, Iэмыщ,
 Мамыщ жиIэу. Тхьэггэлэджыр мэкъумэшыишIэт, Iэмыщыр
 мэлыхьуэт, Мамыщыр блэгъуаплъэт. Пцыхьэицхьэ гуэрым
 Iэмыщ и мэлым щыиц иукIри, Тхьэггэлэдж и хум щыиц пIастэ
 ящIри зэищицым зэи зэхуефэ ящIауэ зэбгъэдэст. Зыкъомрэ
 зэбгъэдэса нэужь, Мамыщ блэгъур къыхихри иплъэри, блэгъум
 кърихар жиIащ:- Къыитехьэнуш дунейм зы угъурсыз гуэр, нарт
 СосрыкъуэкIэ еджэу, ар кыитехьа нэужь ди лъэпкъыр псори
 кIуэдынуш. ...Сосрыкъуэр дунейм кыитехьа нэужь иIыми
 Iэщми берычэту хэлъыр, иIым и IэфIымрэ Iэщым и дагъэмрэ
 иIэIынуш, ар дунейм кыитемыхьэ иIыкIэ, Iэмыщ, уи мэлым*

*цыц укIи и лыр гъэгъу, уэри Тхъэгъэлъэдэж уи мэшым цыц зы
ху фэнджей из цIыи зыцIыпIэ гүэрым цыдвгъэгъэтIылъ,...*²⁵

Мы пычыгъуэм къегъэлыагъуэр, нарт лъэпкъыр зэрыкIуэдыжынури, ахэм я лъэхъэнэр зэриухынури. Хэсиод и пшыналъэхэми ар дьдэщ къалуатэр. Нартхэм яужь дунейм кыитехъа лъэпкъми цыгъуазэ дохъу Нарт IуэрыIуатэхэм дыщеджэкIэ. Ещхьыркъабзэу нартхэр дунейм кыыщитехъэм, кIуэдыжащ испэ жыхуалэ цIыху жыгъейхэр. Ар нарт текстхэм мыпхуэдэуш кызырэыхыщыр:

Нарт Хъымыщ

*Нартхэм я зманым цыгъуэ испыкIэ еджэу зы лъэпкъ гүэр
цыIащ. Ахэр я инагъкIэ цIыкIухэт, абыхэм я унэхэр мывэ
джей зэупсеят. Испыхэм цхъэкIэ Нартхэм жаIэрт: «зи цхъэр
мыхъууэ зи пкъыр хъуащ». Ахэр цIыкIу цхъэкIэ, бланэхэт,
Iэмалрэ хылэкIэ бзаджэхэт. Абыхэм Нартхэр хуабжбъу
къагъэгъулэу цытащ. Ауэ Хъымыщ и зманым цыгъуэ,
испыхэм я лIэцIыгъуэр фIэкIат, езы лъэпкъыри кIуэдыжу
хуежъауэ, нартхэми къапэмьлыэщыж хъуат.*²⁶

Испы лъэпкъым ещхьц Хэсиод и «Махуэхэмрэ Iуэхухэмрэ»
зи цIэ тхылъым зигугъу ишIа Жэз лъэпкъым.

2. Олимпосрэ Хьэрэмэ Iуашхьэрэ кыхэкI календарыр

“Олимпос” псалъэр алыджыбзэкъым, а псалъэр кызыыхэкIа
бзэр экIэ налуэкъым. Ауэ Анэдолэм шызекIуэу шыта кIуэдыжа
пэсэрейбзэ псалъэу хуагъэфашэ, “къуршышхуэ” кыкIыу, а цIэр
зырихъуэ къурш тIошI хуэдиз шыIауэ. Хэсиод и «Теогония»-м а
къуршым и цIэмрэ абы шыпсэуа тхъэ пэлъытэхэмрэ куэдэу
кыххош. Алыдж усакуэр Олимпос цIэ зыбжанэкIэ йоджэ:

²⁵ Нартхэр IV, Мыекъуэпэ, 212-212.

²⁶ Нартхэр, Налщык, 290.

«Щхэ зытет Олимпос», «Олимпосыхуэ», «Уэс зытель Олимпос».

Гомери Олимпосыр щыльэм тет «кърш псом нэхрэ нэх лъагэу икИ джабэ куэд зиIэу», уафэм щIэуэу, тхэ пэлытэхэм я тIысыплэу кыльытэрт²⁷. Апхуэдэ дыдэу кельытэ адыгэ нарт Iуэрыуатэм Хьэрэмэ Iуащхэ, куэдым гу лъамытэми. Хьэрэмэ Iуащхэ нартхэ я зэхуэсыплэщ, хасэплэщ, зэпеуаплэщ. Зэус Олимпос и тетыгъуэр зэриIыгъам хуэдэу нарт тхэ пэлытэхэри зауэ-банэклэ Хьэрэмэ Iуащхэм и тепщэгъуэр зэфIытрах. Хэсиод зэритхымклэ Олимпос тепщэгъуэр иIыгъауэ щытащ **Уранос** и къуэ **Кронос** абы и къуэу **Зэус** сымэ. Нартхи тхэ пэлытэ зыбгъушщIым Хьэрэмэ Iуащхэ и тепщэгъуэр чэзуклэ яIыгъащ. Ахэм ящыщ Нэсрэн ЖьакIэ, Уэзырмэс, Ашэ, Пэкъуэ сымэ. Ауэ мыбдеж гу лъытапхэщ Хьэрэмэ Iуащхэ тепщэгъуэ зыгъуэтахэр Олимпос и тетыгъуэр зыIыгъахэм хуэдэу зы унагъуэ закъуэм е зы лъэпкъ закъуэм кыхэкIакъым. Олимпос и тепщэныгъэр зезыхахэр псори Уронос и бынщ. Хьэрэмэ Iуащхэ и тетыгъуэр зыIыгъахэр зы унагъуэ кыхэкIакъым. Хэт Гъуазэ зи цIэ тхэ пэлытэ унагъуэм щыщ, Уэзырмэс хуэдэу, адреи тхэ пэлытэхэри унагъуэ зэрыз щыщ Нэсрэн ЖьакIэ, Пэкъуэ, Нарт Ащэ сымэ.

Хьэрэмэ Iуащхэ уахэ (космос) псор къэзубыд Iуащхэщи и къекIуэкIыклэр *Зодиак*-кIэ зэджэ системэращ. Зодиакыр Iыхэ 12- щы дэтхэнэ и зы Iыхэми цIэ иIэщ. Мы цIэхэм я нэхьыбэри псэушхэхэм я цIэхэращ. Апхуэдэ цIэхэр ди адыгэ Нарт Iуэрыуатэми кыхош. Ахэм щыщ, псалъэм папщIэ: *Гуу* (е жэм: *Сосрыкъуэ-жэмыхуэрылхуш*), *Полхуанэхэр* Зодиак и Iыхэщ, Уэзырмэс - *Полхуанэщ*, *Пэгун* (е Нартхэм я шыуаныр), *Благъуэр*, *Бжэныр*, *Гъубжэр*. Дауи ирехъуи, Зодиак и Iыхэ 12-м и символхэр адыгэ Нарт Iуэрыуатэм кыхош, а символхэр Хьэрэмэ Iуащхэ епхащ.

²⁷ Yusuf Asarkaya. Hesiodos'a Göre Yunan Tanrıları ve Sıfatları, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Kayseri, 2010, s.37.

Пэсэрей лъэпкыжьхэм псоми зодияккIэ еджэу системэ яIащ. Мысыр, шумер хуэдэхэм зодиякым и теплъэхэр куэдэу ящIт, зэрахьэт. Иджы Хьэрэмэ Iуащхьэ епха календарым теухуауэ.

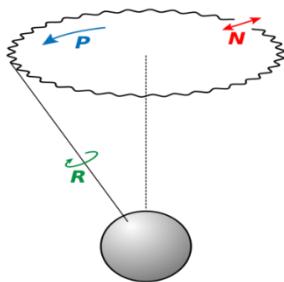
Дунейр сыт щыгъуи *ЗодиаккIэ* зэджэ системэм епхаш. Абы тету щIыр мэджэрэз. Зэ джэрэзыгъуэм махуэ кьелъхур, ар сыхьэт 24 мэхъу. ЕтIуанэу, щIы хьурейр Дыгъэм щыуфэразу мэкIэрахьуэр, мы кIэрэхуэныкIэми зы илъэсыр утыку кьохьэр. Ауэ куэдым ямышIэу Дунейм зы ещанэ гжржзыкIэ иIэщ. Абы щIэныгъэлIхэр **«Прэсессион»**-кIэ йоджэхэр. ЩIыльэр Дыгъэмрэ Мазэмрэ пэгъунэгъущи мы пэгъунэгъугъэм и лажьэкIэ и пIэм йокI. Е мыпхуэдэуи жьпIэ хьунущ: Дунейм и сыхьуэрэхым²⁸ ихьэу и дыгъэпIэм кьехьу зы ексэн иIэу кьалъытэр, адэ прэсэссионым щыгъуэ мы ексэныр лъапэрапэу мэкIэрахьуэр. Дунейм и ексэныр мыпхуэдэу кьалъытэр:

ЩIы хьурейр езбы и цхьэм щоджэрэз

ЩIыльэр зыпымыуэ гэрэз зэпытци щыгэрэзым щыгъуэ 72 илъэсым и ексэныр ипIэм зы градускIэ (1°) йокI. Дунейр шыкIэрахьуэм деж 360° градусыр зэ иухмэ шыкIэрахьуэр щыщIидзэ щIыпIэм йокIуалIэри, дунейм и ексэнри 72 илъэсым зы градускIэ ипIэм икIым-икIыурэ 360° градусыр зэрыкIэрэхьуэнур $72 \times 360^\circ = 25920$ илъэсым еухыр.

²⁸ Сыхьуэрэх: Дыгъэмышьу-? Ищхьэрэ.

Дунейм и ексэным и прэсэсионыр 25920 илэсым зэ еухыр.

Щыльэр езым и Іэксэным щогэрэзри махуэр утыку кьохьэр, дунейм и зы махуэр сыхьэт 24- щи, и зы ильэсри махуэ 365 мэхьур. Ильэсыр щыльэм Дыгьэр кьызриуфэрэзыхым утыку кьрегьэхэ. Щыльэр и щхьэ хогэрэзри дыгьэри кьеуфэрэзых. Мазэми щыльэр кьеуфэрэзых. Дыгьэмрэ Мазэмрэ я екІуэкІыкІэм, и лэжьэкІэм дунейм и Іэксэныр 72 ильэсым 1° и пІэм иращ. Дунейм и ексэныр зы пІэщІэ егьуэт. А пІэщІэми 72 ильэскІэ щокІэрахьуэри итІанэ абыи йокІыр. Дунейм мы щытыкІэми **ПрэсэсийонкІэ** йоджэхэр. Пэсэрей лэпкьхэм махуэхэр ябжт. Ильэсхэр ябжт. Апхуэдабзэуи прэсэсионыр зыдынэссари ябжт. НытІэ махуэхэмрэ ильэсхэмрэ ябжа иужь, таквимхэм (калэндар) зэхалъхьэрт.

Гурыщхьуэ хэмылгу цыхухэр щІым и прэсэсийонури ябжхэрт. Арамэ, прэсэсийонум теухуа щІэныгьэр сыткІэт зэрахьумэр? Мы упщІэм и пэгьуэкІир кьэгьуэтыгьуейкьым. Пэсэрей лэпкьхэр прэсэсийон хуэдэ лээхьэнэ кІыхькІэ утыку кьихьэ гуэрыр ІуэрыІуатэхэм халъхьуэрэ хьума хьурт. Зы прэсэсийоным и зы кІуэцІым дунейми зодякми екІуэкІа кьэхьуныгьэхэращ дэ нобэ ІуэрыІуатэкІэ дызэдждэр. Аращи, Нарт ІуэрыІуатэми, Шумэрхэм я ІуэрыІуатэми, Мысырхэм я ІуэрыІуатэми зи гугьу тщІа мы 25920 ильэс кьиубыд Іыхьэ 12- у гуэша зодякым и тхьдэращ ІуэрыІуатэр, нэгьуэшІу жытІэнуэм мифыр. Хьэрэмэ Іуащхьэ дэс дэтхэнэ Нарт тхьэ пэлытэ унагьуэм зы Іыхьэ иІэу щытащ зодякым. Арати мы Іыхьэ 12 -р хьурейуэ щыкІэрахьуэрти и чэзур кьызылгысар ильэс 2160- кІэ Хьэрэмэ Іуащхьэм тетыгьуэ зырахьарт (Ильэс $25920:12=2160$).

Щэныгээлхэм яфлэгээшлэгүүэнши пэсэрэйм и лъэпкхэр, псалэм папшлэ, Мысырхэр, Шумэрхэр, Маяхэр мы зи гугу тшлэ прэсэйоным шыгуазэхэт. Ахэр фы дэдэу шыгуазэхэт дунейр шыгэрэзым деж и Эксэныр и плэм икыу зы плэшлэ зэригүүэтым. Мы лъэпкхэм шыщ нэхьыжыр Шумэрхэрэ. Шумэрхэр дунейм и прэсэйоном шыгуу, уафэгум шыхуээ дэтхэнэ лъэныкхуэми дэтхэнэ вагүүэ гупми и картэр ящлыу шытащ. Шумэрхэр дунейм мы 25920 илэсым зэ иух гүүэгуанэ хуерейм шыгуу шыхуээ вагүүэхэр картэхэм шытратхэм шыгуу, уэгур лыхэ 12- у ягуэшащ, ягуэша лыхэ дэтхэнэми, зы псэушхэм и цлэр иратащ. Араши пэсэрэй Алыджхэм Зодякклэ зэджэ системэр япэ кээзыблар Шумэрхэрэщ. Гээшлэгүүэныраши, “Зодяк” псалэм кыклри “Хьэклэххуэкклэ”- раш. Сытми мы хьэлэххуэкклэхэри тхэ пэлгытэхэм я шапхэщ. Псалэм папшлэ, Жэмыр Мысыр пантэоном кыхэщ Исис и символщ. Апхуэдабзэуи Шумэрхэм я Гуэрыгуатэм хэт тхэ бзылхугуэ Нинхурсаг и символри Жэмыращ. Мы символизмэм дигу кьегэклыр Нарт Сосрыкхуэр Жэмыхуэрылхуу зэрыштар.

2.1. Шылэныгэр лыхыищ

Нарт Гуэрыгуатэм уахэм теухуауи езы уахэм и кьэхуныгтэм теухуауи зыкхэм хэлщ, ауэ Хэсиодрэ Гомеррэ я тхылхэм цлыхухэм теухуауэ зыри иткхым, итхэр испыхэр, иныжхэр, Благүүэ лъэпкхэр, нартхэр, нартхэ я ныкхуэкхуэгүү чынтхэр аращ. Нарт эпосым куэдрэ ушрохьэллэ лъэпкхытлым я кум кыдэкклэ нанухэм, анэр испыуэ, адэр нарту, е анэр иныжху, адэр нарту.

Нарт Гуэрыгуатэм и купшлэр Хьэрэмэ Гуащхэщ. Ар пышлэщ Зодиак системэм. А Гуащхэр дунейм темыт зы шлплэш, уахэ псор иубыду. Сосрыкхуэ Хьэрэмэ Гуащхэм дэклын щхэкклэ уафэм пклэлей иридзын хуей мэху. Хьэрэмэ Гуащхэ и системэм хэмыхуэ нэгүүэщлэ зы системи шылэш. А системэм и уафэшлыр Хы Гуащэращ, е Псыхуэ Гуащэращ. Хы Гуащэм и уафэм шлэт шлыналхэм нартхэр клуэфкхым, езыхэри нарт шлыналхэм техэну хуиткхым, хы шлагхым шыпсэу зэпытщ. Хьэрэмэ Гуащхэ системэмрэ Хы шлагх системэмрэ зэхыхэкхым, ауэ тлурэ Псатхэ и уафэ шлэтщ. Мы системитлым я гүүапкхуэ

щытыр хышхуэ гуэрщ. Хы щлагъ системэр Хьэрэмэ Іуашхьэ елытауэ щІэщи, ар щІэуэ кызыэраублар кыххош нарт текстхэм:

Ди псэ, ди нэу, ди анэфІым

ЩІым тетыныр имыдэу

ХыщІэ кууми лъахэ щещІ²⁹.

Зи гугъу тщІы системитІым нэмышІ ещанэрейр Хьэдрыхэраш. Нэхъ хьума хьуа лъэпкъ ІуэрыІуатэ (мифология) псоми кыххош Хьэдрыхэ хьыбар. Шумэр Урук кьалэм и тепщэу щыт Гылгамыш и пшыналъэхэм и нэхьыбэр Хьэдрыхэ гьуэгуанэ теухуаш. Гомер и «Одиссея» тхылъри зытеухуар Аргос кьалэм и тепщэ Іулищэ (Одиссей) Хьэдрыхэ кІуэн кыгъэзэжыныраш. Нарт ІуэрыІуатэми деплэмэ Нарт Сосрыкьуэ, Нарт Ашэмэз, Нарт Уэзырмэс сымэ Хьэдрыхэ гьуэгуанэ куэдрэ тохьэр.

Дэтхэнэ нарти гьуэгу щытехьэкІэ жыгышхуэ гуэр ІуошІэ, абы бгъэ шырхэр тесщ, блэ фІыщІэ, а шырхэр ишхыну допщей. Ахэр Хьэдрыхэ нэщэнэщ. А нэщэнэ дьдэхэр хьаттихэмрэ хьититхэмрэ я ІуэрыІуатэми кыххош. Псалъэм папщІэ, хьатти ІуэрыІуатэм кыххэщ **Тэщуб** зи цІэ тхьэ пэлытэр Хьэдрыхэ гьуэгу щытехьэм япэ зыхуэзэр мыхэрэ³⁰.

Хьититхэм я ІуэрыІуатэм и лъабжьэр зыгъатІылъахэр Кавказ лъэпкъыжхэрэ. Мыхэр Анэдолэм щыпсэуэ щытащ, кьуэкІыпІэм щыщІидзауэ кьухьэпІэм нэсыху хиубыдэу. Анэдолэ кьухьэпІэм хурри-миттани нэмышІ Іуарартухэри щыпсэуаш. Ахэм я гьунэгъу я гьунапкъэм щыпсэуаш адыгэхэр кызытепщІыкІыжауэ кьалытэ хьаттихэмрэ кашкэхэмрэ. Хьатти лъэпкъыр Анэдолэм ику дьдэм исаш, ахэм я гьунэгъу хы Іуфэм Іусащ пэласгхэр. Аращи зы индо-европей лъэпкъы хьититхэм ипэ щыпсэуакъым Анэдолэм.

²⁹ **Нартхэр**, Налщык, 1951, н. 360.

³⁰ Еплъ: В. Г. Ардзынба. **Ритуалы и мифы Древней Анатолии**. М., 1982, н. 104.

Хьититолог Владислав Ардзынбэ 1982 гэм Мэзкуу кышцыдигъэклауэ шытащ «Ритуалы и мифы Древней Анатолии» тхылъыр. Тхылъым ит гупсысэмкIэ хьититхэм уахэр Iыхьыщу кьалъытащ. А гупсысэр мыхэм япэжкIэ Хьиса ипэ 2500-1600 гэхэм псэуа хьаттихэм кьащIэна гупсысэщ. Хьитит динымрэ хьитит хабзэхэмрэ и лъабжьэ хуэхьуа хьатти IуэрыIуатэм шыщ хьыбарым и вариантитI Ардзынбэ и тхылъым кышцехьыр: «Хьитит тепщэгъуэр зыIыгъ пщыхэр зэхуэсрэ ефэ-ешхэ ящIмэ хабзэт уэрэдыж, хьыбарыжэ жалэ»³¹.

Уахэ-космос Iуэхум теухуауэ хьититхэм кьащIэна договорым итщ:

I. ШуппилилуIума-рэ Хьукканэ я зэгурыIуэныгэм итщ космос псор Iыхьыщу Уэгур, ЩIыльэр, Хьыцхуэ зэрыгуэшар³², адэкIэ бгъэр - Уэгум, блэр - ЩIыльэм, бжьэр-ГьащIэ Жыгым ику дьдэм и символхэр кышцыгъэлъэгъуащ, нэгъуэщIэ хьититхэм я гупсысэм дунейм еплъыкIэм ипкэ иткIэ бгъэр ГьащIэ Жыгым ицхьэм, бжьэр ГьащIэ жыгым икум, блэри ГьащIэ Жыгым и символщ³³.

Мыбдеж блэкIыплэ имылэу тепсэлтыхьыпхьэщ. В. Г. Ардзынбэ хьаттихэм я ГьащIэ Жыгри, абы епха символхэри хьититхэм тегъэщIэплэшэу ирет, нобэрей индо-европейхэ лъэпкхэм я IуэрыIуатэмрэ урысхэмрэ ирелх. Хьэттихэр индо-европей лъэпкхьым, ар зыуэ, етIуанэу, абхъаз щIэныгъэлIым абдеж тегъэщIаплэ ищIыр хьаттихэм я текстщ, ещанэрауэ, адыгэ-абхъаз нарт IуэрыIуатэм куэду хэт Блэ фIыщIэм, Бгъэжьым, ГьащIэ жыгым, Хьэдрыхэ гъуэгум гулъытэ лъэпкэ хуищIакхым.

Уахэм епха жыгхэм куэду топсэлтыхь Нарт IуэрыIуатэр. А жыг телъыджэхэм шыщ языныкьуэр лъхуэныгэм епхащ (еплэ Уэзырмэс теухуа хьыбархэм). Нарт Ашэмэз и пшыналъэм нэгъуэщI зы жыг телъыджэ «Бжей жыг кьуацэшхуэ» и гугъу ещI:

³¹ Ардзынба В. Г. Ритуалы и мифы древней Анатолии. М., 1982; Ardzinba Vladislav. Eskiçağ Anadolu Ayinleri ve Mitleri, Kaf-Dav, Çev: Orhan Uravelli. Ankara, 2010, s. 104.

³² Ар дьдэм, н. 115.

³³ Ар дьдэм, н. 118.

Ашэмэз и бжэзмийр кыызэригъуэтыжар

*...Щы хъуреишхуэм нэхъ зыцилэтым
Ику дыдэм иту йаишхэишхуэ цылэиц,
Ици ицхэари цызэлгэИсу
Бжэй жыг къуацэишхуэ а йаицхэм тетиц.
Ар жыг пкыи задэиц, лгэдийуэ илэр икбуклэ бэтиц,
Къулаиц пицылутлэр къеклуклэ кбудейиц.
А жыгым и кур нэцлэ ехылэиц,
И цхэклэу илэр кбудамэ тетыриц,
Лгэциым, лгэ илгэчым ар кбыхуточыр.
Жыгым уехми клыфлэиц гъуэгур,
Уи гур игъаплэу зы нэху цымылэ,
Урилэбэну зы шхий имыт,
Узытетынури зы лгэгъуэ закбуэиц.
Ублэбэкбуклмэ, цыхугъуэиц,
Гъуэгуанэ клыфлэр махуибл гъуэгуанэиц.
Ар кбызэбнэклмэ, итланэ
Мазиц гъуэгуанэр шхыныишхуэ³⁴*

Пэсэрэй Кавказ лгэпкэ йурартухэм кбацилэна «Гъацлэ Жыг».

³⁴ **Нартхэр**, Налщык, 1951, н. 276.

2.2. Дыщэ МыIэрысэ Жыг

Адыгэ Нарт IуэрыIуатэм куууэ кыххэщ Дыщэ МыIэрысэ Жыгыр нэгъуэщI лъэпкь IуэрыIуатэхэми куэду кыххощыр. Псалъэм папщIэ, алыджхэмрэ хиндхэмрэ я IуэрыIуатэхэм, Курыт Америкэм щыпсэуа пэсэрей лъэпкыжь майяхэм. Ди лъэпкь Нарт IуэрыIуатэм хэтищ Дыщэ МыIэрысэ Жыгым теухуауэ мыхэр:

Нартхэм я Дыщэ МыIэрысэ Жыгыр

*Нартхэм ягъэщIэгъуэну,
Нартхэм яфIэтелъыджэу,
Тхьэгълэджи и къэкIыгъэу
Зы жыг закъуэ Нартхэм яIэт.
Махуэ дэмыкIу а жыгым
Зы мыIэрысэ къынокIэ,*

...

*Жэщ зэрыхъууи кIуэдыжырт
Ар щIэкIуэдари къамыщIэу,
ЗыщIэ Нарты щымыIэу
Нартхэр бэрэ зэгуопхэ.*

...

*Куэд дэмыкIу Нарт губжъахэр
Хасэ гуэрым щызэхуос.
Хасэм Нартхэм щащI унафэ.
Афэ гъуэплъхэр ящыгъыу
Жыгым плъакIуэ хуагъэувыну*

...

*Нарт Дадэ и къуитIыр
Ари зэтIолъхуэныкъуэгъут,
Зыр Пыджэт, адрейр Пызгъэщт.
Уей, а тIум, а зэкъуэшитIым,
Жыг хъумэнри къалъос.*

...

*Нартхэ, гуицэ, я жыгыжъым
Тхъэрыкъуици кыпотысхъэр.*

...

*Мылэрысэри къамыгъанэу
Тхъэркъуици мэлъэтэж.*

...

*А лъэужьу зэрыкуари
Хым хохъэжри мэкъуэдыж.*

...

*Нэпкъым нытохъэр Пызгъэщ.
Хыкум ныхолъэр Пызгъэщ,*

...

*Зэихэм мыхэр кыжжэлъэщ:
-Дэ зэбыныр, ди хъэцлэ
Дгъэцлэрацлэу хы цлагъыр
Зэш-зэшыхъуу дыздопсэу,
Ди нсэ, ди нэу ди анэфтым
Щым тетыныр имыдэу
Псытхъэ Гуацэу Тхъэ зицфыну
Хыцлэ кууми лъахэ щецлэ.³⁵*

Мы **текстым** шыдолъагъур Дыцэ Мылэрысэ Жыгыр абы кыдэкъуэу тхъэрыкъуэхэр, хыр, тлъыхуанэхэр, хым и цлагъым шыпсэу лъэпкъыр. Ипэклэ зи гугъу тцлауэ шыта лъэхъэнэхэм и гугъу ещл Майя лъэпкъым **Попол Вухкелэ**³⁶ зэджэ и Гуэрыгуатэм, а эпосым и цлэм кыкфры «**Лъэхъэнэхэм и тхыль**» жоуэ аращ. Тхыльыр ыхытлщ, езанэ ыхъэр «**Лъэхъэнэхэм**» теухуащ,

³⁵ **Нартхэр. Налцык**, 1951, н. 359-360.

³⁶ Майхэм я Гуэрыгуатэм еплъ: <[http:// www. bibliotecapleyades. net/popul vuh/ book.htm](http://www.bibliotecapleyades.net/popul_vuh/book.htm)>

етІуанэр «ТІолъхуанэхэм» теухуаш, а тІолхуанэхэр Уэзырмэс ТІолъхуанэ ещхьу Хьэдрыхэ йох, Дыщэ Жыгыр яхьумэ.

Дыщэ Мылэрысэ Жыгым епхауэ алыдж ІуэрыІуатэм щыщ зы шапхьэ кьэтхьынщ. Зэус и щхьэгьусэ Хьерэ кьыщишэм щыгьуэ Дыщэ Жыг лъабжэм зыкъомрэ зыщагьэпсэхури, итІанэщ Олимпос щыдэкІар.

Дыщэ Жыгым теухуауэ иджыри зы шапхьэ. Троя зауэм хэта Либя кьэралыгьуэм и дзэпщ Мемнон кьыщальхуам щыгьуэ Атлас ипхьу тхьэІухудхэр я нанухэр ин хьуху Дыщэ Мылэрысэ Жыгым и лъабжэм шапІауэ щытащ. Мыхэр Гомер и тхылтым итщ.

Хиндхэм я ІуэрыІуатэ цІэрыІэ «Риг Вэда» - ри епхаш Дыщэ Мылэрысэ Жыгым, а Жыгым епхыжаш хабзэри цІыхугьэри. Япэ Лъэхьэнэм (Krita Yuga) кьриубыдэу хэт и пщІантІи зы Дыщэ Мылэрысэ Жыг дэтщ. ЕтІуанэрей лъэхьэнэм (Treta Yuga) Дыщэ Жыгхэр кІуэдэ хуежьэри иужьрей лъэхьэнэм (Kali Yuga) ирихьэлІэу зы Дыщэ Мылэрысэ Жыг закьуэщ кьэнэжар. Жыгхэр шыкІуэдым хабзэри цІыхугьэри ахэм дэкІуэдащ.

Нарт Дыщэ Мылэрысэ Жыгыр Пыджэрэ Пызыгьэжрэ зи цІэ зетІолъхуанэ щІалитІым яхьумэ. Пыджэр нарт Уэзырмэс и адэращ. Уэзырмэс теухуа нарт пшыналъэхэм ещхьыркьабзэу **Валмики** итха «Рамаяна» хинд ІуэрыІуатэм хэтщ.

2.3. Рамаяна

Хинд ІуэрыІуатэ «Рамаянэ»-м и лъабжэр зыгьэтІыльбахэм ящыщщ Валмики. Абы теухуауэ Джеймс Чёрчвард (James Churchward, 1851-1936) етх:

Хиндхэм зейкІ Рамаяна хуэдэ ІуэрыІуатэ ялакьым. Мы ІуэрыІуатэр зейр индо-европей лъэпкьэхэм щымыщу нага-майя зи цІэ нэхь пэсэрей лъэпкьыжыщ. Нага-майяхэр Индостан щІыналъэм кьыщыкІуам щыгьуэ индо-европей лъэпкьыр дунейм тетакьым. Нага-майяхэм зы ІуэрыІуэтакІуэ, гупсысакІуэ, тхыдэтх цІэрыІуэ яІэт Нарана и цІэу. Валмики ІуэрыІуатэ зригьэщІэн, пэсэрейм я тхыдэм щыгьуэзэн щхьэкІэ, мы Ілы Іущыр зыдэс ТхьэлъэІу унэм кІуат. Валмики

Нарана иггэйтлысри езбы и бзэкIэ «Рамаяна» IуэрыIуатэр кыьжриIаиц³⁷.

Тырку гупсысакIуэ Джемил Мериц «Рамаяна»-мрэ «Иллиада»-мрэ техуауэ мыхэр жеIэр:

«Рамаяна» IуэрыIуатэмрэ Гомер итха «Иллиада»-мрэ зэтохуэр. «Иллиада» хэт Хелен гуащэр Троя кьалэм и пацтыхьыкыуэ Парис кыгъэкIуэсат. Рама и цхьэгъусэ Сита Равана пацтыхьым ирихьэжьащ. И цхьэгъусэр кыьтрихыжыну Рама дзэцхуэ зэригъэпэцри Ракшаса и дээр зэтрикыутэц аби и цхьэгъусэ Сита дахэр кыьтрихыжаш³⁸.

Зы гуащэр бийм и пацтыхьым кыгъэкIуасэри иужым а гуащэр кырагъэлын цхьэкIэ зауэцхуэ зэрашылIэр. Аращи, мы темэр алыджхэм я IуэрыIуатэми, хиндхэм я IуэрыIуатэми зэцхьыркыабзэу кыхош. Гомер илгъэс 700 Хысэ ипэ псэуаш, алыджхэм абы шыгъуэ хиндхэр дунейм тетми темытми яцIыхутэкьым. Валмики илгъэс 1200 Хысэ ипэ псэуаш. ТхакIуитIри зэрымыцIыхурэ пэт ятхыжа IуэрыIуатэр зэрызэцхьыр гъэщIэгъуэным кышцынэкьым, жэуапыншэщ. **Джемил Мериц**ращ мы ушщIэр япэу зыгъэувар.

Джемил Мэриц Нарт IуэрыIуатэм шыгъуазэу шытамэ, хиндымрэ алыджымрэ Кавказым хуаIа зэпыщIэныгъэр кыгурыIуэну кышцIэкIынт. Сыт цхьэкIэ жыпIэмэ, «Иллиада»-мрэ «Рамаяна»-мрэ кыххэщ темэр «Зы гуащэр бийм и пацтыхьым кыгъэкIуасэу, иужым а гуащэр кырагъэлын цхьэкIэ зауэцхуэ ирашылIэн» Iуэхур Нарт IуэрыIуатэми лгъэщ кыхош. Ар, чынтышчымы Сэтэней гуащэр кышцигъэкIуэсам, нартхэ дзэцхуэ зэрагъэпэцри чынт хэкум теуэри чынтышщ ЖьакIэжыыр аукIри Сэтэней гуащэр кытрахыжащ.

³⁷ James Churchward. **The Children of Mu**, Published by BE, Brotherhood of Life, Inc. Albuquerque, New Mexico, USA.

³⁸ Cemil Meriç, **Bir Dünyanın Eşiğinde** (Зы Дунейм и Iуфэм), ISI, 365.

Дэвгээгупсысыт иджи Нарт Хэкур Алыджхэмрэ Хиндхэмрэ языхуакъум дэтш. Адыджхэмрэ Адыгэхэмрэ зэпышцлэныгъэ ялар наулэщ. Ауэ Хиндхэ тлуми пышцлэныгъэ ямлаурэ? Намиток зэрыжилмклэ пасэм шыгъуэ зэпышцлэныгъэ ялащ. Сыт хуэдэ зэманми цыхухэм зэпышцлэныгъэ ялэ зэпытш.

Араши иджы Нарт ІуэрыІуатэмрэ Хиндхэм я Рамаяна ІуэрыІуатэмрэ я темэхэр зэпэдгъэувынщ.

<p>Рама Сита гуашэр кьызыригъэлэр www.valmikiramayana.net.</p>	<p>Уэзырмэс Сэтэней Гуашэр Кьызыригъэлэр</p>
<p>Рамаяна ІуэрыІуатэм кыххэщ Сита дахэр щІым кыххэщуклауэ шытащ. (еплъ: Рамаяна, Езанэ Іыхъэ: Бала Къанда.)</p>	<p>Нарт Сэтэней и янэр Мыгъээш гуашэрат. Мыгъээш ла иуж кхъэм дальхыащ. Сэтэней гуашэ и анэр лэрэпэт щІым кытехыащ.</p>
<p>Рама и кьуэшымрэ и мылхуанэмрэ емызэгъ хури, шыпсэуну мэзым макІуэр. (Рамаяна, ЕтІуанэ Іыхъэ: Айодя Канда)</p>	<p>Уэзырмэс и кьуэшым и щхьэгъусэм емызэгъ щыхъум «Уэ мы пщлантІэм удэсу сэ сыкьыдэмыхъэн.» желэри шыпсэуну мэзым макІуэр. (Нартхэр, Мыекъуэпэ, І. н.101.)</p>
<p>Рама мэзым иныжъ (Ракшаса) гуэрым хуозэр. Иныжъым Сита дахэр кьегъэкІуасэр. Рама иныжъыр еукІри Сита дахэр кьрегъэл. ИтІанэ Ситарэ Рамарэ мэзым зыкьомрэ щэпсэхэр. (Рамаяна, ЕтІуанэ Іыхъэ: Айодя Канда)</p>	<p>Уэзырмэс мэзым иныжъым щыхуозэри ар еукІ. Иныжъым гъэр ищІа Дадыхуэ (Сэтэней!) дахэр кьригъэла мэху. Сэтэнейрэ Уэзырмэсрэ зы кьомрэ мэзым щопсэхэр. (Нартхэр, Мыекъуэпэ, н. І, 101-104)</p>
<p>Рама и кьуэш Лакшмана мэзым макІуэ и кьуэшыр абы кьышигъуэтыну. Рама кьыгъээжыныр имыдэу Сита</p>	<p>Нарт Имыс, и кьуэш Уэзырмэсыр кьыгъуэтыну мэзым макІуэр. Имысым Уэзырмэс кыххуозэр. Нарт</p>

игъусэу мэзым къонэр. (Рамаяна . ЕтІуанэ Іыхьэ: Айодя Канда)	Уэзырмэс кыгъээзжыныр идэркъым. Сэтэнейрэ Уэзырмэсрэ зыкъомрэ мэзым щопсэухэ. (Нартхэр , Мыекъуэпэ, I, 101-104)
Ракщасахэ япщ Равана Сита гуащэр къегъэкІуасэри езым и хэкум ехыжыр. (Рамаяна , Ещанэ Іыхьэ: Араня Канда)	Чынтыпщ ЖьакІэжъ дзэшхуэкІэ Нартхэ я хэкум къатеуэри Сэтэней гуащэр ирахъажащ. (Нартхэр , Налшык, 1951.н.375-380)
Рама Сита гуащэр кыгъэкІуэса Ракщасахэм япщ Равана къышезуэнуу щыгъуэ дэІэпыкъуну Сугрива зи цІэ пщым къелъэІуащ. Сугриварэ Рамар зэкъуэтыну псалъэ бьдэ зыхащ. (Рамаяна , Еплъэнэ Іыхьэ: Кишскинда Канда)	Нартхэр, Сэтэней гуащэр езыхъажъа Чынтыпщ ЖьакІэжъым езуэну Нарт Гуэргуэныжъым йолъэІур. Гуэргуэныжъ Нартхэм ядэІэпыкъуну псалъэ ярет. (Нартхэр , Налшык, н. 375- 380)
Рама и бий Ракщасахэр псым адрышкІэ щопсэухэр.	Нартхэ я бий Чынтхэр псым адрышІым щопсэухэр.
Рама Ракщасахэм и дзэшхуэр зэтрикъутэри ахэм япщ Раванари еукІыр. (Рамаяна , Еханэ Іыхьэ: Йуддха Канда.)	Нартхэр Чынтхэм я дзэшхуэр зэтракъутэри Чынтыпщ ЖьакІэжъыр Нарт Уэзырмэс еукІыр. (Нартхэр , Налшык, н. 375-380)

Зи гугъ тщІа мы зэтэхуэныгъэхэр иджыри къэс зыми гу
зылгымыта Іуэхугъуэщ. Телъыджэм и телъыджэщ нобэр
къызэдэсым нарт эпосым елэжа щІэныгъэлІхэм щыщ зыми а
зэщхыныгъэм гу зэрылгымытар³⁹.

³⁹ Тхыдэтхым зэрыжиІэмкІэ пасэм щыгъуэ Кавказ лъапкъхэр Сыхуэрэх
Хиндистан къехри тепщэныгъэр яубыдат. Ахэм яхэтт нобэрей черкесхэм я щыт
синдхэмрэ мэуэтхэмрэ. Нэмытокъу Айтэч итха «Origines des Circassiens»

2.4. Гуэргуэныжь

Чынтыпщым Сэтэней гуащэр щихьам щыгъуэ, Гуэргуэныжь кьакъуэри Нартхэм я дэIэпыкъуаш. Чынт зауэм къуэу гъуэгу зыдытетым Гуэргуэныжь и шыр лаш. Ар Гуэргуэныжь жагъуэ хъуаш. Арати и шыр ипщэм дилъхэри здэкIуэnum нэсыху здихьаш.

Сэтэней и циклым хэтц мыпхуэдэу Гуэргуэныж теухуауэ:

А си Пащэжь, уэ ущыпсэум сэ сыпхьаш, щыпIэ кIуэдми дэ дитащ, гъуэгу Iэджэми дьтетащ. Иджы блэкIхэм «мыр Гуэргуэныжь и кхъуэ Пащэжьыри» жаIэу, губгъуэ нэщIым дауэ укызнэн, ар нарт лыгъэми къемызагъы, - жиIэри, Гуэргуэныжь Пащэжьым и лъакъуиплIыр ипхь и пцэм дилъхэжри нартхэм якIэлъежьаш.

тхылыр черкесхэм я лъапсэр къэзыхутэ тхыль лъэщ гуэрщ. Нэмытокъу **пэсэрей** Кавказ лъэпкхэм шыщу кьебж теракесхэр, пэласгхэр, келтхэр, мэуэтхэр (мэтхэр), синдхэр, хьаттихэр, касситхэр, ликяхэр, карияхэр. Нэмытокъуэм зэрыжиIэжымкIэ пасэм щыгъуэ, Хьисэ ипэ илъэс 3000-хэм щыгъуэ мы лъэпкхэр Сыхъуэрэх Хиндистан нэсыхункIэ кIуахэщ. Араш Кавказым шыпсэуа синдхэм я цIэр Сыхъуэрэх Хиндистаным, нобэрей Пакистан къралыгъуэм и гъуаппкъэм ит «Синд» къралыгъуэр зэрыщыIэм и щхъэусыгъуэр. А щыналъэм шыпсэуа Кавказ лъэпкхыу щыт синдхэм я фэеплъщ, щыпэцIэри абы кьиж «Индус» зи цIэ псыщхуэм и цIэри. Мы псыщхуэм и цIэри «Синдус»-рэ пэт Алыджхэр Алэксандрэ и дзэшхуэмкIэ мыбы кыщыкIуам, «Синдус»-ум и цIэр АлыджыбзэкIэ «Индус» фIашаш. Синдхэр пасэм щыгъуэ Кавказым нэмыщI Сыхъуэрэх Хиндистаным, Анадолэм, Мэзопотамям, Сыхъуэрэх Африкьам, Балкъанхэм шыпсэуауэ щытахэщ. Синдхэр лъэпкхкIэ Тхэракесхэм ящыщхэс. Синдхэр зэм Пэласгхэм ягъусэу зэми Тхэракесхэм ягъусэу больагъур. Пэсэрей тхьэдтххэм Синдхэр зэм Пэласгу зэми Тхэракесхэм ящыщу ябжыр. Кавкасым иса Синдхэр Тхэракес-Киммэр (Тракко- Киммэр) къралыгъуэм игъуаппкъэхэм зэм хуити зэми Тхэракес-Киммэрхэм яблэгу шIэгту псэуахэщ Синдхэм нэхь фыщыгъуэзэну фыхуеймэ Фепль: Namitok, Çerkeslerin Kökeni –Origines des Circassiens-Kaf-Dav Yayınları, 2008, Ankara. Черкес Нарт IуэрIуатэм ит темэхэмрэ Хинд IуэрIуатэм ит темэхэр мыхуэдиз зэрзщхьым и щхъэусыгъуэри пасэм щыгъуэ Сыхъуэрэх Хиндистаным къэзыщта Тхэракес, Пэласг, Кэлт, Мэот (Мэд), Синд, Хатти, Кассит, Ликя, Кария хуэдэ лъэпкхэрауэ кыщIэкIынуш. Синдхэр Сыхъуэрэх Хиндистаным шыкIуэм щыгъуэ Мэотхэр ахэм ядзщыгъут. НэпэмыщI Ликяхэмрэ Карияхэри Синд Мэотхэм ягъусэхэт. Синдхэм нэхь фыщыгъуэзэну Фепль: Namitok, **Çerkeslerin Kökeni**, Kaf-Dav Yayınları, 2008, Ankara.

Гуэргуэныжъ ешхъу ик1и ц1эджэгъуу алыдж1уэры1уатэм хэт л1ыхъужъ Gorgo-Гуэргуэн-к1э еджэу. Пэсэрей алыджхэм яш1а Гуэргуэн и сурэтым нэрылбагъу пщещ1 Гуэргуэныжъ и шы л1ар пщэм дэлъу чынт зауэм зэры1ухъар.

Зээмызэ мы1уэры1уатэхэм къыхэщ **антропоморфикхэм** я ц1эхэм лъэпкъыц1э къытещ1ык1ауи мэхъу. Псалъэм папш1э, Пэласгыр ц1ыхуц1эуи, тхьэпэлъытэм и ц1эуи тхыдэм хэтщ. Ит1анэ **Пэрсэус** тхьэпэлъытэм и ц1эщи **персыри** зы лъэпкъыц1эщ. Гуэргуэныжъи зы лъэпкъыц1эу ик1и тхьэпэлъытэм и ц1эуи тхыдэм итщ. Дэ нобэ пасэм щыгъуэ псэуа Гуэргуэн е Горгон зи ц1э лъэпкъым дышщыгъуазэщ. Ахэр Хыса ипэ илэс 3000-хэм щыгъуэ псэуауэ зы лъэпкъ лъэщ гуэрщ.

Хыса иужь **1-нэ** л1эш1ыгъуэхэм деж псэуа тхыдэтх ц1эры1уэ **Сиклус Диодорос** и тхылъым (Bibliothèque Historique: **Тхыдэм и Тхылъдэлъ**) Гуэргуэн зи ц1э лъэпкъыми топсэлъыхъыр. Сиклус Диодорос зэритхыжамк1э Хыса ипэ 3000 илгъэсхэм деж Гуэргуэн зи ц1э лъэпкъыр Либырэ Мысыр **къэралыгъуэхэм** къатеуауэ щытащ:

Либы, Горгон, Амазонхэр, Аммонрэ Атлас зи ц1э Тхьэ Пэлъытэхэр.

Пасэм щыгъуэ Мысыррэ Либырэ зы къэралыгъуэу Хорус зи ц1э тхьэ пэлъытэм и 1эмыц1э илт. Гуэргуэнхэр дзэшхуэк1э къатеуэри Либы щ1ыналгъэр зэрыщыту къащтащ. Мысыр къэралыгъуэм ебгъэрык1уэу хуежъяхэщ. Мы зи гугъу тц1а

Гуэргуэнхэр Атлантис цыицхэт. Атлантис кыкыу Либыр зауэклэ кыацтахэти, ар Мысыр кээралыгъуэм и гъунапкъуэ кыалгытац. Апицлондэху Кавказым зы дзыхуэ кыкылац. Мы дзыхуэр шууэ мин 30, лъэсу мин 20 зауэклэ хъут ахэр. Дзыхуэм цыицхэр псори бзыти дзэпцым и цлэр Мэринэт. Мэринэ дзыхуэклэ Босфор зэпрыкыри, хы гъуэгуэклэ япэ Гиригэ зи цлэ хытлыгум хуэзац. Дзыхуэр Либы кээралыгъуэм кыатеуа Гуэргуэныдзэм ебгъэрыкылац. Мы Амазаныдзэм Гуэргуэнхэм я дээр зэтракътэри ахэр Сыхуэрэх Африкэм и адрыцлым, Атлантик хыицхуэм нэсыху яхужахэц. Мэринэ и Амазаныдээр Гуэргуэнхэм якылыгъуэжыу Атлантик хыицхуэм зэпрыкыри, Атлантис зи цлэ хытлыгур кыацтац. Ауэ Гуэргуэнхэри зауэм кыкынухэтэккым. Аргуэру Гуэргуэнхэр зэхуэсхэри Амазаныдзэм пэцлэувахэц. Мы зауэр Гуэргуэнхэм кыицхуэлац. Цымыхъужым Мэринэ и Амазаныдээр хыицхуэм зэпрыкыжри Либы кээралыгъуэм кыгъээзэжац. Гуэргуэнхэри пхэру кыалъэшлыгъэжахэц. Аргуэрыжыу зауэицхуэр кыаублац. Мы зэм лъэныкыуитыри зэрытегъэкыаккым. Гуэргуэнхэм я хэку Атлантис кыагъээзэжац, Амазонхэм Либыр зэрыцыту кыацтац. Амазаныдзэм япэ Мэринэ Мысыр кыуэри Фираун Хорусрэ псалъэ быдэкы дзэгурылахэц. Амазонхэмрэ Мысыр и Фираун Хорус мамыру, зэкыуэту псэуахэц.⁴⁰

Мысыррэ Амазонхэмрэ мамыру зэдэпсэуну зэгурыла цужь, Мэринэ и дээр и гъусэу Арабистан, Филистин, Сирие цылыналъэхэр зэрыцыту кыацтац. Итланэ Амазаныдээр Анадолэм хыицхэц. Нобэ Анадолэм цылы кыалэхэр япэ дыдэ зыгуар Амазонхэрац. Амазонхэм Анадолэм цыахуа кыалэхэр мыхэрац: Измир (Симирна), Селчук (Ефэсос), Муданя (Мулэиэ), Синоп (Синопэ).

Ефэсос кыкыла Амазонхэм мыбы езы Тхыэ Бзылхугъэ Анэ Гуацэм зы тхылыгъуэпэ унэ хурагъэцлац.

⁴⁰ Феплэ: http://penelope.uchicago.edu/Thayer/E/Roman/Texts/DiodorusSiculus/3D*.html

Ищхэм шывэдгьэлгьгьа **текстхэм** дэ тфІэгьэщІэгьуэну Іуэхугьуэшхуэхэри хэлъщ. Пасэм шыгьуэ Кавказым шыпсэу Амазонхэм езым ягьунапкьэм шыпсэу лъэпкьхэм дэІэпыкьунхэу дзэшхуэ шызэрагьэпэщар, бийм пэщІэувэурэ ахэр зэрызэтраукІар нэрылгагьуш. Абы **Сиклус Диодорус** хуэдэ тхьдэтххэри топсэлъыхьыр. ГьэщІэгьуэныраши Мысыррэ Либярэ я кьэралыгьуэхэм Гуэргуэныдзэр кьатеуэу ихьуншІэу шыхуежьам ахэр кьригьэлыну бийм кьапэрыуэ Амазаныдзэхэм хуэдэ дзэхэм Нарт ІуэрыІуатэми дышыхуозэр.

Зэгурым Нарт щІыналгьэм Чынтыдзэр кьатеуаш, кьыздикІар ямыщІэу цІыхубз зауэлІ ІэщэкІэ хуэпа гуэр кьыкьуэкІти Нартхэм я бий Чынтыдзэр эттрикьутэрт. Аращ Черкес Нарт ІуэрыІуатэм итыр:

Бэдынокьуэ зэрапІар

Нартыжьхэм я хэкум зэгурым бишжь бзадджэу чынтыдзэр кьызэригуат, - Нарт блыпкь ткьутэниц Нарт хэку тхьуницІэниц, нарт лъапсэр дгьэныниц - жаІэри.

...

Нартыжьхэми зыуэ зацтэри бишжь бзадджэм езауэу пэуващ.

...Апхуэдэу бий гуащІэ чынтыхэм езауэу нартыжьхэр жэцибл-махуиблкІэ пэцІэтауэ пцэдджыжь пшэкІэплъыр кьыцищІымы, -

И хьэ самырхэр бгьурыдзауэ,

И бгьэ гьэсахэр цхьэрыдзагьэххэу,

Тхьуэ кьэрапцІэу, блапцэ цхьэгьуру

ІэкІуэцІырыжым тесу

...

Бишжьыдзэ пашэр гьэр ищІиц,

Бий гуащІэр гьэру иригьэщІыхиц.

Кьахыхьа закьуэри нартым ямыщІэ,

...

Псэууэ кьэна закьуэм

НэкІурыдзэныр ныхуеицІ,

*«Къэхъуар Іуэтээж» жыхуиІэу
Іэгунэ уэгъуэри хуеиІыж,
КъыздикІа хэкумкІи еутІыицыж.*

...

Уей, дэни къиукІ?

Уей, хэт и нэІуасэ?

Уей, хэти и гъусэгъа?

Нартхэ я бий чынтыдзэр зы къэмынэу зытрикътэу Нарт хэкур бийм щызыхъумар Бэдынокъуэ и анэрат. Фираун и хэкур зыхъума Амазонхэм апхуэдабзэу Нарт хэкури зыхъумахэр цІыхубз зауэлІхэрауэ къыщІокІ...

Амазонхэр Мысыр и Фираун Хорусрэ зыгурыІуа нэужь Ефэсос къакуэри Тхэ Бзылхугъэ Анэ Гуаицэу ябж Артэмис и фэеплэу мы тхэлгъэлунІэ унэр хурагъэиІаиц. (реконструкцияц)

3. Адыгэ ІуэрыІуатэм ит псэущхьэхэмрэ абы я теплэхэмрэ

3.1. Лъэбыцэ

Лъэбыцэр Нарт ІуэрыІуатэм къыхэщ гуэрщ. Абы и Іэпкъыр цІыхум и Іэпкъым хуэдэщи, и лъэпкъыр шым ещхьщ. Аращи

Алыдж ІуэрыІуатэм ит Кэнтэурхэм ебгъэщхь хьунуш
Лъэбыцэжей. Нарт Ашэмэз мы Лъэбыцэм езуауэ цытащ:

Кэнтэур-Лъэбыцэжей?

3.2. Хьащхьэ-Вьльэхэр

Нарт ІуэрыІуатэм имытрэ пэт черкес шыпсэхэм, псысэхэм куэдрэ кыхэхщ гуэрщ ар. Хьащхьэ-Вьльэм пэсэрей хьаттихэри хьититхэри цыгъуазэхэт:

Хьащхьэ- Вьльэхэр

3.3. Тхьэрыкъуэхэр

Нарт ІуэрыІуатэр зиысыр къыдгурыІуэн папщІэ, абы кыхэхщ **символизмыри (щІагъыбзэри)** къыдгурыІуэн хуейщ. Аращи Нарт ІуэрыІуатэм куэдрэ кыхэхщ тхьэрыкъуэри зы **символу** къыщІэкІынуш. Япэрауэ, тхьэрыкъуэхэм теухуауэ мыр дигу къэдгъэкІыжын хуейщ: мы зи гугъу тщІыну тхьэрыкъуэхэр псэлъэфу, щыпсалъэм деж къэхьунухэр жаІэу я хабзэщ. Аращи, мы тхьэрыкъуэхэр утыку кыхьэмэ, Іэмал имыІэу къэхьуным и хьыбарыр къаІуатэу итщ ІуэрыІуатэм. Псалъэм папщІэ, Ашэмэз и бжъамийр щыкІуэдам цыгъуэ бжъамийри, Ахуэмыдэ дахэр

здэшылэри мы тхьэрыкьуэхэраш жызылар. Итлани Узун-Яйла шызэрахьэу, куэдри зышыгьуазэ «Зэшиблрэ зы шыпхьу закьуэр» зи цлэ шыпсэми итц а тхьэрыкьуэр: «-Уэ зэшиблым урашыпхьу закьуэщи, ильэсибл хьэдэ пхьумэну кьызырэппэщылъыр пцлэхэкьым»-жызылэр зы тхьэрыкьуэщ.

Шыпсэхэмрэ йуэрылуатэмрэ хэт тхьэрыкьуэхэр зиысыр дэ кьыдгурызыгьауэр **Хэрэidot** зи цлэ тхьэдэтхьащ. Куэдым зэращлэщи Хэрэidot тхьэдэтхьэм я пашэщ. Езыр Анэдолэм хэхьэ Ликя щыналгэм шышт, лъэпкьклэ Карият. Хэрэidot щыплэ куэдым клуат, здэклауа щыплэхэм ящысэ пэсэрейм и Мысыррэ, **Пэлэсгит** (иужьым Алыдж щыналгэ хьуащ). Хэрэidot Мысыр шыклуам «Тэб» зи цлэ кьалэм дэт Тхьэгурмагьуэхэм япсэлъауэ шытащ. Пэлэсг щыналгэми шыклуэм «Додона» зи цлэ Тхьэгурмагьуэхэм япсэлъауэ шытащ. Хэрэidot, «Тхьэрыкьуэхэм» теухуауэ езым кьыжралахэр и тхьылгым шитхьауэ шытащ. Хэрэidot мы зи гугьу тцла «Тхьэрыкьуэхэмрэ» ахэм япха **щлагыбзэр** дэ кьыдгурегьауэр:

-Додона зи цлэ Тхьэгурмагьуэ унэм, дэт Тхьэгурмагьуэ цыхубзхэм сэ мыхэр кьызжаащ: «Мысыр дэт Тэб кьалэм Тхьэрыкьуэ фыцлитлэ лъэтэжати, зыр Либя лъэтащ зыр мыбдеж кьэлъэтэжаш (Додона). Тхьэрыкьуэр зы жыгым тотлысхьэри а здытетлысхьэ щыплэм мы «Додона» зи цлэ Тхьэгурмагьуэ унэр ирегьэщыр. Тхьэрыкьуэ фыцлэри цыху бзэклэ псалъэу хуожьэр».⁴¹

*-Тэб дэт Тхьэгурмагьуэхэм сэ кьызжааэмрэ кьысхуауатэмрэ мыращ: «Зы махуэ гуэрым Финикэхэр Тэб **зидэс** Тхьэгурмагьуэ цыхубзитлыр кьигьэкласэхэри гьэру кьыиаш. Аращи ахэм ящыщ зыр Либя, зыри Пэлэсг щыналгэм яшауэ шытащ. А щыплитлэми Тхьэгурмагьуэ хабзэр мы цыхубзхэраш цызулар».⁴²*

⁴¹ **Хэрэidot**, II. Тхьыл: 55.

⁴² **Хэрэidot**, II. Тхьыл: 54.

Херодот Тебрэ Додона и Тхьэгурымагъуэхэм кыжраIар и фIэщI хьурэ пэт, мы Iуэхугъуэм тогупсысыхьри мыхэр кыжреIэр:

СызэрепльымкIэ, Iуэхур зытетыр мыраиц: Финикэхэр Теб дэс Тхьэгурымагъуэ цIыхубзитIыр зыгуэркIэ кырахъажьахэиц. ИтIанэ зыр Либям зыри Пэласгиям къахьри яцахэиц. Пэласг цIыналъэм къахъа цIыхубзым абы зы Тхьэгурымагъуэ унэ цригъэицIри, абдеж цыт жыг лъабжъэм къэсыр блэгъу хуеплэу, кIуэдахэр кыигъуэтыжу, къэху-къаицIэхэм тепсэльыхьу, Iуэхугъуэхэм яхэпльаиц.

Додона дэсхэм а Тхьэгурымагъуэ цIыхубзым «Тхьэрыкъуэр» цIэуэ цIыфаицам и цхьэусыгъуэр мы къахъа цIыхубзым и анэдэлъхубзэр бзу псэльэкIэм зэрыхуэдэраиц. Куэд дэмыкIыу мы «Тхьэрыкъуэхэр» цIыху бзэкIэ зэпсэльаиц, жыхуаIам и цхьэусыгъуэри мы цIыхубзыр кыздэкIуа цIыналъэм я бзэр зэригъаицIэуэ арагъэниц. Мы цIыхубзхэм «фIыцIэ» жыхуаIэм и цхьэусыгъуэри ахэр Мысыр кыизэрикIарагъэнуиц.⁴³ (Пасэм цыгъуэ Мысырым цхьэкIэ «Хэку фIыцIэ» жаIэрт. Б.С)

Узун-Яйла кышчытхута «Зэшиблрэ зы шыпху закъуэрэ» зи цIэ шыпсэм мырат шыжиIэр:

«Зы къуажэ гуэрэм дэст зэшиблым яшыпху закъуэ. Махуэ къэс зы бзу цIыкIу къакIуэрти жыгым кытетIысхьэрти кыжриIэрт:

-Уэ зэшиблым ураицыхуэ закъуэиш

Илъэсибл хьэдэ хъумэн кыппэцилэу ницIэххэркъым!

Ауэ мы шыпсэм хэт **символхэр** зиысыр къэтхутэнур зы Iуэхушхуэу ди пащхьэ илъми, мы шыпсэр къэзыIуатэри кыйдгурыIуэн хуейш.

⁴³ Херодот, II. Тхыль: 56-57.

Ишхэм дышытепсэльыхауэ шытащ Хьэдрыхэм кьехыным шытепсэльыхь **ИуэрыIуатэрэ шыпсэ кьомыр** шыIэу, икIи Нарт IуэрыIуатэми е куэдрэ кьызэрыхэщам. Сытми дишхьэ кьэтиIэту дуней псом я IуэрыIуатэм дахэплъэжмэ, мы «Зэшиблырэ зы шыпхьу закьуэрэ» зи цIэ IуэрыIуатэм ещхьыркьабзэр шыдогьуэт Шумэрхэм я IуэрыIуатэми.

Шумэрхэр дыгьэпIэ Мезопотамям Хьиса ипэ 3500-2000 илъэхэм и зэхуакуращ шыпсэуар. IуэрыIуатэ лъэщхэр кьашIэнащ. Археологхэр куэд лъандэрэ Шумэрхэм я **таблетхэм** йоджэхэр икIи зэрыжаIэмкIэ дунейпсо IуэрыIуатэхэм шыщу нэхьыжьри, нэхь япэ ятхари Шумэрхэм я IуэрыIуатэхэращ.

Шумэрхэм я IуэрыIуатэм «**Инанна**» зи цIэу зы тхьэ бзылхухгъэ итщ. Шумэр IуэрыIуатэм Инанна теухуа текстхэм кьыхош: зы жыг, зы бзу, зы блэ:

*Лъэхъэнэ гуэрэм цыIащ «Хьулуппу» и цIэу зы жыг. Зэгуэрэм жьыбгъэм а жыгыр кьыхикири псым хедзэр. Жыгыр псым хэлъу Инанна кьелъэгъу. Жыгыр здецтэри и пицантIэм здохь. Ар и бжэ Iупэм хесэр. И **зэманыр** кьыщыкIуэ а жыгым тIысынIэрэ цылъынIэрэ тригъэщIыхьыну. Ауэ, еплъым жыгым и лъабжъэм зы блэишхуэ цIэгъуэлъыхауэ, жыгым ицхьэми зы «Зу» и цIэу зы бзу гьуэ трищIыхьауэ абы и шырхэр тесу⁴⁴...*

Инанна и текстхэм блэ, жыг, бзу хуэдэ символхэр кьыхэщ закьуэкьым, абы «**Зэшиблырэ зы шыпхьу закьуэрэ**» зи цIэ текстыми, «**Ашэмэз бжьамийр кьызэригьуэтыжар**» зи цIэ текстым кьызэрыхэщам хуэдабзэу Хьэдрыхэ гьуэгуанэм тохьэр.

Жынхэр Инанна и цIасэ Думузи зи цIэ тхьэ пэлъытэм кьыубыдхэри Хьэдрыхэм зыдихьащ. Инанна Хьэдрыхэм лIауэ цылъ и цIасэр кьригъэлыну гьуэгъу кьытохьэр. Гьуэгъу блэуэ и цыгъынхэр цехри цужьым зы цыгъыни, зы фащи имыIэу и

⁴⁴ Samuel Noah Kramer. *Sümer Mitolojisi*, Kabalcı Yayınları, İstanbul, s. 66-75.

ицласэм и хьэдэр кьегьуэт. Абы псэ хилъхьэн ицхьэкIэ здихьа хуицхьуэр и шIыIум трекIэ, псэ иретыжри и шIасэм и гьусэу и хэку йокIуэлIэжхэр.

Шумерхэм я IуэрыIуатэм хэт Инаннар Хьэдрыхэм цыкьуэм цыгьуэ и цыгьынхэр блэуэ зэрызрихьуэкIам хуэдэу «Зэщиблымрэ зы шыпхьу закьуэрэ» зи цIэ **текстым** хэт хьыджэбзыри Хьадрыхэ гьуэгум цытехьам и цыгьынхэр зрихьуэкIыурэ макIуэр Хьэдрыхэм. ИтIанэ мы **текститIми** зы шIалэ гуэр мэжей, зэман кIэщIкIэ ар кьигьэушын хуейщ. Шумэрхэ я **текстыми Черкес шыпсэми** куэд лъандэрэ жей шIалэр кьагьэушын цхьэкIэ Iэмэпсымэ гуэр зэрахьэ. Шумэрхэ я текстыми Черкес шыпсэми блэр, бгьэр, жыгыр шыболъагьур...

4. Нарт Ашэмэз

Шумэрхэм я IуэрыIуатэм дылгьэлэсакIэщ, иджы Ашэмэз и **текстым** игьуэщ. Нарт Ашэмэз кьыщальхуам цыгьуэ, Хьэрэмэ Iуащхэ Нарт Нэсрэн ЖьакIэ и тепщэгьуэт. Нарт Ашэмэз и дуней кьытехьэкIэр гьэщIэгьуэнщ. Ар кьыщальхуам Нартхэ псори гуфIуэу, джэгущуэхэр ирагьэкьуэкIащ. **Мыр гьэщIэгьуэнщ.** Сыту жыпIэмэ, езыр дунейм кьытехьащ жаIэу Нартхэр джэгущуэ ирагьэкьуэкIауэ нэгьуэщI зы Нарт закьуи дыхуэзэркьым. Сосрыкьуэ, Бадынокьуэ, Батэрэз, Щэуей хуэдэхэри яхэту. Мыхэр псори Нарт цIэрыIуэхэт. Ауэ кьыщальхуам зыми джэгущуэ ирагьэкьуэкIэкьым. Сосрыкьуэ кьэмышхуэ щIыкIэ, Нартхэм кьащIат ар Нарт лъэпкьым и куэдыжыгьуэр кьазэрылгыгьэсынур. Бадынокьуэ кьыщальхуа дыдэм псым хадзат, адреи Нартхэм кьащIэмэ **нанур** зэраукIыным цышынэхэрти. Кьанж и кьуэ Щэуейри кьуршым и гуцэ мылым цапIат.

Ауэ Ашэмэз ахэм хуэдэтэкьым, ар кьыщальхуам Нартхэр псори гуфIахэщ:

Ашэмэз и Нануугьуэр

Ашэмэзу ицIалэр кьыщальхуа махуэм

*Санэхуафэр Нартхэм цыгуацІэт,
ЦІалэм щатхъэгъуэт
Лыгъэр цынахуэт.⁴⁵*

Ашэм и кьуэрац Ашэмэз. «Ашэр» зы цІыхуцІэщи, Гомер и Ильяда зи цІэ тхылъым «Ашэри» «Ашэмэзри» кьыхоц. Ауэ Алыджыбзэм «Ш» макъыр зэрыхэмытым и щхъэусыгъуэкІэ «Ашэ»-р: **Акэ, «Ашэмэз»-ри : Акэмасуц** зэратхар. Хьыса ипэ 1184 ильэсым ирихъэлІа Троя зауэм дзэшхуэкІэ хэта Теракесхэм и пэшэм и цІэр «Акэмас»-т: ⁴⁶

Акэмасрэ хахуэ Пэирос яцхъэщытыц Теракесхэм⁴⁷

Адыгэ Нарт ІуэрыІуатэм дыщеплъам деж Ашэмэз и текстым «Бжъамий» и цІэу пшыналгъэ Іэмэпсымэр хыдолъагъуэр. А Іэмэпсымэр Тхьэгъэлэдж ейти ар Сэтэней гуащэ зыкъомрэ иІыгъри, итІанэ Ашэмэз иритащ.

Ашэмэз и Бжъамийр

Ашэмэз, жаІэ, и бжъамийр Тхьэгъэлэдж и бжъамийт, ялейт: бжъамийм и кІапитІым языр кІэхут, абы кьыпэщытыр вынду фІыцІэт. Бжъамийм и кІапэхум уепщамэ, абы и макъым дуней щІыльэр фІыгъуэм хуигъэбатэрт. Ауэ адрей кІапэ фІыцІэм уепщамэ, абы кьыкІ макъым щІым фІыгъуэу телъыр тригъэбзэхькІырт.⁴⁸

Сэтэней гуащэ Тхьэгъэлэдж и бжъамийр Ашэмэз зэрыритам хуэдабзэуи Шумэрхэм я ІуэрыІуатэм Тхьэ Бзылъхугъэу итІ «Инанна»-ми пыщыналгъэ Іэмэпсымэ гуэрыр Гылгамыщ иритауэ

⁴⁵ **Нартхэр**, Налшык, 247-251.

⁴⁶ Акэмас и цІэм нэхъ куэд фыщыгъуэзэн щхъэ феплъ: Namitok, **Çerkeslerin Kökeni II**, s, 173-174.

⁴⁷ **Ильяда**: II, 840.

⁴⁸ **Нартхэр**, Налшык, 296.

щытащ. ГъэщцІэгъуэнуращи Ашэмэз и Бжъамийр зэрыкІуэдам хуэдэу Гылгамыщ и пщыналгъэ Іэмэпсымэри кІуэдыпат:

Гылгамыщ и Пщыналгъэ Іэмэпсымэр ЗэрыкІуэдэр

Инанна Хъулуппу зи цІэ жыгым зы Пуккурэ зы Микку ищІри, Гылгамыщ и лЫгъэм фэеплгъу иритащ. Ауэ мы пщыналгъэ Іэмэпсымэхэр цІым щетІыха мацэм йохуэхри, Хъадрыхэм макІуэр.

Шумэрхэ я ІуэрыІуатэхэми Нарт ІуэрыІуатэми пщыналгъэмрэ пщыналгъэ Іэмэпсымэхэм теухуауэ пычыгъуэхэм дыщрохьэлІэр Шумэрхэ я ІуэрыІуатэм Гылгамыщ Нарт ІуэрыІуатэми Ашэмэз мы ІуэхугъуэмкІэ зэтохуэр. Ауэ сакъырэ дахэплъэжмэ, Гылгамыщрэ Нарт Ашэмэз теухуа текстхэм псори зэрызэтехуэр долъагъур. Гылгамыщрэ Нарт Ашэмэзрэ сыт хуэдэ текстым кыххэщми а пычыгъуэр, а едзыгъуэр фІэкІыпІэ имыІуэ **зэтохуэжыр**. Пэжщ, Гылгамыщ и **композиسیونумрэ** Ашэмэз и композиسیونур щхьэхуэщ, Зэтемыхуэ гуэрхэри нэрылгъагуш. Мыбы и щхьэусыгъуэр мы ІуэрыІуатэхэр зыр Кавказым адреир Шумэр щІыналгъэм **щекІуэкІащ**. А шІыналгъэхэм **я дуней тетыкІэмрэ дуней еплъыкІэр** къезыта **литературэбзэр** зэрызэщхьэщыкІыраш. Гылгамыщ и ІуэрыІуатэмрэ Ашэмэз и ІуэрыІуатэмрэ зыщ. Иджы, Гылгамыщ и ІуэрыІуатэмрэ Ашэмэз и ІуэрыІуатэмрэ зэхуэдгъазэу зэдгъапщэмэ, а тІур **зэрызэщхьыкІэр** утыку кыххэнущ.

Гылгамыщ и ІуэрыІуатэр **таблетищІ мэхъури** абы ит **темэмрэ** Нарт ІуэрыІуатэм ит Ашэмэз теухуа **темэхэмрэ**, едзыгъуэхэр зепэтлгытэнщ:

Гылгамыщ и Пщыналгъэр	Ашэмэз и Пщыналгъэр
Шумэрхэ Тхьэ Бзылхугъэ Инанна «Пукку» рэ «Микку» зи цІэ пщыналгъэ Іэмэпсымэхэр Гылгамыщ иритащ. Гылгамыщ и	Нартхэ я Тхьэ бызылхугъэ анэ гуащэу щыт Сэтэней «Бжъамий» зи цІэ пщыналгъэ Іэмэпсымэр Ашэмэз иритащ.

<p>Иэмэпсымэр кІуэдыпащ.</p>	<p>Ашэмэз и Иэмэпсымэр кІуэдыпащ.⁴⁹</p>
<p>Инанна, Гылгамыщ и лЫгьэмрэ и дахагьэм дихьахат. Зэрышэным хуежьат. Гылгамыщ и ІуэрыІуатэр зытратха еханэ таблетым мыращ итыр:</p> <p>«КьакІуэ Гылгамыщ, лЫ кьысхуэху, уи льягъуныгьэр кьызэт. ЛЫ ухьумэ физ сыпхуэхунщ. ДыщэкІэ, уафэ мыващхуэкІэ гьэщІэрэщІа выгу уэстынщ.» ЖиІащ Инанна.⁵⁰</p>	<p>Ахуэмыдэ зи цІэ Нарт хьыджэбзым Ашэмэз дихьахат. Ахуэмыдэ, Ашэмэз дэкІуэну игум ирильхьащ. Арати: «Ашэм и кьуэ Ашэмэз си псэлыхьути, зы шу кьызлыгьгьэхуамэ сыдэкІуэнут» жегІр Ахуэмыдэ.⁵¹</p>
<p>Инанна езым кьыпыль щІалэхэм щІэнакІэрт. Ауэ езыри Гылгамыщ дихьахат. Ахуэдэрэпэт Гылгамыщ Инанна и гум илгыр идакьым. Инанна ипэрей щІалэхэм ярипэсахэр игу кьагьэкІыжыр Гылгамыщ. Ар Инанна и жагьуэ мэхьур. Гылгамыщ, Инанна кьызырищэнур идэркьым.⁵²</p>	<p>Ахуэмыдэ езым кьыпыль нарт щІалэхэм уэрэд яхуиусу ящІэнакІэрт. Ауэ езыри Ашэмэз дихьахат. Ашэмэз Ахуэмыдэ кьызырищэнур идэркьым.⁵³</p>
<p>Гылгамыщ Инанна зыхуейр щимыдэм, Инанна и ядэ Ану и деж макІуэри уафэ Гуур кьіутІыпщу Гылгамыщ</p>	<p>Ахуэмыдэрэ Ашэмэзрэ щызэпсалъэм зэфІонэхэр. Ашэмэз кьогубжьри кьотэджыр. АпщІондэху</p>

⁴⁹ **Нартхэр VI. Мыекьуапэ, I3-I39.**

⁵⁰Фепль: (Гылгамыщ и Еханэ Таблэт: http://en.wikipedia.org/wiki/Epic_of_Gilgamesh#Tablet_six)

⁵¹Фепль: **Нартхэр VI. Мыекьуапэ, I3-I39.**

⁵²Фепль: ГылгамыщиЕханэТаблэт: http://en.wikipedia.org/wiki/Epic_of_Gilgamesh#Tablet_six)

⁵³ Фепль: **Нартхэр VI. Мыекьуапэ, I3-I39.**

иригъэукIыну йолгъэIур. Уафэм
кыкыуэкIауэ уафэ Гуур
кытольадэр. Гуумрэ
Гылгамыщрэ зэзауэу щIадзэр.
Ендику зи цIэ ныбжгъэури
Гылгамыщ доIэпыкIур.
Гылгамыщрэ Ендикуррэ Уафэ
Гуур яукIыр.⁵⁴

благъуэр (ЛIы фIыщIэ) уафэм
кытольадэр, Ахуэмыдэри
бжамийри кIепхуатэри
кIегъэкIуасэр. Ашэмэз гуп
зэрегъэпэщри благъуэр
зыхэщыIэм макIуэри благъуэр
(ЛIы фIыщIэ) еукI.⁵⁵

Гылгамыщрэ Эндикурэ Уафэм къеха Емынэр (е Гуур) яукI.

4.1. Гылгамыщ хьэдрихэ гъуэгуанэм техъуэ Кавказым зэрыкIуар

Мыбдеж дызытепсэлгыхьынухэр нэхьыбэу Гылгамыщ теухуа
ебланэ таблэтырэ абы кыкIэлгыхьынухэр таблэтхэм ит **темэхэраш**.
КIэщIу жытIэнщи, ебланэрей таблэтым, Гылгамыщ и ныбжгъуэ
Эндику зэрылIар, и ныбжгъуэр зыфIэкIуэда Гылгамыщ **шищэкIэ**

⁵⁴ Фелль: Гылгамыщ и Еханэ Таблэт http://en.wikipedia.org/wiki/Epic_of_Gilgamesh#Tablet_six)

⁵⁵ Фелль: **Нартхэр VI**. Мыекъуапэ ,I3-I39.

гуауэмрэ лlэныггэмрэ я гуггуггуэм топсэлтыхьыр. Гылгамыщ и пшыггуэр шиухым лlэныггэр зылмыггэсын щхькlэ, мылlэныггэм и удзыр кылтыхуэу хуожьэр. Ебггуанэ таблэтым-едзыггуэм итымкlэ Гылгамыщ ггуэггуанэ клыхь ззепчри тхьэпэлътэхэр зыщыпсэу щlыплэм макlуэр. Абдей «**Машу**» зи цlэ кьуршым нос. Машу зи цlэ кьуршыр Кlэггэща зи цlэ льэпкьырат зыхьумэр. **Кlэггэщахэ** Гылгамыщ ггуэгу иратащ, здэклуэну ггуэггуи жралащ.

Гылгамыщ Машу зи цlэ кьуршым щхьэпроклри зы хы lуфэм нос. Абдей Санэ Гуащэ «**Сидиру**» зи цlэ Тхьэггурымаггуэм хуозэр. Епллланэ таблэтыр Санэ Гуащэ Сидирум теухуащ. Санэ Гуащэ Сидиру Гылгамыщ здэклуэну щlыплэм еггакlуэр.

Ар тхьэ пэлътэхэм я хытlыгум зышэнур кхьуафэжьей зезыхуэ гуэрт. Кхьуафэжьейр зейр Гылгамыщ зи ггуэсэ тхьэ пэлътэ «**Щамащ**»и деж макlуэ. Щамащ «**Тилмун**»-клэ здэжэ хытlыгум щопсэу. **Абдеж тхьэпэлътэ «Щамащ» кыхуозэр.**

Тхьэпэлътэ «**lутнапиштим**» и хыщlагг щlэт унэм макlуэр. lутнапиштым Гылгамыщ ирет мылlэныггэм и удзыр. Гылгамыщ мылlэныггэм и удзыр кьэщгэри и хэкум кьыщиггэзэжым, мылlэныггэм и удзыр блэ гуэрым фlедыггур. lэнэшlу и хэкум кьэзыггэзэжа Гылгамыщ ищхьэ кьрикlуахэр зы быдаплэ инышхуэм и блын джабэхэм ггуаплгэкlэ щриггэтхащ.

Гылгамыщ Хьэдрихэ ггуэггум зэрытехам и щхьэусыггуэр мылlэныггэм и удзыр кьиггуэтынырат.

Абдеж Гылгамыщ «**Тилмун**» зи цlэ хытlыгум нэсри **Щамащрэ lутнапиштим** зи цlэ тхьэпэлътэхэм **япсэльяуэ** шытащ. Шумэр lуэрыlуатэм ит«**Тилмун**» зи цlэ хытlыгур здэщылэм щхьэкlэ щlэныггэлlхэм щlыплитlым я цlэр кьралуэр.

Мы щlыплитlым щыщ зыр Кавказым ит «**Таман**» зи цlэращ. «Шумэр lуэрыlуатэм ит Тилмун, Щамащ, Сидиру, Машу хуэдэ цlэхэр псори Кавказым епхащ» желэр **Рэгиналд Аубэри Фэссэндэн**: «Пэсэрей Шумэрхэми, Мысырхэми я lуэрыlуатэхэр кьыщежьар Кавказыращ. Кавказым иса льэпкьыжьыр дунейр псыкlэ зыкьутэным гу льяатахэти мы lуэрыlуатэхэр таблэтхэм пхьомбггухэм тратхэри а таблэтхэр щlы щlаггым шаггэпшкlуауэ шытащ. Мы lуэрыlуатэхэм хэт цlыхухэмрэ тхьэпэлътэхэм я

тхыдэри пкьо инитЫм я напэм тратхэри, мы пкьохэм зыр Таман
Іуэв дэхьэпІэм, зыр Хьазэр Іуфэм трагьувауэ шытащ. Нобэ мы
пкьохэм **«Херкул и Пкьохэр»** хужалэр.»⁵⁶

Фэссэндэн мы тхылгыр Америкэм **1923 ильэсыраш**
щитхыжар.⁵⁷

Черкесхэр Кавказым и бынщи Кавказри зы сивилизасйонщ.
Арамэ Кавказ сивилизасйоныр зиысыр кьыдгурыІуэн щхьэкІэ
Адыгэбзэмрэ Адыгэ Нарт ІуэрыІуатэм дытелэжьэн хуейщ. Дэ
нобэ фІыуэ дыщыгьуазэщ Адыгэбзэм и пкьым. Ар «Макьыбзэщ».
НтІэ, иджы и чэзуш Нарт ІуэрыІуатэм телэжьыхьыным. Куэдым я
гугьагьэнщ Нарт ІуэрыІуатэр **сабийхэр** ягэжеину кьагупсыса
зэштегьэу шыпсэ гуэру. Ауэ! Аракьым. Нарт ІуэрыІуатэр дунейм,
цІыхугьэм, тхьэпэлъытэхэм я тхыдэщ, **я архивыраш.**

Аращи, дэ **«Хьэдрыхэ тхыль»** шыжытІа ІуэрыІуатэхэр
лэпкь щхьэхуэхэм я ІуэрыІуатэхэм кьыхэщми зытеухуари
зытепсэлъыхьари зыщ. Дэ Хьэдрихэ Тхылъым теухуа
ІуэрыІуатищым я гугьу тщІынуш. Мыхэм шыщ зыр Шумэрхэм я
ІуэрыІуатэм хэт Гылгамыш и текстыраш, зыр Нарт ІуэрыІуатэм
хэт Ашэмэз теухуа текстыраш, ещанэрей текстыр Гомер итха
Одиссэ зи цІэ тхылъым кьыхэщ Іулищцэ теухуа **текстыраш.**

Іулищцэм кІэшІу фыщыдгьэгьуэзэномэ мыхэр жыІэпхьэщ: -
Іулищцэ Хьиса ипэ 1184 ильэсым щекІуэкІа Троя зауэм хэтащ.
Езыр лэпкькІэ Пэласгщ. Зауэм иужь ар и адэжьхэм я хэкуу шыт
Кавказым кІуэну гьуэгу кьытехьащ. ИльэсипщІкІэ Ахын Іуфэхэр
кьикІухьри Кавказым, и адэжьхэм я хэкум нэсащ. Абдеж
джэгуакІуэшхуэ **Дэмэдокьуэри** шильэгьуащ. Абдеж зыкьомрэ
щыхьэщІащ. ИтІанэ Хьэдрихэм кьехри Троя зауэм и псэ
щызыгьэтІыльа зауэлІхэр ильэгьуащ. Абдеж ТэирэсІлас и цІэу зы
Тхьэгурымагьуэми щыхуэзащ. ИтІанэ **«Киркэ»** и цІэу Тхьэ
Бзылхугьэм и деж щыхьэщІащ. Киркэ Іулищцэ и льягьуныгьэм
дихьэхауэ шытащ. Таман зи цІэ щІыналгьэм щынэсам Дыгьэм и

⁵⁶ Фепль: Рэгиналд Аубрей Фэссэндэн, **Deluged Civilization of the Caucasus Isthmus**:<http://www.radiocom.net/Deluge/DelugeI-6.htm>)

⁵⁷ Фепль: Рэгиналд Аубрей Фэссэндэн, **Deluged Civilization of the Caucasus Isthmus**: [«http://www.radiocom.net/Deluge/DelugeI-6.htm»](http://www.radiocom.net/Deluge/DelugeI-6.htm)

тхьэпэлъытэм и жэмхэмрэ и гуухэмрэ кыхуэзаш. Гъуэгуанэм ищхьэм куэд кышпикIуаш.⁵⁸ Иужым адэжь хэкум нэсыфаш.

НартАшэмэз- Гылгамыщ- Iулищцэ я Текстхэм Зэрызтэхуэ Темэхэр

Ашэмэз и текстым итхэр	Гылгамыщ и Текстым итхэр	Iулищцэ и текстым итхэр
Ашэмэз Ахуэмыдэ кьишэну идэркъым.	Гылгамыщ Инанна кьишэну идэркъым.	Iулищцэ Киркэ и щIасэу псэуныр идэркъым.
Ашэмэз уафэм къеха Благъуэр еукI.	Гылгамыщ уафэм къеха Гуур еукI.	Iулищцэ Таман носри и ныбжэгъухэм Дыгъэм и тхьэ пэлытэм и жэмхэр яукI.
Ашэмэз Благъуэм щезаукIэ дунейр мылу мэшт.	Гылгамыщ Уафэм и Гуум щезаукIэ дунейр псыкIэ мэкъутэр.	Улищцэ сымэ Жэмхэр щаукIкIэ уэлбанэ кьохъур.
Дуней псор къекIухьыр.	Хьэдрыхэм макIуэр.	Хьэдрыхэм макIуэр.
Тхьэгурмагъуэ Бэдэху хуозэр.	Тхьэгурмагъуэ икIи Санэ Гуащцэу Сидиру хуозэр.	Тхьэгурмагъуэ ТэирэсиIэс хуозэр.

4.2. Тилмун-Таман

Шумэр IуэрыIуатэм ит «Тилмну» зи цIэ щIыпIэм и лъагъуэри гъэщIэгъуэнщ. Мы щIыпIэм шыздэпсэхуэр тхьэ пэлытэхэраш.

⁵⁸ Гомэр итха Илядарэ Одиссэр Черкес тхыдэмрэ Черкес IуэрыIуатэм епхауэ япэ критик шыпIар Мэт Чунатыкъуэ Йусуф Иззэтраш. Фешлэ: **Kafkas Tarihi II**.

Цыхухэр «Тилмун» зи цлэ шлплэм бгъэдыхъэну хуиткъым. Мы шлплэм Гылгамыщ къыщыклуэм, **Машу зи цлэ кьуршхэр зыхъумэу щыт Клэгъаца абы цыху бгъэдигъэхьэркъым.** Нарт Луэрылуатэми цыху дэнэ къэна Нартхэри здэмыхъэ шлплэ гуэр шылащ. А шлплэр Кавказым и зы лъэныкъуэщ. Пасэм щыгъуэ ипэ дыдэ Кавказым къаклуэу тлысар Нарт Уэрсэрыжъ и къуищырат. Мыхэр Нарт Тамыщ, Нарт Мамыщ, Нарт Тхьэгъэлэджклэ зэджэ нартхэрат.

Кавказ шлплэм япэу ихьар мы зэшищыращ. Аращи, Сосрыкъуэ **къальхужыху** Нартхэр мы шлплэм шыпсэхатэкъым. Зы гъэ гуэрым нартхэм я хэкум гъаблэ къыщыхъуам, Къуийжъцлыклурац Нартхэр Кавказым къызышар.

Къуийжъцлыклу нартхэр зэригъэлэпхуар⁵⁹

А гъэр гъаблэт. Нартхэм я цлыналгэм зыри къытеклатэкъым. Шлы цхъэфэр джафэу дыгъэм трижъыклати лэцхэри зэтэлэрт. А гъэр нартхэм дежклэ гъэ хъэлээт. Нартхэм унафэ яцлащ Хасэ яцлыну...

-Хъуниц, ныллэ. Фэ мы шлплэм фимыклуэ, сэ шу гъусэ къыххуэфцли зысплтыхъыни... Згъуэтыламэ, хъыбар фэзгъэцлэни. Абы зыри цызмыгъуэтмэ, -Къури Шхьиблым сьдэклыни. Ар тлысыллэ хъуну цытмэ, фи насытци, фыккызэжъэ. Абы зыри цызмыгъуэтмэ, -цлылгэ клэлэр уафэ джабэм цуэллэжым сыклуэни. Абы зыри цызмыгъуэтмэ,

-Дунейр гъаблэм иштаци итланэ фцлыр фи унафэц...

-Арыкыш, Гуэргуэныжъ, лэхуэжъ сымэ гъусэ здицлри Къуийжъцлыклу ежъац...

Къуийжъцлыклу сымэ еуэм клуэм, лъэм, клуэм, лъэрэ, Ахын лүфэ нэсац... Арти, Нартхэр Ахын зэпрысыклри ежъэжахэц.

-Уий, зыми цымышынэжхэ-, цлигъуац аргуэру Къуийжъцлыклу,- мо кьуришыхъэ ебланэм дыцхъэдэхмэ,

⁵⁹ Нартхэр, Налщык, 460-471.

адэкIэ Тхьэггэлэдэж и мэш цIапIэц, Амыц и Iэц хьунIэц,
Мэзытхьэ и цакIуэпIэц, фынежсьэркхэ!...

-Ар сыту Iейуэ кьуэуа! Иныжсьхэм удын яггэггуркхым!
Еуэжыт абы! Ар сыту хуэддэрэ абы! -жылэурэ иныжь
зэшиблэр зэриггэукIыжац...

-Мы цIыпIэр псэупIэфI тхуэхуниц. Тхьэггэлэдэж и мэшхэр
хьуащи кьыдожсьэр, Амыц и Iэцхэр кьытпоплгэ, Мэзытхьэ и
кхьуэпIащхэр кьытхуозэш! ФынакIуэ нартхэр мы цIыпIэм
дывггэлэпхуэ...

Нартхэр зэрыIэтри Iэпхьуахэц.⁶⁰

КъуийжьцIыкIу дэтхэнэ Нартым хуэдэу зы Нартци Нарт
IуэрыIуатэм нэмышцI IуэрыIуатэ зыбггупщIми ар къашхьэщокI.
Алыдж IуэрыIуатэм хэт Хэрмэс сыт и лгэныкхьуэкIи ди
КъуийжьцIыкIу ещхьыркхьабзэщ. Хэрмэсри Нарт
КъуийжьцIыкIури гьуэгу зэхэхьэ-зэхэкIхэм тейсщ. Tлури
гьуэгум кьытхьа цIыхухэм гьуазэщ. Tланэ тлури дыггьуакIуэхэм
я тхьэпэлъытэщ. **ГьэщIэггьуэныраши Гомер и Одиссэ зи цIэ
тхьылым ит лыхьужь Iулишцэм и адэшхуэраш Хэрмэс.**

МыдэкIэ, Уэрсэрыжь и къуишцIыр илгэс куэдкIэ Кавказым
щыпсэуа нэужь лIахэщ. Мы зэшищым зы хьыджэбз закьуэт быну
яIэр. Ари Тхьэгурымагьуэт.

Таман-Тилмун

⁶⁰ Нартхэр, Налщык, 460–469.

5. Нарт Амыш, нарт Мамыщ, нарт Тхьэггэлэдж сымэ

Нарт ІуэрыІуатэм мы зэкъуэшищым я Іэзаггэхэмрэ я лъэкІыныггэхэм теухуауэ мыхэращ итыр:

*Нартхэм я лгэхгэным псэуащ зэкъуэшищ Тхьэггэлэдж,
Амыш, Мамыщ жиІэу. Тхьэггэлэдж мэкъумэшыщІэт, Амыш
мэлыхъуэт, Мамыщыр блэгъуэплгэт.⁶¹*

Мы зэкъуэшищыр **лІэныггэм** щынэсам я Іэщхэр, я гъавэхэр цІыху цІыкІухэм хуагуэшауэ щытащ. Нарт ІуэрыІуатэм Тхьэггэлэджи, Амышци лІэныггэм щынэсам я Іэщхэмрэ я гъавэхэмрэ зэрыхаугуэшар мыпхуэдэу къеІуатэр:

*-Иджы, сэ куэд сиІэжкъым. СылІэнущ. СызыггэлІэну узыр
къызууэллаци, къэкІыггэу цыІэм ящыщ зырызым и лъабжсэ
къысхуэфхы тхэ севггэлгэІу ахэр къыфхуэкІыну.*

*Шумэрхэм я тхэ пглытэ Энлил цІыхухэр вэн сэнкІэ еггасэри
ахэм «Пхггэлгэ» яритауэ щытащ.*

⁶¹ НартхэрVI, Мыекъуапэ, 2II.

МыдэкIэ Шумэрхэм я IуэрыIуатэми кыыхош тхьэ пэлытэхэм, цIыхухэм гъавэ иратар, ахэр вэн-сэн Iуэхугъуэм зэрыхуагъэсар. Нарт IуэрыIуатэм деплэмэ цIыхухэм Тхьэгъэлэдж ярита гъавэр «хугу» е «нарыхураш». Абы кыыкIэлъыкIуэу Нарт Уэрсэрыжыраш «Гъубжэр» цIыхухэм езытар.

Нарт Амышц Тхьэгъэлэдж и къуэшти абы иIэщхэр куэдышэт. Амышци зэрылIэнур кыыщицIам и Iэщхэр цIыхухэм яхуигуэшат.

КъэхутацIуэ Фэссэндэн пэсэрей Бабил щыпсэуа лъэпкъхэм махуэгъэпс-календарь щашцым щыгъуэ дыгъэр Кавказ къурщхэм ищхьэ дydэм кызырыкIуэ махуэхэр зэрабжырт желэр. Фэссэндэн (Страбон итхам тету) зэрыжиIэмкIэ дунейр псыкIэ къута иужь цIыхухэр Мезопотамя кышыхыжам япэ дыдэ зэпыщIэныгъэ зыхуащIа щыпIэр Кавказырауэ, псом хуэмыдэу Къубань и лъэныкъуэрауэ кьелъытэр. Абы зэрыжиIэмкIэ «Таман» и Iуфэмрэ «Къубан» дэса лъэпкъхэмрэц Мезопотамям япэ зэпыщIэныгъэр кьезгъэжыар.⁶² Фэссэндэн зэрыжиIэр гъэщIэгъуэнц ар «Таман» псалъэр «Та-Ману»кIэ кьэщтэри мыбы кыкIыр (Тхьэм и Хэкурауэ) желэр. Зэкхария Ситтчин зи цIэ нэгъуэщI зы къэхутацIуэми «Таман» псалъэр пэсэрей Мысырхэм «Танэтэру»кIэ зэрахъуэкIаш желэр, мы псалъэми МысырыбзэкIэ (Тхьэхэм я Хэкураш) кыкIыр желэр.

ЦIыхухэм Iэцхуагуэши Шумэрхэм я тхьэ пэлытэхэм. Бабил и тчыишхуэ Нэбукъаднэзар Кавказым къацIуэри жэмрэ гуэрэ иришауэ цыташ (Фепль: Фэссэндэн м доклад). «Босфор» псалъэм кыкIыр «Жэм ДэшыIэц».

⁶² «Страбон Кафкасым теухуэуэ итхэхэм Фепль:[http://rbedrosian.com/ Classic/strabo II. htm](http://rbedrosian.com/Classic/strabo II.htm)»

Фэссэндэн зэритхамкИ «Щамаш» зи цІэ тхъэ пэлъытэр Кавказ къуршхэрац зыщыпсэуар. АтІэ «Машу» зи цІэ къурш щхъэ дыкъуакъуэр Кавказырац .Араци Шумэр ІуэрыІуатэм къыхэщ «Щамаш» зи цІэ тхъэ пэлъытэр мы зэщыщым щыщ Нарт «Іамыщ».-ырац Мыбдей жыІэн хуейщ зыгуэрурэ зы цІыху Тилмун и Іуфэм нэсмэ абдеж е жэм е гуухэр щелъагъур. Гылгамыщ и пычыгъуэми итщ мы **сэмволыр**. Гылгамыщрэ и ныбжэгъу Эндику яукІа гуур зейрац Щамаш. Фигу къэдгъэкІынщи нарт ІуэрыІуатэм ит Іэщхэр зы къэмынэу Нарт Амыщ ейщ.

5.1. Машу

Машу зи цІэ Іуащхъэм и теплъэр Нарт ІуэрыІуатэм ит Іуащхъэмахуэм теухуа едзыгъуэхэм ещхыщ. Араци Асланхэр зыхъумэу ялгыта Машу Іуащхъэм и лъагъуэхэр мис иджы фызэджену Нарт ІуэрыІуатэ пычыгъуэм къызэрыхэщыр дэркІэ нахуэщ.

Къазбэч и дзэм къамэр жьыдэлъу къепцылІэрт. Іуащхъэмахуэ удын жагъуэр тридзэну. Быдэу мэжсей Іуащхъэмахуэ. Ауэ абы и лъапэм деж Іуащхъэмахуэ и хъумакуэ хъитІыр -БырмамытІ инрэ БырмамытІ цІыкІурэ – зашыхъауэ сакъыу цылыщ. ИтІанэ Къазбэч гъунэгъуу зэрепыцылІэу, мо хъащхъуэцхуэхэр зэдилъри бийм зрадзащ, я банэ макъымкІэ Іуащхъэмахуи къагъэушащ. Шынагъуэт а жэщымы а иныжъытІым я зээзукІэр. Илгъэсицэ хъуа жьыгеижъхэр цІым еІусэу загъэцхъырт, хъащхъуэцхъэмрэ хъэкІэкхъуэкІэхэмрэ шынауэ кууэ я гъуэхэм ищхъэжат, къуалэбзхэр лгъурэ уафэм къехуэхъырт. Джатэ зэжъэхуэхэм я макъым, зэбийхэм я папцэ макъымрэ, Іуащхъэмахуэ и хъэхэм я банэ макъымрэ жэщыр къагъачэрт. Зэауэрэ Іуащхъэмахуэ текІуащ. УІэгъэ зацІэ, Къазбэч тхуурымбэр цхъэщыткІуурэ къэкъуалгъуэ ежэх Тэрч и цІыбагъкІэ цехуэхащ икІи а цІыпІэм къэмывыжын мылымрэ узсымрэ и гуцІыІу илгъу Іуащхъэщхуэ къыщытэдджыжащ.

*Ауэрэ лэицгыгуэхэр блэклац. Бырмамытхэр мывэу жащ.
Иджыри а мывэ джеиждьхэр гуацхьэмахуэ и лъапэм ицлэтыц.
Щлэтыц, гуацхьэмахуэ яхьумэу.*

5. 2. Санэ Гуащэ Сидиру

Гылгамышц гьуэгуанэ кыхь кыклуэт Машу Гуацхьэм блэклац, махуэ кьомклэ **мэжэллэтылэу** плъэри, жьжэу зы унэ гуэр кыильэгьуащ. Мы унэр «Ытла» зи цлэ хьэблэм щыщт. Гылгамышц а хьэблэм щыщ Санэ Гуащэ Сидиру цыхубзым игьэхьэщлащ. Ещхаш, ефащ, щыгын кьабзэхэр щитлагьэри кыщлэжыащ. Гылгамышц Санэ Гуащэм и унэм щыхьэщлэу тхьэ пэлытгэ Щамащ хуэзащ. Щамащ и хабзэт Санэ Гуащэ Сидиру и унэм еклуэлэжыныр.

Нарт Гуэрыгуатэм и гьащлэм зэ закьуэ еджа дэтхэнэ зы цыхури щыгуазэщ Санэ Гуащэр Нартц. Нартхэ ялэт Санэ Гуащэ. Абы нэмышцлэ Нарт щынальэм пэжыжэу зы **фыз** закьуэ псэут. Ар Уэрсэрыжь и кьуищым я бын закьуэрат. Ар жьжэу шыпсэурти Нартхэр зеклуэ ежамэ абы и унэм щыхьэщлэхэрт. Нарт Сосрыкьуэри и ныбжэгьухэри зэгьусэу мы фызым и унэм щыхьэщлауэ шытащ. Фызыжыр Уэрсэрыжь и кьуищым щыщ зым ипхьут тхьэгьэлэдж и хухэри амышц и ащхэм и лыгьэгьуэхэри ихьумэрт езыри мамыщ хуэдэу тхьэгурмагуэт. Фызыжыр щыгуэзэтэкьым Сосрыкьуэ дунейм кьызэрытехьэм. Арати Сосрыкьуэрэ и ныбжэгьухэр хащлэу кьыщыкьуэм ху длэклурэ лы дэклэ игьэващ. А длэклумклэ Сосрыкьуэми и ныбжэгьухэми я ныбэр из хьуати Сосрыкьуэ мыр флэгьэщлэгьуэн кьыщхьуати еулбщлат фызыжым. -Дэ Нартхэм щхьэж зы лэгьуп из пластэрэ зы мэл гьэва дымышху ди ныбэр из хьуркьым. Мыр сыту телъыджэ мы длэклумклэ зыдгьэнщлащ. Шыжилим фызыжым арамэ Сосрыкьуэр дунейм кьытехьаси шлым и дагьэмрэ щхиным и афлыгьэр хэклэудагьэнщ жилаж...Арат Нартыжхэр Сосрыкьуэр яльэгьу зэрымышхум и щхьэусыгьуэр. Ар дунейм кьытехьэмэ куэдым кьуэдыжыгуэт.

5.3. Урук-Ерек-Тартарус

Алыдж Гуэрыгуатэми Шумэр Гуэрыгуатэми кыхьэщ щыплэцлэхэр щылэщ нобэрей Кьэбэрдейм и щынальэм.

Алыджхэм Тартарус, Шумэрхэ Урук е Ерек жыхуагэ щыпгэхэр нобэрей Тэрч, Урыху жыхуагэ щыпгэхэращ. Гылгымышц и текстым мы шыпгэцгэхэр куэдрэ кыхошц.

Урук

5.4. Ерэб

Алыджхэ «Ерэбос», Шумэрхэмрэ Бабилхэмрэ «Ереб» жыхуагэ щыпгэр нобэрей Осетием, Кавказ кьуршхэм гьуэгү езыт,

Адыгэхэм «Щхьэдэхиплэ»-кIэ эджэ, «Дарял» зи цIэ блэкIыпIэраш.

6. Кавказымрэ Мэзопотамямрэ я зэпыщIэныгъэр

Шумэр IуэрыIуатэм ит Гылгамышрэ, Нарт IуэрыIуатэм ит Нарт Ашэмэз и текстхэмрэ зэпэтлгытауэ шытащ. Араши мы IуэрыIуатитIым ит пычыгъуэхэр зэрызэщхьыркабзэр тлэгъуащ. Фэссэндэн хуэдэ кьэхутакиухэм я лэжыгъэхэм деплэмэ, Шумэрхэми Бабилхэми Кавказым зэпыщIэныгъэ лъэщ зэрыхуаIар нахуэщ, икIи Шумэрхэми Бабилхэми Мысырхэми я IуэрыIуатэхэр кыыщэжьар Кавказ щIыналгъэраш.

Таман Iуфэмрэ Хьазар Iуфэмрэ Пкьо ин зэрыз щыхатIэри, ахэми мы IуэрыIуатэхэр тратхауэ шытащ.

Фэссэндэн мыбы хуэдэ гъэщIэгъуэнхэр етхыр:

-Гылгамыщ кыздэкиа «Ерэк» зи цIэ кьалэр Тэрч – Терек дэт Уруху зи цIэ зы кьалэщ.

-Бабил и пщыщхуэ Нэбукъаднэзар «Терек» щIыналгъэм кьэкIуауэ шытащ. Абы щызэригъэщIа IуэрыIуатэхэр езым и хэкум здихьри, и кьалэр хьурейуэ блынышхуэкIэ кьригъэухьуреихьри а блын джабэхэм тригъэтхаш.

Антикитэм и тхыдэтх Бэроссуе (Хьыса ипэ 281.), дунейр псыкIэ мыкьутэ ипэ шагъэхъэзыра **таблет архивыр** Таман щIыналгъэм шагъэпщкIуауэ етхыр.

- «Атлантис»-кIэ эджэ щIыпIэр нобэрей «Псыхуабэ-Пятигорск» жыхуаIэ щIыпIэраш.

Мэзопотамям Шумэрхэр шыпсэуащ, Бабилхэр, Касситхэр шыпсэуащ. Езы Кавказ лъэпкьхэри Мэзопотамя кьехри тетыгъуэ зэрагъэгъуэтауэ шытащ. Мыхэм ящыщ Миттанихэр, Хуррихэр, Iурартухэр-Касситхэр-Каспихэр.⁶³

⁶³ Курыт лъэхъанэхэм и Урыс тхыдэтххэм Чэркесхэм щхьэкIэ «Касог-Косог»- кIэ еджэхэрт. **Асэтинхэр** Къэбэрдейхэм щхьэкIэ, Имэрэтхэри Чэркесхэм зэпсом щхьэкIэ «Косог е Къащкьон»- кIэ еджэхэрт. Нобэрей Дагъыстаныр пасэм шыгъуэ зейр Каспихэрат. Хьитит теухуа тхыльхэм

кыхыош «Кашка-Касга»- хэри. Ахэр Анадолэми, Сыхуэрэх Хиндистаными, Алыдж цынальэми шыпсэуахэщ. Каспи е Касситхэм я лыпсэр нахуэкым, я бзэхэри Iупщкым. Касситхэр Прото Хьаттихэраш жызыIэ шIэныгэлIхэри шыIэщ. Каспихэм я тхьэщхуэм и цIэр «Iуащхьэ»щ. Касситхэм зырахьэ цIэхэр Черкесыбзэщ – адыгэбзэщ. Касситхэр Хьиса ипэ 1680-1160 илгэсхэм Мезопотамям тепщэныгэщ шалаш. Ахэм япщхэм зырахьэ цIэхэр адыгэбзэт. Псалгэм папщIэ «Iаггум», «Бориаш:Борэжь», «Индра-Индар» мы цIэхэр Касситхэм япщхэм я цIэхэраш. «Щипак:ЩупакIуэ» хуэдэ цIэхэр Адыгэбзэщ. Кассит цIыхуцIэхэм я кIэухым пыт «ПакI» псалгэр АдыгэбзэкIэ «**ПакIэ**»- ращи зиIысыри кыкIри гурыIуэгъафIэщ. Киммэр Босфорхэм я «**IаспакIуэ**»ри мы Адыгэбзэ цIэхэм ящышщ. Касситхэми Пэсэрэй Черкесхэм хуэдэу жьы хьуа анэ адэхэр губгэм кьраггэнэхэрт. Касситхэр Хьиса ипэ 1960 илгэсхэм Шумерхэм я кьалэ Синэара «**Щанар**» кьалэм дэсу долгьаггур. Ахэр дзэм хэтт, Iуэху тхьэбзащIэ шашIэрт. KIуэ пэтрэ я бжыггэр бэгъуащ, уеблэмэ ахэр Шумер кьалэхэм «Мэмлуку» псэукIэм техьахэщ. 1760 илгэсхэм Мэмлукуу псэу Касситхэм кьэралыр кьашташ. **Гандаш-Гаддаш** (Хьиса ипэ 1760-1745) зи цIэ пщыри пщым япщ хьуащ. Абы кыкIэлгьыкIуэр и кьуэ **Iаггум**-раш (Хьиса ипэ 1744-1723). Ещанэу тепщэггуэр **КаштилиIэщ** (Хьиса ипэ 1722-1701) иубыдаш. Касситхэм я пщыггуэр еплгьанэрейуэ зыубыдар **Iушщ** (е Iушши) раш. Мы пщыхэм, плIымы я цIэр адыгэбзэщ. Мы Касситхэм тепщэггуэр И.И. 1185 илгэсым нэсыхункIэ яIыгъащ. Кьасситхэм я щыщ зы Iыхьэри Хиндистан Iэпхьуауэ шыташ Фепль: Namitok, *Çerkeslerin Kökeni II*, s. 129-131.

II-нэ ҮҮХЬЭ

АНТРОПОМОРФИКХЭР

1. Зэусрэ Хьерарэ

Хэсиод и тхылхэм депльмэ, Зэусрэ Хьерарэ зэлзэфызщ. Пури Олимпос ищхэм шыпсэуаш. Гомер и Илядам кызырыхэщымкIи Зэус Пэласг лъэпкыым и тхьэшхуэщ. Хэсиод и тхылхэми Гомер и тхылхэми Зэусыр Олимпос и тепщэгьуэр зыIыгьыу ягьэлабгьуэр. Дэ, **И-нэ Iэхьэм** Олимпос и системэмрэ Хьэрэмэ Iуашхэм и системэмрэ дытепсэлъыхьауэ шытащ. Алыдж IуэрыIуатэм и текстхэм депльмэ, абы хэт тхьэ пэлыгтэхэмрэ Нарт IуэрыIуатэм хэт Нартхэмрэ зэрызэщхьыкIыр кыхэхэдгьэщыфыну дызэрыгугьэр кьэдгьэлъэгьуэуэ шытащ. Ауэ Зэус теухуа **текстхэм** дыщепльым деж абы хуэдгьэкIуэну Нартыр зэрыкьэгьуэтыгыуейри нахуэщ. Зэус гупсысэр абы хуагьэфэща лбагьуэхэр зэгьусэу кьапштэмэ, мы гупсысэхэр зэрысэнкрэтикыр нэрылабгьуэщ. Сэнкрэтик шыжытIэм ищхьэусыгьуэр мыращ: Алыдж IуэрыIуатэми, Нарт IуэрыIуатэми нэгьуэщI IуэрыIуатэми кыхэхэщ тхьэ пэлыгтэхэр дэ нобэ доцIыху. Ахэм хуагьэфэща лбагьуэхэри, ахэм хуагьэфэща кьарурэ лъэкIыныгьэхэри доцIэ. Ауэ Зэус хуагьэфэща лъэкIыныгьэмрэ, кьарухэмрэ, я лбагьуэхэр Нарт IуэрыIуатэм хэт Нарт зыбгьупшIым ейрэ пэт, Алыдж IуэрыIуатэм хэт Зэус и закьуэу мы лбагьуэхэри, кьарури, лъэкIыныгьэри зы IэмышцIэ илгу долбагьур. Араши Нарт IуэрыIуатэм хэт Нартхэмрэ Зэус и лбагьуэхэр, лъэкIыныгьэхэр зэхуэдгьазэу шызэдгьапщэкIэ Зэус гупсысэр зэры-сэнкрэтикыр нэхьри кыхэхэщынущ.

IуэрыIуатэхэм ит темэхэм депльмэ Зэус закьуэракьым сэнкрэтикыу кыхэхэщыр. Псалъэм папщIэ, Шумэрхэм я IуэрыIуатэм куэдрэ кыхэхэщ «Мардук»-ри кIуэпэтрэ нэхь *сэнкрэтик* мэхьур. Шумэр IуэрыIуатэм хэт тхьэ пэлыгтэхэр унагьуэ- унагьуэу мэпсэхэр. Мы унагьуэхэм нэхь шыцIэрыIуэхэри *Енлилрэ Енки* зи цIэ унагьуэхэращ. Мы унагьуэхэр Нарт IуэрыIуатэм хэт Гьуазэхэмрэ Алыджхэм ебгьэщхьи хьунущ. Сытми, мы унагьуэхэм **дунейм** я тепщэгьуэр шагуэшащ. Ауэ щIыгу нэхьыбэр Енлилрэ абы и бынхэмрэ кьалъысащ. Мыр Енки и кьуэ Мардук щхьэкIуэ хуэхьуащ. Щымышьухэм Мардукрэ Енлил и бынхэмрэ тетыгьуэр кьащтэн щхьэкIэ зауэ зэращIылащ. Зауэр Мардук кьышихьым адрей тхьэ пэлыгтэхэм я кьарухэри я лъэкIыныгьэхэри я лбагьуэхэри

Мардук ей хьуаш. Алъандэм шыщИдзэу тхьэ пэлытэу сыт хуэдиз шыцэми ахэм я лъагъуэхэр Мардук ейуэ къалъытахэщ.

МыдэкIэ, Зэус теухуа едзыгъуэхэм депльмэ Мардук ирищыла зауэ хуэдэ зы зауэ иригъэкIуэкIауэ долъэгъур: Хэсиод итха тхыльхэм зэритымкIэ Ураносрэ ОкэIанос зэлIзэфыз тхьэ пэлытэхэщ. Хэсиод «Тэогония» зи цIэ тхылым Уранос дунейм къызэрытехьар мыпхуэдэ етх:

Псом и нэ къаосрат цыIэр,

Панэ бгъэишхуэ Гаилэ, щIым и Iэнэр,

Зы шыIэ гуэр къигъэцIащ езым хуэфIу

ЩытIиблыри къеубыд Уранос, вагъуэбэ Уэгур⁶⁴

Гаиларэ Уранос я бынщ Кронос. Зэусри Кронос и къуэщ.

Ураносрэ Гаилэ, Кронос нэмышцIи бын куэд яIэ мэхьу, абыхэм ТитанкIэ йоджэ. Ауэ Кронос езым и адэ Ураносыр еукIри, Олимпос и тепщэгъуэр къещтэр. Кроноси: Зэус яхэту бын зыбгъушцI иIэ мэхьу. И чэзур къыщысым, Зэуси и ядэ Кронос иIа тепщэгъуэр къещтэр.

Зэус Олимпос и тетыгъуэ зэрихьэнур зымыдэ Титанхэр Олимпос къащтэн щхьэкIэ зэзауэу хуожьэр. Зауэр гуащIэу екIуэкI щхьэкIэ, Зэусрэ и къуэшхэмрэ (Кронос и къуэхэр) зауэр къахьыр. Абы иужь Зэус и къуэшхэри и шыпхьу и бынхэри Олимпос щопсэухэр. Аращи, Олимпос и тепщэгъуэр зауэкIэ къэзыщта Зэус ей мэхьу дэтхэнэ къарури, дэтхэнэ лъэкIыныгъэри. Щытхьур зауэр къэзыхьам ей мэхьу.

Мыбдеж жьIэн хуейщ Олимпос дэса дэтхэнэ тхьэ пэлытэри Нарт IуэрыIуатэм хэт дэтхэнэ Нартым ещхьми ар къэдгъуэтынур тынш дыдэщ. Ауэ, Зэус зэщхь Нартыр къэгъуэтыныр гугъуш. IуэрыIуатитIыр зэпэдгъуэу депльмэ, Зэус зы Нарт закъуэм зэремышхьыр ар Нарт зыбгъушцIым зэрешхьэр нэрылъагъуш.

⁶⁴ Hesiod, *Theogoni*, II5-140.

Зэус ишцэхэр, абы и льягъуэхэр зэхэту Нартхэм яшцэхэмрэ я льягъуэхэр зыхуэдгъазэмэ мы жытIар гурылуэгъуафцэ хьунуш.

Зэус и льягъуэхэр	Нартхэм и льягъуэхэр
Зэус и анэр Окэанос раш. Окэаносыр Къубаныраш.	Нарт Уэзырмэс и анэр Псытхьэ Гуащэм ипхьу Мыгъээщыраш.
Зэусрэ и шхьэгъусэ Хэра зы къомрэ Дыщэ МыIэрысэ жыгым и деж шыпсэуахэщ.	Нарт Уэзырмэси абы и унагъуэу шыт Гъуазэхэри Дыщэ МыIэрысэ жыгыр зыхьумэхэрат.
УафэхъуэпскIыр, шыблэр Зэус и Iэцэхэрат.	Уэзырмэсрэ и къуэ Сосрыкъуэ и Iэмыщцэ илэ уафэм и шытыкIэр. Хуеймэ уае бзаджэ яшцыфырт. Хуеймэ уэс ,уэлбанэр кърагъэщырт.
Промэтэусур Кавказкъуршхэм хиукIэри Бгъэ емынэ гуэрым Промэтэус ипкъыр иригъэшхаш.	Нартхэм япщ Нарт Пэкъуэ Нарт Нэсрэн ЖъакIэр Кавказ къуршхэм ирицлауэ шыташ. Бгъэ емынэжым Нэсрэн ЖъакIэ ипкъыр ишхырт.
Зэус Кронос иукIри Олимпос и тепцэгъуэр къишцташ.	Нарт Уэзырмэс, Нарт Пэкъуэр иукIри Хьэрэмэ Iуашхьэм и тепцэгъуэр къишцташ.
Зэус зээмызэ и лъэр Гуу хуэдэ зишIырт. Зэус и щIасэ Иа и лъэр Жэм хуэдэт.	Нарт Сосрыкъуэ Жэмыхъуэрылхуш.

1.1. Жэмыхъуэрылху

Зэус и фэ и лъэр зэрызэрихъуэкIыфым хуэдэу Нарт Iуэрылуатэм хэтхэми я фэ я лъэр зэрихъуэкIыфу шыташ: Нарт Бырымбыху и фэр зрихъуэкIри Сосрыкъуэ бгъэдыхъауэ шыташ, Благъуэм цыху хуэдэ зишцIри Ахуэмыдэр ирахъажащ. Нарт

Льэпши и льэр зырихуэкЫфу шытащ. АдыгэбзэкІэ «льэ» псалтэм кыкЫр «Форм» е «Аватар» жыхуаІэращ.

Дэ ищхэм Хьэрэмэ Іуащхэр зыысым дытепсэлъыхауэ шытащ. Хьэрэмэ Іуащхэр ЗодяккІэ эджэ системэм тету йокІуэкІри ар Іэхьэ пщыкІутІщ. Мы Іэхьэ пщыкІутІым дэтхэнэри зы символкІэ ягъэлагыуэ хабзэщи мы **символхэм** ящыщ зыри Гууращ. Аращи, Сосрыкьуэ кыщальхуам абы Жэмыхуэрылху шыфІащам и щхэусыгыуэри гурыІуэгъуэщ. Сосрыкьуэ и кьэлхукІэм теухуа едзыгыуэхэм деджэмэ абы хэт символхэр зищІысри нахуэ хьуну кыщІэкІынщ.

Сосрыкьуэ Кьызэралхуар

*Сэтэней гуацэ Псыжь Іуфэ и афэ хэдзанІэм жьыщІэу Іуст. Псым адэкІэ Нартхэм я Іэхуэр кыщытт, жэм игъэхуу....Сэтэней и гуащхэри кьрисыкІыу кьызэщІэплъащ, цымытыжыфу псыІуфэм цыль мывэм тетІысхьащ...Щхэ а узытеса мывэр кьэбгъанэрэ? Къацти здэхь унэм...Сэтэней Іэхуэм жиІам йодаІуэри, мывэр унэм ехь....Льэтиц макІуэ Сэтэней деж. Жьэгум жьэражьэу дэль мывэр щилъагъум, Льэтиц жиІащ,- Іэу, мыр сыт?! Сэ си ныбжьым Іэджэ слъэгъуащ,Іэджи зэхэсхьащ, ауэ мыпхуэдэ слъэгъуакъым, жаІэуи зэхэсхакъым. Уащхуэ мыр сыт телъыджащэ!*⁶⁵

Пэсэрейхэм щІыльтэр зы хышхуэм ису я гугъат. Аращи Сэтэней гуацэ Псыжь Іуфэм шыжыщІэу шыІусам псы адрыщІым зы Жэмыхуэ шыІащ шыжытІар мыпхуэди кьыдгурыІуэфынуц: «ЩІыльтэр Зодяк и Гуу Іыхьэм шыщыблэкІт.» Сосрыкьуэр мис мы лъэхьэнэм, дунейр Зодяк и Гуу Іэхьэм шыблэкІым кыщальхуащ. **ЗодяккІэ эджэ системэр ди нэгу кыщІэдгъэхьамэ Сосрыкьуэр Дунейр Зодяк и Гуу Іыхьэр щилъагыу лъэхьэнэм кьызэралхуар кьыдгурыІуэнуц.**

Нарт Сосрыкьуэ мывэм далхьэу уафэ хышхуэм щхээпрадзу Дунейм, Сэтэней гуацэ и деж щІагъэкІуам и щхээусыгыуэр

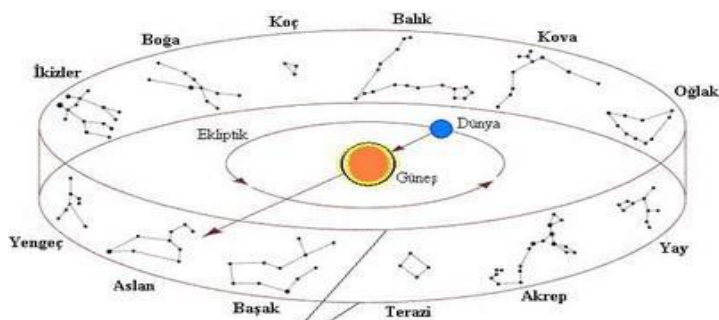
⁶⁵ Нартхэр, Налщык, 27-28-29.

дгъуэтын хуейщ. Ищхэм Ашэмэз теухуа едзыгъуэхэр анализ шытщIам шыгъуэ шыжытIауэ шытащ. Нартхэр Ашэмэз нэмышI адрей Нарт нанухэр кызыэралъхуар я гуапэтэкъым. Псом хуэмыдэу Нарт Сосрыкъуэ дунейм кытехьэным хуейххэтэкъым. Мыбы щхьэусыгъуищ илэт:

- Япэрауэ, Нарт Сосрыкъуэ щIым кытехьамэ -щIым и дагъэмрэ щхыным и Iэфыгъэмрэ зэрыкIуэдынум Нартхэр псори шыгъуазэт.

-ЕтIуанэрауэ, Сосрыкъуэ кьалъхумэ абы Нартхэм я кIуэдыжыгъуэр кыхьынут.

-Ещанэрауэ, Нарт Сосрыкъуэ и ядэр Гъуазэхэ Уэзырмэст.⁶⁶ Ар зыпIа Сэтэней гуащэ Алыджхэ япхьут. Сосрыкъуэ и ядэм и анэри Псыхъуэ гуащэм ипхьу Мыгъээзшт. Мы унагъуэм я бынт Сосрыкъуэ. Мыбы кьокI Нарт Сосрыкъуэ ин хьумэ Хьэрэмэ Iуащхэм и тепщэгъуэр кьищтэфынур. Ауэ ар адрей Нарт унагъуэхэм ядэртэкъым, псом хуэмыдэу Нарт Бырымбыху ар зэрымьдэнур нахуэт. СытщхьэкIэ жыпIэмэ Нарт Бырымбыху Сэтэней и шыпхьут. Ари Алыджхэ япхьут. Нарт Албэч и щхьэгъусэт, Нарт ТIотIэрэщ и анэт. Аращи, Бырымбыху езым и бын ТIотIэрэщ и тепщэгъуэр нэхъ кьищтэрт.

Черкес Нарт IуэрыIуатэм и цIэр куэдрэ кыхьэщ Хьэрэмэ Iуащхьэ е Зодяк. Дунейр мы гъуэгуанэр 25920 илъэсым зэ еухыр.

⁶⁶ Сосрыкъуэр зыпIар Нарт Сэтэнейращ. Уэзырмэсри Сэтэней и щхьэгъусэщ.

Нартхэм я унагъуэхэр Хьэрэмэ Іуашхьэ тепщэгъуэр зылъагъэсын щхьэкІэ зныкъуэкъурт, зэзауэхэрт. Нарт Сосрыкъуэ щэхуурэ Сэтэней щІипІари арат нанууэ къагъуэтмэ яукІынут.

Дэ ищхьэми и гугъу шытщІауэ шытащ. Тхьэ пэлыгъэ унагъуэхэм язэхуаку дэль мы зэгурымыІуэныгъэр Шумэр ІуэрыІуатэми, Алыдж ІуэрыІуатэми зэрыхэтыр. Шумэрхэм я тхьэ пэлыгъэтэхэр *Энлил* и бынхэмрэ *Энки* и бынхэр зэзауэу шытащ. *Энки* и къуэ Мардыку адрей тхьэ пэлыгъэтэхэр зэтриукІат, Сосрыкъуэ хуэдэу. ГъэщІэгъуэныраши, Мардыкури уІэгъэ хьэлъэ ящІауэ, ямыукІыфу, и щІыІур мывэкІэ трапІэри псэу щІыкІэ, щІым шІалъхьауэ шытащ.

Мы тхьэ пэлыгъэ унагъуэхэм я зэхуаку дэль зауэр Алыдж ІуэрыІуатэм хэт Кронос и къуэхэмрэ (Зэус, Посейдон, Хьадэс сымэ) Уранос и къуэхэм (Титанхэр) язэхуаку дэль зауэращ.

1.2. Гуурэ Жэмрэ

Адыгэ щэнхабзэм итщ **«Ахин и жэм лъэрыкІу»** псалъэр. Абы нэмышІ зы псалъи шыІэщ **«Таурэзыр уэ къыпхуэкІуэ»** жиІэу. Мы псалъитІыр гъэщІэгъуэнщ. Япэрауэ **«Жэмым»** епха символизмыр долъагъур. Пэсэрей адыгэхэм я фІэщт гъэ къас зэ Ахин зи цІэр хым зы жэм лъэрыху къызэрикІыр. Адыгэхэм мы жэмыр тхьэщхуэм тыхь-къурмэныпхьэу хуфІагъэжт... **«Таурэзыр уэ къыпхуэкІуэ!»** жалэрт. Адыгэхэм **«Таурэз»**-кІэ зэдjar Гуут.

Сыт и щхьэусыгъуэми пэсэрей Черкесхэм Таурэз зи цІэ Гуум ухуэзэныр фІыуэ ябжакъым.⁶⁷

⁶⁷ Таурэз: Пасэм шыгъуэ Кырым и цІэр Таурэзт.

Зодяк и Ихьэ : Таурэз

Пасэм шыгъуэ нобэрей Черкесхэр уеблэмэ Къэбэрдей Черкесхэр Кърым дэсауэ шытащ. Гъэщлэгъуэныращи, пэсэрейхэр «Кърым» щыналъэми «**Таурэз**»-кIэ еджэхэрт. Таурэзым кыкIыр Гууш. Къымырэ Таманрэ я зэхуакъу дэлъ блэкIыпIэр «**Босфор**»-кIэ зэджэхэрат, мы «Босфор» псалъэми «жэм дэшыпIэ» кыкIыр. Мыхэр тхыдэм и Ихьэщ. МыдэкIэ Нарт IуэрыIуатэм хэт Хьэрэмэ Iуашхьэми, *Зодяк*ыми, и зы Ихьэм и цIэр «Таурэз»-щ.

Мы «Жэм» псалъэр зы щIагъыбзэщи абы епха нэгъуэщI Iуэхугъуэхэри шыIэщ. Пэсэрейхэм я IуэрыIуатэхэм деплъмэ Шумэрхэмрэ Мысырхэмрэ «Жэм» псалъэр щIагъыбзэкIэ зырахъу долъагъур. Шумэрхэри, Мысырхэри езы тхьэ пэлыгтэхэм ящыщ зым «Жэм»-щ зэреджэхэр. Мы «Жэм» псалъэм кыкIыр а цIэр зыфIаща тхьэ бзылхугъэр Iушт, губзыгъэт, тхьэгурымагъуэу арат.

Жэмым, Гуум епха щIагъыбзэм дытепсэлъыхьащ. Зэрынэрылъагъуэи IуэрыIуатэхэм хэт Гуу е Жэм псалъэхэр зы лъэныкъуэкIэ щIагъыбзэщи ар губзыгъагъэрэ, Iушыгъэрэ, Тхьэгурымагъуэ Iуэхугъуэм епхащ, адрей лъэныкъуэкIэ Жэм е Гуу псалъэхэр Хьэрэмэ Iуашхьэм е *Зодяк*кIэ зэджэ системэм епхащ. Ауэ Нарт Сосрыкъуэ зиысыр къэтщIэн щхьэкIэ IуэрыIуатэхэм хэт щIагъыбзэхэмрэ, IуэрыIуатэхэр зэпха астрономие Iуэхугъуэхэм дышыгъуэзэн хуейщ.

Сэмэгурабгум тесыр Шумэрхэ Тхэбзылхугъэ Анэ Гуаишэ: Нинхурсаграиц, Ижсырабгум итыри Мысырхэ я Тхэбзылхугъэ Анэ Гуаицэу: Хатхорд-клэ зэдэжэраиц. Тлуми «Жэм» хужалэрт.

Сосрыкбэуэ зи҃ысыр кьэтщІэн щхьэкІэ Кавказым хуэдэ цивилизасийон губгъуэхэм я ІуэрыІуатэхэм дыхэплъэн хуейщ. Псалъэм папшІэ, Мысыр и тхьэ пэлыгытэ *Хорус*, Шумэрхэм я тхьэ пэлыгытэ *Мардук*, Индо-Авропейхэ я тхьэ пэлыгытэ *Митра*, Іуаррту, Хьаттихэм я тхьэ пэлыгытэ *Тэицун*. Мыхэр Сосрыкбэуэ и лъэужьхэраиц.

Алыдж ІуэрыІуатэм зэрыжи҃а҃жымкІэ, тхьэ бзылхугъэ анэ гуащэр псыхбэуэм Іусу ар Зэус кьелъагъу, зэрилъагъуи дехьэхыр. Ауэ Кибэлэ Зэус игъусэ хьунур идэркбым. Зэус зыхуейр кыщцемыхьулІэм и шехуэпсыр мывэм трепхьэр. Куэд дэмыкІыу мывэр жьэражьэу хуежьэри икум зы нану кыххьукІащ. Мы нанум «Аттис» хужалэр.

Мывэм кыххьукІа нанур универсалу екІуэкІ зы темэраиц ар Черкес Нарт ІуэрыІуатэми, Алыдж ІуэрыІуатэми, Хиндо-Авропей лъэпкхэм я ІуэрыІуатэми щыдолъагъур. Хиндо-Авропей лъэпкхэм уеблэмэ Персхэм я ІуэрыІуатэм кыххьэц Митра зи цІэ тхьэ пэлыгытэри мывэм кыххьукІауэ хуагъэфашэр...

Хэра Зэус и фыщ. Зэус сыт хуэдиз бын иІэми абыхэм я анэр Хэрауэ щытакбым. Мыр телъыджэщ. Езыхэм бын ямыІэми, Хэра езыр хабзэм тету дэкІуа хьыджэбзхэм, хабзэм тету унагъуэ хьуа нэрыбгэхэм я тхьэ бзылхугъэт. Ахэм я фІылабгъуныгъэрэ я

узыншагээр гэбэгүүным яужь итт. Арати Хэра, ильагүү хэуртэкьым хабзэншагэкIэ дунейм кьытехэ нанухэр. Мыбы дигу кьагэкIыжын хуейш, Сосроькьуэ кьыщальхуам щыгьуэ Нарт Бырымбыхурэ Нарт Сэтэнейрэ я зэхуаку кьыдэхухьа зэныкьуокьур. Нарт Бырымбыху Сэтэней гуащэ Сосрыкьуэ хабзэншагэкIэ **кьызырильхуам** кьыгэгубжьауэ щыташ:

А хьыбарыр Бырымбыху дежи нэсащ. Сэтэней бын иIэу Бырымбыху кьыицищIэм кьэкIуащ ар Сэтэней и деж. Кьэсри ихыдэу щIидзащ.

Хьэбзыжь хуэдэ япэ кьэсым уигьальхуэу гуащэ напэр цхьэ тепахрэ?

-Мыр сэ си мыльхукьуэщ, кьальхум яхуэмыдэщ. Апхуэдэкьуэ уиIатэм, дауикI, зыплIэжынтэкьым,- апхуэдэу Сэтэней Бырымбыхум жриIащ.

-Ар уи мыльхукьуэм уи унэ цхьэ щIэс, уи бгьэгум цхьэ щIэлъ, -кIиящ Бырымбыху, Сэтэней и псалъэм кьызыгьуэгьауэ.

-Мыр кьэзыльхуар мывэщ, зыгьэпсар Льэпищ. Сос-мывэм кьыдахати «Сосрыкьуэ» фIэтищ. -ЖиIащ Сэтэней.

Сосрыкьуэ жьэгум дэст дэтым иридэжэгуу: дэпыр кьыицтэрэ зэм и Iэм иридзэу, зэм и жьэм жьэдидзээрэ ункIыфIауэ кьыжьдидзыжу.

Бырымбыху ар щилъагьум жиIащ:

-Мыр емынэ щыльхуш, Нарт лъхугьэгьэкIуэдищ, ди кIуэдыпIэ лъыхуэщ... Емынэ щыльху кьамыльхугьакIэцэрэ, емынэ кьэху кьэмыхугьакIэцэрэт, - жиIээрэ кIуэжаш.⁶⁸

Нэрыльагьуши Бырымбыхури Хэра хуэдэу хабзэм тету унагьуэ кьэублэныраш нэхь кьыицтэр. Арат Бырымбыху Сэтэней шIыхуилъам и щхьэусыгьуэр. Ауэ Iуэхур Сосрыкьуэм и деж кьыщысым абы нэгьуэщI Iуэхугьуэ куэд хэлът. Бырымбыху зыщышынэ Iуэхугьуэ псори кьэхьунут, блэкIыпIэ имыIэу!

⁶⁸ Нартхэр, Налщык, 29-30.

МыдэкIэ Алыдж IуэрыIуатэм хэт Зэус гупсысэр зэры-сэ нкрэтик-ыр нэрыльагъуш. Георгэ Тхомсон *The Prehistorik Aegean* зи цIэ тхылъым мы жытIахэр игъэпэжурэ етх:

*Зэус Олимпос и теицэгъуэр къызэрицтар, гурыцхъуэ хэмылбуу езыхэр Зэус и быну зызылътэ **Акэхэраиц** къээгупсысар....Зэусрэ Хэрарэ уехъуэпсэнэу зы унагъуэ хуэдэрэ нэт, зы бын закъуи зырамыIэр гъэцIэгъуэниц. Цыхум зы мыхъуми, ахэм зы бын закъуэ яIэн хуейуэ къалътэрт. Зэус бын куэд иIарэ нэт, абыхэм я анэр Хэраракъым, апхуэдабзэуи Хэра бын зыкъом иIарэ нэт ахэм яцыц зым и ядэри Зэусракъым. Мы унагъуэм уехъуэпсэн зэрыхэмылгыр нахуэц...ЖысIэнур араиц: дэнэ и лъэныкъуэкIи деплъми Олимпос цыпсэу мы зэмыцхъ зэлI- зэфызыр пцIыкIэ къызэрегупсысар утыкум итиц.*⁶⁹

2. Посейдон

Гомер и Илядам деплътэ тхъэ пэлътэ Посейдон езым и жьэкIэ мыхэр жиIу дыхозэр:

Океанос дыкыльхуаиц Зэусри, Сэри, Хьэдрыхэм и теицэгъуэр зиIа Хадэсри.

Дунейр цыуэ ягуэшаиц, дэ шыми ди Iыхьэр къытлътысаиц, кIэн ирадзаиц, тхъурымбэхэр зытез хыр къыслътысаиц сэ, сьт цыгъуи абдей сьтесын цхъэкIэ,

Пиагъуэу хэку фIыцIэр къылтътысаиц Хьадэс и Iэхъуэ,

Пицэ изу уафэ лъагэр къылтътысаиц Зэус,

*Ауэ, Олимпосыцхуэм дэ псоми ди Iэхъэ хэлът.*⁷⁰

⁶⁹ George Thomson, **Tarih Öncesi Ege**, Homer Kitabevi, Çev. Celal Üster, İstanbul, 2007, s. 274.

⁷⁰ Иляда, X, I50-200.

Нэрылгагъуши Нарт ІуэрыІуатэм хэтым хуэдэу Алыдж ІуэрыІуатэми щыІэныгъэр Іэхьыщыу ягуэщаш. Гомер итхам депльымэ мы Іэхьыщым ящыщ зыр Посейдон кылыгысаш. Миноос хытІыгум кышцагъуэта «Линээр Б» зи цІэ таблетхэм и цІэри куэдрэ кыхошч Посейдон. «Линээр Б» таблетхэм депльмэ Посейдон Либя щынальэм и тхьэщхуэщ.

Ищхьэм дыщытепсэлтыхьауэ шытащ пасэм шыгъуэ⁷¹ Амазонхэр Кавазым кьехыу Гуэргуэныдзэм кьезэуэну Либя шыкІуэм. Амазонхэр Либя нэмыс щыкІэ ГириткІэ зэджэ хытІыгур кьицтауэ шытащ. Мыбы и щхьэусыгъуэу кышцІэкІынуш Гирит хытІыгум зиужьа Минос **сивилизасяонум** нобэм кьэса таблетхэм хэт тхьэ пэлытэхэм нэхьыбэр тхьэбзыльхугъэщ. Мы тхьэбзыльхугъэхэр кызыхэщ таблетхэмрэ кхуэщынхэм тращІыхьа сурэтхэм кыххэщ тхьэ бзыльхугъэхэм я сурэтхэр Нарт ІуэрыІуатэм кыххэщ Сэтэней, Ахуэмыдэ, Дахэнагъуэ хуэдэ антропоморфикхэм я лыагъуэхэм куэдрэ ещхьщ.

Псалъэм папшІэ, Дахэнагъуэ зы кьуршым тесщ, ар зытес кьуршыр асланхэм яхьумэр. Нартхэм гуэдзыр язытар Сэтэней гуащэщи абы и фэеплъу Адыгэхэм- Черкесхэм гьаблэ шыхьум е уэщх кышцемышхым зы хьэнцэр гуащэ хуэду ящІри, (Сэтэней гуащэ) яхуапэрти тхьэлъэІу ирагъэкІуэкІырт. Мыбдей дигу кьэдгъэкІын хуейщ тхьэлъэІу дэтхэнэми ритуал зыкьом хэлыщи ритуал дэтхэнэри символхэм епхаш. Мы символхэм я бзэр щІагъыбзэщи мы щІагъыбзэм дылылэсмэ, тхьэлъэІум ипкьым шыщ нэхь дыщыгъуазэну кышцІэкІынщ. Япэрауэ гуащэм и хьэнцэр гуэдзым епхаш. Уэщх кьещхмэ, гуэдз кыххэкІынуш. Гуэдзыр хьнцэкІэт зэрагъэкьабзэр, жьыбгъэм жэхапхьэурэ. Гуащэри мы гуэдзыр цІыхум езыта Тхьэ бзыльхугъэ Анэ Гуащэм и символыраш. Нарт ІуэрыІуатэм Сэтэней, Алыдж ІуэрыІуатэми Дэмэтэрыраш цІыхухэм гуэдзыр язытар.

Араши хьэнцэр гуэдзым, гуащэ шыгъынхэри Тхьэ Бзыльхугъэ Анэ гуащэм и символщ. Черкесхэм я ритуалу яІэ «Хьэнцэ Гуащэм Абазэхэр **Дзыуара**-кІэ еджэхэрт. Археологхэм зэрыжалэмкІэ Хьанцэ Гуащэр Гиритхэми (Минос) яІэу зы ритуал гуэрт:

⁷¹ Фепль: <<http://www.theoi.com/Text/DiodorusSiculus4A.html>>

*Гупым хыхъэ щІалэхэр гүэдз цхъэмыж къамыщтэу гүэдзыр зэрапхъ хъанцэр зэдахьырт. Цыхубзхэм яІыгъ пщыналъэ Іэмэпсымэри Мысыр и Тхъэ бзылхугъэ Анэ Гуащэу щыт Исис и символырац.*⁷²

Ещанэуи Гирит и Минос сивилизасийоным и щэн хабзэм ит зы Іэхъэри «Хъыринэ Уэрэд»-щ. Хъыринэ Уэрэдыр дунейм щыпІищым зрахъауэ дощІэ: Гирит, Хиндистан, Адыгэ Хэкү(Черкеся). Нобэ дэ Гирит шызэрахъэ Хъыринэ уэрэдхэм ящыщ зы едзыгъуи димыІэми Черкес щэн хабзэм и зы Іэхъэу щыт Хъыринэ уэрэдхэр и псалъэкІи, и пщыналъэкІи дощІэ.⁷³

*Гирит и Тхъэ Бзылхугъэ Анэ Гуащэ. ТеплъэкІэ Нарт Дахэнагъуэ ещхъыц. ЗауакІуэц и къуршыри асланхэм яхъумэр*⁷⁴. *Минос и Тхъэ бзылхугъэ Анэ Гуащэхэм хуэдэу Сэтэней и бгъэри къыхоц.*

⁷² Stylianos Alexiou, **Minos Uygarlığı**, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, 1991, İstanbul, s. 137.

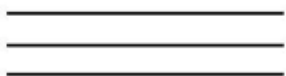
⁷³ Еплъ: Унэрокъуэ Мир-Унэрокъуэ Рай, **Тыркүм ис Адыгэхэр**. Адыгэ Къэралыгъуэ Унивэрситет, Мыекъуапэ, 2004.

⁷⁴ Fahri Işık, **Doğa Ana Kubaba Tanrıçaların Ege'de Buluşması**, Suna –İnan Kıraç Akdeniz Medeniyetleri Araştırma Enstitüsü, 1999. İstanbul.

Хьанцэ Гуашцэр, Хьыринэ Уэрэдыр, Тхьэбыльхугъэ Анэ Гуашцэхэм и теплъэхэр Гритми Черкесями зэщхьыгу дышпрохьэлэр. Араши, Гирит и таблэтхэм тет Посейдонрэ гъавэр цыхухэм языта Дэмэтэр Алыдж IуэрыIуатэм деж зэлIэфызхэщ. Нэрылгагъуши Нарт IуэрыIуатэм ит Сэтэнейрэ (гъавэр цыхухэм иритащ) абы и щхьэгъусэ Уэзырмэсыр Посейдонрэ Дэмэтэрхэращ. Посейдон хы щлагъ щIэт зы хьунэм⁷⁵ зэрыпсэум хуэдабзэуи Нарт Уэзырмэз и къуэпсыр хы щлагъым шыпсэу Псытхьэ Гуашцэмрэ абы ипхьу Мыгъээзщ дахэм епхаш. **Хы щлагъым кьыхэкIа Мыгъээзщ и къуэращ Нарт Уэзырмэс хьужыр.**

Нарт Уэзырмэс и цIэр уахэм (Космос) епхауэ щытщ. Араши абы и цIэр дэтхэнэ цIэ козмикым хуэдэу щыIэмрэ щыIэныгъэмрэ теухуаш. Нарт IуэрыIуатэм хэт мыпхуэдэ козмик цIэ куэд щыIащ: Уэрсэрыж, Ис, Имыс, Уэзырмэс...

Зэгуэрым Уэзырмэсым и цIэр идеограму къэдгъэлъэгъуэн хуэятэм ар мыпхуэдэу къэдгъэлъагъуэфынут:

Wez

Wez-ir-mes

Ищхьэм фэдгъэлъэгъуа идеограмыр Уэзым е энэржи жыхуаIэм и **идеограмэу** къэплъытэ хьунуш. Араши Уэзырмэс и цIэм дэ кьыдита идеограмырэ Посейдон и символу щыт щыблэр зэщхьщ;

⁷⁵ **Хьунэ: Сэрей.**

Бер Хикмэт и тхыль «Макъыбзэ»-м «щыблэ» псалъэр мыпхуэдэу щызэпкърех:

.. Хьэтхэмрэ иужьрей лъэпкъхэм (Хьититхэмрэ) щыблэм и Тхьэр блиц символкIэ илэуц зэрытлгъагъур, адыгэбзэм "щыблэ"-у кылуатэр абыхэм я деж "блиц" символкIэ кызырегъэлгагъуэр гъэцIэгъуэни. Адыгэм зэныцIэныгъэ зыхуиIэ мы цIыналгъэмрэ, абы ис лъэпкъхэм я символизмэр адыгэбзэм кызырелуатэм зэрытеухуапхъэр гурылуэгъуэни. Ауэ и пэкIэ зи гугъу тцIамрэ, Адыгэм зэныцIэныгъэ зыхуимыIэ лъэпкъ символизмэр адыгэбзэм и лэжъэкIэм зэрытеухуар нэхъ гъэцIэгъуэну кыныцIэкIыни. Зэхуэмыдэ лъэпкъхэм я символрэ я мифрэ цызэтэхуэ цыIэи, ар пэсэрей псэукIэрэ фIэцхъуныгъэ зэтэхуэныгъэм кыыхэкIыу жыIэпхъэи, ауэ мыбдежым и гугъу зэрытцIам хуэдэу, кызырелуатэрэ кызырегъэлгагъуэр зы бзэм (адыгэбзэ) и псалъэхэр (был, блэн, блэ) зэрызэныцIа цIыкIэу кыныныцIэхуэ символрэ мифхэм я лъабжъэр -нэхъыбэм деж- а псалъэбзэм (адыгэбзэм) кытехъукIауэ зэрылгытапхъэри гурылуэгъуэни.

Зэхуэмыдэ лъэпкъхэм я мифрэ символизмэм лъабжъэ яхуэхъуауэ лгытапхъэу адыгэбзэм кыгъэцIа мы псалъэхэр космикэрэ уэз зекIуэкIэм (блэн, цыблэ) теухуа псалъэхуэ зэрыщытым гулгытапхъэи, ахэр икIи цыIэгъуэ ужъыгъуэ къекIуэкIыкIэм теухуауэ утыку кыхъа псалъэхуэ зэрыщытми гулгытапхъэи. ИкIи мы псалъэхэр бжыгъэцIэ зыхуэхъуа бжыгъэхэри мыпхуэдэ Iуэхугъуэхэм теухуауэ зэрызекIуэри гурылуэгъуэни. ЩыIэгъуэрэ цыIэгъуэ ужъыгъуэр къэзылуатэ мы псалъэхэр икIи космосыр физикэу кызырекIуэкIри кызырелуатэ псалъэхэраи, фIэкIыпIэ зымылэ фIэцыгъэ зыхэлъ псалъэхэи. Мыхэр цIыхум гурыцхъуэ хэмылгу зэрыифIэцыр гурылуэгъуэни, цIыху фIэцхъуныгъэми лъабжъэ зэрыхуэхъунур гурылуэгъуэни.

Адыгэбзэм "цы"рэ"блы" псалъэхэр зытеухуа "3, 7"бжыгъэхэр ноби дэтхэнэ зы лъэпкъым пцIэ зилэ бжыгъэхуэ зэрилгытэм гулгытапхъэи, мыбы теухуа цапхъэр мащIэкъым. ЩыIэгъуэр зы геометрие лъабжъэ "3"-кIэ зэриухыр хэткIл гурылуэгъуэни, "7"-ри цыIэгъуэу

жсыгыуэм зэрытеухуар адыгэбзэм и лэжсьэкIэм цыгыуазэу кьецIыр. И бзэ ухуэкIэрэ лэжсьэкIэм мытхуэдэу нахуэ кыицIыу хэмытми, и мифхэр зыхэт дэтхэнэ зы лъэпкъми цIыхум дежкIэ мы бжсыгэхэр нцIэ зилэуц зэралътэнур. Ауэ макъыбзэу цыт адыгэбзэр цылэгъуэрэ цылэгъуэ ужсыгыуэм зэрэзэгъыр кызыргыуэкIуи, цIыхум "3, 7" бжсыгэхэр нцIэшхуэ зилэу мы зэрилътэ цIыкIэм и архивыр адыгэбзэм зэрыхэтым гулътэ хуэцIын хуейц.⁷⁶

Посейдонри Тэшупри «Щыблэ» зэрыз яIыгыц.

АдыгэбзэкIэ дегупсысмэ «Щыблэ» псалгэм кыкIыр мыхэращ. МыдэкIэ Алыдж IуэрыIуатэм и Посейдонум и лъабжьэр Хьатти-Хьитит IуэрыIуатэрауэ кыицIэкIынщ. Гурыщхуэ хэмылгу Хьаттихэ я ТэшупкIэ эджэ тхэ пэлытэращ Посейдон лъабжьэ хуэхуа тхэ пэлытэр. Мыр Тэшупрэ Просейдон и сурэтхэм фIы дыдэу кыххощ.

Пэжщ Уэзырмэс и цIэри «Щыблэм» и символизмыри козмикщ. Ауэ текстхэм хэт едзыгъуэхэм дыхэплгэмэ Тэшупри, Посейдонри Уэзырмэсри (Уэзырмэс и къуэ Сосрыкъуэри) **климатхэм** унафэ зрашIыфIыр нэрылгагъуш. Тэшупрэ Посейдон и IэмыщIэ илгыц уафэр, щыхуейм уае ящIыф, щыхуейм уэшх кьрегъэшх. Апхуэдабзэщ Уэзырмэсрэ абы и къуэ Сосрыкъуэри. Нарт Щэуей Нартхэм кьащыхыхьам Уэзырмэсрэ

⁷⁶ Феплг:Бер Хикмэт, **Макъыбзэ**.

Сосрыкѳуэрэ нарт Щэуей и кѳарур ягѳэунэхун шхѳэкІэ Щэуей зытес Іуащхѳэр уэс уэлбанэкІэ кѳаухѳуреихѳауэ шытащ.⁷⁷

Хѳатихэ и Тѳшупур Нарт Сосрыкѳуэ ещхѳыркѳабзѳи, Тѳшуп Посейдон лѳабжэ хуэхѳуар нѳрылѳагѳуш. Посейдонри сыт и лѳэныкѳуэкІи Нарт Узѳырмѳсш.

Нарт ІуэрыІуатѳм зѳритымкІэ, зѳгуэрым Нарт гуэр и адѳр лѳѳмѳ абы и шыр, Іѳщѳ – фѳащѳхѳр и кѳуѳм кѳыхуонѳр. Узѳырмѳс шылІѳми и шыр, и Іѳщѳ – фѳащѳхѳр, гурышхѳуэ хѳмылѳу, и лѳѳкІыныгѳэхѳмрѳ и лѳагѳуэхѳри и кѳуэ Нарт Сосрыкѳуѳм кѳыхуѳнауэ кѳышІѳкІынуш.

Алыдж философ Плутон зѳрыжиІѳжымкІэ АтлантискІэ зѳджѳ кѳѳралыгѳуэр Посейдонрѳ абы и бынхѳмрѳщ зѳйр. Араши, Нарт Узѳырмѳсрѳ Сосрыкѳуэрѳ теухуа едзыгѳуэхѳр Атлантис и хѳыбархѳѳауэ кѳышІѳкІынуш. Плутон «Критиас» зи цІѳ тхылѳым зѳрыжиІѳм депІѳмѳ, Атлантис кѳѳралыгѳуэр **Хѳркул и Пкѳохѳм** адрышІѳраш зыдѳшыІар.

Нобѳ куэдыр Хѳркул и Пкѳохѳр **Джѳбѳли Тарык** жыхуаІѳ Хы ЩѳѳуантІѳрѳ Атлантис зи цІѳ Окѳанусым и зѳхуаку дѳлѳ блѳкІыпІѳм шыхатІа я гугѳѳш. Ауѳ дѳ ди гугѳѳмкІѳ Хѳркул и пкѳохѳр шытрагѳуар Таманраш.

Хѳркул и Пкѳохѳр Джѳбѳли Тарык дей шыхатІауѳ я гугѳѳми, мы пкѳохѳр Іузѳврѳ Таман и Іуфѳхѳм шыхатІауѳ араш. **Reginald Aubrey Fessenden, Deluged Civilization of the Caucaus Isthmus**⁷⁸зи цІѳ докладым утыку ирилѳхѳащ Хѳркул и пкѳохѳр Джѳбѳли Тарык и дей зѳрышымыІѳр, ахѳр Іузѳв, Таман и Іуфѳхѳм зѳрышытрагѳуар.

Фѳссѳндѳн зѳрыжиІѳмкІѳ, пасѳм шыгѳуѳ Сидон калѳм шыш Фѳникѳхѳр кхѳухѳкІѳ тІѳу-щѳ Джѳбѳли Тарык и Іуфѳхѳм кІуауѳ шытахѳш, Хѳркул и пкѳохѳр кѳагѳуѳтын шхѳѳкІѳ. Абыхѳм кѳащІащ, Хѳркул и Пкѳохѳр Джѳбѳли Тарык зѳрышамыгѳуар.

Джамѳс Чухурчвард 1881 илѳѳсым итха **The Lost Continent Of Mu** зи цІѳ тхылѳым Пѳсѳрей Мысырым Хѳисѳ ипѳ 3000

⁷⁷ Нартхѳр, Налщык, 490.

⁷⁸ ФѳпІѳ: **Deluged Civilization of the Caucaus Isthmus**: <<http://www.radiocom.net/Deluge/Delugel-6.htm>>

ильэсхэм къақлау лъэпкъыр Атлантис къэралыгъуэм шыщу къебжыр. Чухурчвард зэритхамкІэ, Мысырхэри, Хэркул и Пкъохэри аdryщІ щІыналгъэт здыщІлэхэр. Мысырхэм Осэрис и фІэшхуныгъэр зэрахъэрт.Осирис-Исис-ХорускІэ зэджэ антропоморфикхэр Нарт ІуэрыІуатэм хэт Уэзырмэс-Сэтэней-Сосрыкъуэ зи цІэ антропоморфикхэращ. Осирис-Исис-Хорус гупсысэр сыт и лъэныкъуэкІи Уэзырмэс-Сэтэней-Сосрыкъуэ теухуа ІуэрыІуатэм ещхьыркабзэш.

Пэсэрей Фэникэхэми Мысырхэми я Хэкужьыр Кавказыращ. НэгъуэщІу жытІэнуэм Атлантисращ. Пэсэрей Фэникэхэм я тхьэпэлытэу щыт «**Мэлкарт**»-ыр ищхьэм зи гугъу шытщІа «**Хэркул**»-рат. «Хэркул» псалъэр псалъэ зэблэдзаш, абы и пэжыр «**Куркал**»-ращи мы Куркал зи цІэ тхьэпэлытэр здэщылэр **Таман**-ращ.⁷⁹

3. Дэмэтэррэ Корэрэ

Дэмэтэр Олимпос дэс тхьэ пэлытэ 12-м ящыщ зыращ. Дэмэтэр ипхьуш Корэ. Нарт Сосрыкъуэ Сэтэнейрэ Жылахьыстэн ипхьу Ахуэмыдэр къышигъэкІуэсам хуэдэу Алыдж тхьэ пэлытэ Хьадэсри Дэмэтэр ипхьу Корэ дахэр къыгъэкІуэсауэ щытащ.

Дэмэтэр вэн-сэн Іуэхугъуэм, псом хуэмыдэу, гуэдзым епхауэ щытащ. Дунейм гуэдз щытрасэ дэнэ щІыпІэми, пасэм лъандэрэ Дэмэтэр хуэдэ зы тхьэ бзылхугъэ гупсысэ щыІуэ дыхуозэр. Шумэрхэ я Инанна, Мысырхэм я Исис, Адыгэм я Сэтэнейр мыхэр псори Дэмэтэр и гупсысэм хуэдэш.

Пасэм шыгъуэ, мэкъумэщыщІэхэр Іэнэм шыпэрытІысхьэкІэ зы **тепщэчрэ** (лахэ) зы бжэмышхрэ лейуэ тральхьэрт, Дэмэтэр и Іэхьэу. Жубэнвил зэрыжиІэмкІэ «Дэмэтэр» псалъэр Алыджыбзэкъым Тхэракэсыбзэш.⁸⁰

Дэмэтэр и цІэкІэ, щэкІуэгъуэ мазэмрэ дыгъэгъазэ мазэхэмрэ цІыхубзхэр щызэхуэсхэрти, цІыхухьухэр хыхьэ мыхьуу тхьэлъэІу

⁷⁹Фепль: **Deluged Civilization of the Caucaus Isthmus**: <<http://www.radiocom.net/Deluge/DelugeI-6.htm>> Мыбы и цэр хэт Хэркулыр Алыджхэ я ІуэрыІуатэхэм хэт Хэркулракъым щхьэхуэщ.

⁸⁰ **Жубэнвил**, Том.І, 290–29І

ирагъэкӀуэкӀырт. Мы махуэхэм «**СтениӀ**»-кӀэ еджэхэрт. ЦӀыхухъухэр зыхыхэ мыху мыпхуэдэ тхьэлъӀухэр Черкес цӀыхубзхэми ирагъэкӀуэкӀыу шытащ.⁸¹ Дэмэтэр и фӀэшхуыныгъэр Алыдж щӀыналъэм кызыхъахэр ПӀэласгхэрат.⁸²

Дэмэтэр ипху Корэ Хьадэс ирихъажэу хьэдырыхэм шихьам Дэмэтэр кьэгубжъат. Дэмэтэр кышыгубжьым, удзыр кыхэмыкӀыу, цӀыхубзхэр мылхуэу, гуэдзыр кыхэмыкӀыу хуежъащ. Мыпхуэдабзэуи Нартхэм Сэтэней гуашэр кьагъэгубжъат, Сэтэней кышыгубжьам удзхэр кыхэмыкӀыу, цӀыхубзхэр мылхуэу, гуэдзри кыхэмыкӀыу хуежъат.

Дэмэтэррэ Сэтэнейрэ я зэхуаку дэль зы зэщхыкӀэри шыӀэш, мы тхьэ бзылхугъитым я нану пӀыкӀэращ. Япэрауэ, Сэтэней нану дапщэ ипӀами ахэм быдзышэ иримыгъафэу, дэпрэ мафӀэрэ яригъэбзейурэ ипӀауэ шытащ.⁸³ Дэмэтэрри нану цӀыкӀухэр хьэкум дильхэрт. Хьэкум и мафӀэм нанум и пкьым хэль сымаджагъэр игъэкӀуэдырт. Мысыр и тхьэ бызылхугъэ Исисми и бынхэр дэпрэ мафӀэкӀэрэ ипӀырт.

3.1. Дэмэтэррэ «Мэ»-хэм теухуауэ

Жюбэнвил «Дэмэтэр» и цӀэр Тхэракэсыбзэу и гугъэш. Мэт ЧунэтыкӀуэ Йусуф Иззэт и лэжыгъэм итщ Тхэракэсхэр нобэрей Балкъаным шыпсэуа Черкесхэрауэ. ЧунэтыкӀуэ зэрыжиӀэмкӀэ «Дэмэтэр» псалъэр ЧеркесыбзэкӀэ «Ди Мэ Тхьэращ». ЧунэтыкӀуэ гу зэрылгытам хуэдэу пасэм шыгъуэ «Мэ» е «Ма» жаӀэу зы фӀэшхуыныгъэ **щыӀат**. Шумэрхэм я таблэтхэм деплӀмэ, «Мэ»-хэр метафизикиу зы кьаруши, ар зиӀемыщӀэ илӀ дэтхэнэ тхьэ пӀлгытэм и кьарум, и лъэкӀыныгъэм гъунэ иӀэнукуьым. «Мэ»-хэр шыӀэмрэ шыӀэныгъэм я щӀэн гъуазэ псори зыдэль таблэтхэращ. Мы таблэтхэр зиӀэ дэтхэнэ тхьэ пӀлгытэми дунейм и дэтхэнэ щӀыпӀэми сивилизасйон кышиублэфынуш. Араши,

⁸¹ Namitok, *Çerkeslerin Kökeni*. II.

⁸² Heredot, II. 171.

⁸³ Сэтэней гуашэ нану дапщэ ипӀами ахэр нафӀэрэ дэпрэщ зрипӀар. Къанж и кӀуэ Щэуей закӀуэращ Сэтэней нафӀэрэ дэпрэкӀэ имыпӀар. Сэтэней Щэуейр мыл зацӀэкӀэш зрипӀар. СосрыкӀуэрэ Уэзырмэсыр Щэуейр иукӀину уас бзаджэрэ уэс уэлбанэ ищӀарэпэт Щэуей зэрымылӀам и щхэусыгъуэри мыращ. Сэтэней ар мылӀэ ипӀат.

Шумэрхэм шыщидзэу нобэм къэсыхункIэ мы «Мэ»-хэр е метафизик къару къэзыгъэлыагъуэщ, е шыIэмрэ шыIэныгъэм и щIэнгъуазэхэр зыдэль таблэту-пхъуантэщ.⁸⁴

Анадолэми «Мэ» фIэщхъуныгъэр лъэщу шызэрахъащ. Псалъэм папшIэ, Кападокия лъэныкъуэм и Тхьэ Бзылхугъэ Анэ Гуащэм и цIэр «Мэ»- ращ. КъэхутакIуэ Айтэк Намиток «Мэ»-р кыщцежъа щIыпIэр зэры-Кърымыр и тхылхэм шигъэунэхуат.⁸⁵**Билгэ Умар** зи цIэ Тырку къэхутакIуэми «Мэ» фэщхъуныгъэр Пэласг-Луви лъэпкъым ейуэ къелътытэр. Мыр дызыблэмыкIыфыну зыгуэрщ. Сыт щхьэкIэ жыпIэмэ , Георгэ Тхомсон утыку кърылхъат Пэласгхэр Кавказым и лъэпкъыжхэм зэрыхэтыр.

3.2. Тепщэгъуэр анэ тепщэгъуэм текIыу адэ тепщэгъуэм зэрыхуэкIуар

Антикэтэм дей Анадолэмрэ Кавказым шызэрахъэ Тхьэ Бзылхугъэ Анэ Гуащэм и гупсысэр зетехуэрт. Абы нэмышI антикэтэм дей Анадолэмрэ Кавказым зэрахъэ Гуумрэ, жэм символизмыри, ахэм зэрахъэ гупсысэхэри зетехуэрт, зэхуэдэт. Анадолэмрэ Кавказым щыпсэуа лъэпкъхэр зэкъуэшт, зэльэпкъэгъут: Тхэракэсхэр, Тхэракэс-Фригхэр, Хъаттихэр, Пэласгхэр, Хьуррихэр, Iурартухэр, Миттанихэр, Карияхэр, Ликяхэр адрейхэри.

Пасэм шыгъуэ Анадолэмрэ абы и Iэгъуэблагъуэм шызэрахъэ цIэхэм Тхьэ Бзылхугъэ Анэ Гуащэм и цIэрауэ жыпIэ хъунуш: **«Афродит, Вэнюс, Бэллона, Атхэна, Дианэ, Кибэлэ, Къубабэ, Хэра, Дэмэтэр, Джэрэс, Пэрсэпхонэ, адрейхэри...»**

Мыхэм хуэдабзэуи Нарт Iуэрыуатэм кыххэщ мы цIэхэри Тхьэ Бзылхугъэ Анэ Гуащэ и гупсысэм кызыэрытехуыкIар нахуэщ: **«Аконда, Ахуэмыдэ, Адийыху Сэтэней, Уэрсэрыж, Бэдэху, Бырымбыху, Лашын адрейхэри...»**

⁸⁴ Zekheria Sitchin, **Zaman Başlarken**, Ruh ve Madde Yayınları, 2006, İstanbul, s. 147.

⁸⁵ Namitok, **Çerkeslerin Kökeni II**. s.166.

Нэхь гьунэгьуу депльмэ, Нарт Юэрыуатэм хэт Тхьэ Бзылхугьэ Анэ Гуащэ **стереотипхэм** шыщ тIур къашхьэщокI. Мыхэр Нарт Уэрсэрыжьрэ Нарт Сэтэнейрэщ. Куэдым я гугьэщ Нарт Сэтэней Нартхэм я анэу. Ауэ захуэу депльмэ Сэтэней зы Нарт закьуи къильхуакьым. Е, Сэтэней къильхуа бын закьуэр Бэдынокьуэщ, ари **гурыщхьуэ техьэгьуейщ**. Пэжыр жытIэнумэ: Нартхэм ящыщу хэт нэхь Ющыр, хэт нэхь губзыгьэр, хэт Нартхэ я анэр?- жытIэу дыщIэупшIэмэ, мы упшIэм и пэгьуэкIыр - Нарт Сэтэнейракьым, нытIэ Нарт Уэрсэрыжьыращ.

Япэрауэ, Нарт Уэрсэрыжь и бынхэщ Тхьэгьэлэджи, Амышци, Мамыщи. ИтIанэ Нарт Уэрсэрыжь и бынхэращ Кавказым япэ щIыкIэ къакIуэу къэтIысар. Нарт Уэрсэрыжь щымытIэу Нарт хасэр зэхуэсыртэкьым, ауэ Сэтэней Нарт хасэм хыхьэну хуиттэкьым. Уэрсэрыжь и цIэр Адыгэбзэ защIэщ. Сэтэней и цIэр Адыгэбзэкьым. Сэтэней и цIэр е «Сэтэней» псалъэм ещхь цIэхэр Хиндо-Авропей лъэпкьхэми (Сатан-Сита), Тырку лъэпкьхэми (Сатанай), пэсэрей Мысырхэми (Сэта-Аст), Тхэракесхэми (Ситтэнэ) яIащ. И цIэр сыти ирехьу, езыр Нарт Юэрыуатэм шыщщ. ДэркIэ Сэтэней гуащэ Уэрсэрыжь и лъэужьщ. Ауэ мыбы Уэрсэрыжьрэ Сэтэнейрэ язэхуаку дэлъ зэхуэмыдэныгьэм дегупсысын хуейщ. **Антрополог** нэхьыбэм зэрыжаIэмкIэ цIыхухэр япэм анэ тепщэгьуэм тету псэуахэщ. Мы лъэхьэнэхэм деж цIыхухэм ящыщу цIыхубзхэрат тепщэгьуэ зиIар. Гурыщхьуэ хэмылгу а лъэхьэнэхэм деж Тхьэ Бзылхугьэ Анэ Гуащэхэрат цIыхухэм щIыхь зыхуащIу щыт тхьэхэр. Нарт Юэрыуатэм хэту дэ нобэ дызэджэ Iэхьэхэм ящыщ зыкъомри а лъэхьэнэхэм тепсэлъыхьу долбагьур. Псом хуэмыдэу Нарт Уэрсэрыжь теухуа едзыгьуэхэр мы зи гугьу тщIа анэ тепщэгьуэ (матриаркал) лъэхьэнэхэм и лбагьуэхэр зэрейр нахуэщ. Япэрауэ, Нартхэр Уэрсэрыжь дежщ шызэхуэсыр, етIуанэрауэ, Уэрсэрыжь езыр Хьэрэмэ Iуащхьэм тетыгьуэ шызгьуэта экьуэщищым : Нарт Тхьэгьэлэдж, Нарт Амышц, Нарт Мамыщ сымэхэм я янэщ. **Панэ**, Уэрсэрыжь и цIэри гьэщIэгьуэнщ. Мы цIэр зэры козмикри къыхощ. Нарт Уэрсэрыжь махуэ псом губгьуэм итщ, езыр- езыру псалъэу. Ар **«Уэрсэрыжь»**-щи сытым и дежи уэрсэрщ. ЩыIэми, щыIэныгьэми уэрсэру зэхэтци, щыIэмрэ щыIэныгьэм епхауэ зы щэху щыIэкьым Уэрсэрыжь имыщIэу. Ар сыт шыгьуи щыIэмрэ

щыІэныггэм етащи щыІэныггэм кыыхэхьукІа дэтхэнэ зэхьуэкІыныггэри абы ещІэр. Уэрсэрыжь и гум ещІэр кьэхьунури, кьэхьури. Араггэнщ Нарт Уэрсэрыжь Нартхэм куэдрэ шІахэмыхьар. Езыр-езыру **щІэпсэуар**. Нарт Уэрсэрыжь езыр апхуэдизкІэ жьыщи, дэ нобэми кьытхуэщІакьым абы и анэ-адэр хэтми. Абыхэм я цІэр ІуэрыІуатэм кьыщыхэщыркьым.

Нарт Сэтэней гуащэр, цыхухэр адэ тепщэггүэм (патриаркал) щыхуэкІуэм, Нарт ІуэрыІуатэм зэрыхыхьари нэрылгаггүщ. Япэрауэ, ар езыр кьрамыджауэ Нарт хасэм кІуэну хуиттгэкьым. ЕтІуанэрауэ, езым и кьуэ Сосрыкьуи зэпымыуэ жегъжыр, «Нартхэр цыхубзхэм я унафэм зэрыщІэкІар.» Тхьэ Бзыльхуггэ Анэ Гуащэ гупсысэр адэ тепщэггүэ лъэхъанэм хуэкІуэху ильэггүа зэхьуэкІыныггэр кыхощ Нарт ІуэрыІуатэм. Мы лъэхъанэр адрей ІуэрыІуатэхэми хэтщ. Уэрсэрыжь хуэдэщ Шумэрхэ и Нинхурсаг зи цІэ тхьэ бзыльхуггэр. Мысыр и ІуэрыІуатэм Хатхор-кІэ эджэ тхьэ бзыльхуггэри мыпхуэдабзэщ.⁸⁶

⁸⁶ Цыхухэр анэ тепщэггүэм (матриаркал) текІыу адэ тепщэггүэм (патриаркал) зэрыхуэкІуам и щхьэусыггүэхэри мыхэраггэнщ: Цыхухэр вэн сэн Іуэхуггүэм щІидзэу хьунхэр е пхьащхьэмыщхьэхэр кьащпыу зыщыпсэуа лъэхъанэхэр щихуым, хьухэм нэхь утыку яубыду хуежъащ. Сыт хуэдэми хьухэр бзыхэм нэхьрэ нэхь кьаруфІэхэт. Хьухэм япкьхэри вэн сэн Іуэхуггүэхэм нэхь кьекІуу кьыщІэкІынт. Аращи цыху лъэпкьхэр Хьиса ипэ 3200-хэм деж вэн сэн Іуэхуггүэхэр нэхь яггэкІуэтащ. Абы кыыхэкІуи хьухэм утыкур яубыд хьуащ. АдэкІэ Уэгуми зыгуэрхэр зэхьуэкІауэ кьыщІэкІынущ. КьэхутагІуэ гуэрхэми я гуггэщ: цыхухэр анэ тепщэггүэм щыщыпсэуам щыггүэ тхьэ бзыльхуггэхэм я символу щыт Нэхуш ваггүэр (Вэнюс) япэрейм хуэдэу уэгум джэрэзыу иттгэкьым. Пасэм щыггүэ Нэхуш ваггүэр тІэу щэ дунейм пэггүнэггүуэ блэкІати абы цыхухэр хуабжу иггъшынат, иггэггүзэват. Аращи а лъэхъанэхэм цыхухэр Тхьэ Бзыльхуггэ Анэ Гуащэм фІэхьхуныггэ хуалэти, Тхьэ Бзыльхуггэ Анэ Гуащэм и символыр Нэхуш ваггүэкІэ **яггэлъаггүэт**. Хьиса ипэ 3200 илэсхэм Нэхуш ваггүэр бзэхаш. Зы кьомрэ утыку итакьым, тІанэ утыку кьыщыхьэм, ипэрейм хуэдэу дунейм пэггүнэггүу блэкІыу цыхухэр иггъщынакьым. Нэхуш ваггүэр ипэрейм хуэдэу цыхухэр зыримыггъшыном, абы епха Тхьэ Бзыльхуггэ Анэ Гуащэ гупшысэри абы ирапха фІэхь хьуныггэри кІуэ пэтрэ кьэмэщІащ. Ауэ кІуэдакьым. Аращ Нарт Уэрсэрыжьрэ Сэтэней я зыхуаку дэль зэхуэмдэныггэм и щхьэусыггүэхэр кьызыхэкІар. Абы и ужькІэхь Тхьэ бзыльхуггэхэм и символыр Нэхуш ваггүэм кыыхэкІыу Мазэм щыхуэкІуар. Сэтэней гурыщхьуэ хэмылыу Мазэм епхат. Анэ тепщэггүэмрэ Адэ Тепщэггүэ лъэхъанэхэм и нэщанэхэмрэ зэпэщхьэхуэ хьуным зэрыхуэкІуам и щхьэусыггүэхэм нэхь фыщыггүзэну еплъ:

Нарт ИүэрыҮатэм и Анэ Тепщэгүүэм Къыхэщ Тхьэ бызылхугьэ Анэ Гуашэр	Шумэр ИүэрыҮатэм и Анэ Тепщэгүүэм Къыхэщ Тхьэ бызылхугьэ Анэ Гуашэр	Мысыр ИүэрыҮатэм и Анэ Тепщэгүүэм Къыхэщ Тхьэ бызылхугьэ Анэ Гуашэр
Нарт Уэрсэрыжь	Нинхурсаг	Хатхор
Адэ тепщэгүүэм щыгьуэ...	Адэ тепщэгүүэм щыгьуэ...	Адэ тепщэгүүэм щыгьуэ...
Нарт Сэтэней	Инанна-Иштар	Исис

4. Аполлонрэ Артэмиэрэ:

Хэсиод и Теогониям деплэмэ, Аполлонрэ Артэмиэс зэтІолхуанэхэщ.⁸⁷ Нарт ИүэрыҮатэм хэт Нарт Амышрэ Нарт Мамыщ я лъагьуэхэр Аполлон и лъагьуэхэми щыдолъагьур. Аполлон Нарт Мамыщ хуэдэу Тхьэгурмагьуэщ, къэхьунумрэ къэхьумрэ щыгьуазэщ. МыдэкІэ Нарт Амыш хуэдэуи Іэщхэр, мэл гуартэхэр зи куэдщ. Гомер, Аполлон иІэщхэм теухуауэ и Одиссэм мыхэр щетхыр:

*Абы адкІэ унэсынущ ХьытІыгу гуахьуэм,
Дыгьэм и Іэщхэр цохьуакІуэ абдей, мэл пшэрхэр цохьуакІуэр,
Жэм **гуартибл** щыІэщ, мэл пшэр **гуартибл** зэгьусэу,
Ащ цэ ныкьуэ хэтиц дэтхэнэ **гуартэми**⁸⁸*

Алыдж ИүэрыҮатэм хэт Аполлон и символыращ «Дыгьэр». Дэ ищхьэм Шумэрхэм я ИүэрыҮатэм хэт Щамаш (Ща-амаш) и

Burak Eldem, **Mardukla Randevu**, İnkılap Yayınevi. Фешль: Гэоргэ Тхомсон, *The Prehistorik Aegean*.

⁸⁷ Hesiodos, **Theogonia**, 915-920.

⁸⁸ **İlyada**, XII, 125-130.

символри зэрыдыгъэм ищхъэлуэкIэ дытепсэлъыхъауэ щытащ. Гомер и Одиссэем хэт «ХытIыгу Гуахъуэр» нобэрей ТаманкIэ зэджэ щIыпIэращ. Мы Таман зи цIэ щIыпIэр Шумэр IуэрыIуатэм хэт «Тилмун»-кIэ зэджэ хытIыгуращ. Гомер и едзыгъуэхэм хэт Iулищцэ Таман дей Аполлон зэрыхуэзам хуэдэу Шумэр IуэрыIуатэми Гылгамыщ, Тилмун (Таман) къыщыкIуам Щамаш шыхуэзат. Аполлон ниджи Нарт Амыщым ниджи Нарт Мамыщым и лъэгъуэхэр иIащ: ниджи тхъэгурмагъуэщ ащ хъуцэхэр иIащ. Псалъэм пабщIэ, Нарт амыщ и ащ хъуцэхэр мыпхуэдэу итщ IуэрыIуатэм.

Нартхэ я лъэхъэнэм псэуащ зэкъуэишиц Тхъэгъэлэдж, Амыщ, Мамыщ жиIэу. Тхъэгъэлэдж мэкъумэшыщIэт, Амыщ мэлыхъуэт, Мамыщыр блэгъуэпльэт.

*Ща-амаш, Нарт Амыщ Кавкас къурицхэм къащхъэцокI.
Мы сурэтым ит асланхэм я цIэр Черкес Нарт IуэрыIуатэм
«Бырмамыт»-кIэ итиц.*

Аполлоном, Нарт Амыщым, Щамашым я бынхэр цыхугъэм къыдэгъуэгурыкъуэ тхъэгурмагъуэр ягъуващ. Аполлон и бынхэр Алыдж щIыналъэм «Аттикэ»-кIэ зэджэ щIыпIэм зы тхъэгурмагъуэ унэ щаублауэ щытащ. Мы унэм и цIэр «Дэльф»-т. АлыджыбзэкIэ «Адэлфос»-кIэ зэджэр АдыгэбзэкIэ «Дэльху-Дэльф» жыхуаIэращ. Аполлон Артэмис и Тольхуанэти - Артэмис и дейж ар абы и дэльхурат. Аттикэ къалэм щаухуа тхъэгурмагъуэ унэм и цIэр АлыджыбзэкIи АдыгэбзэкIи зыщ

кыкIыр. Бэрнал Мартин зи цIэ кьэхутагIуэ **Black Athena** зи цIэ тхылъым мы «адэлфос-дэлф» псалъэхэм теухуауэ мыхэр шыжеIэр:

Алыдж Хэкум Аполлон теухуауэ мифхэм шыц зым, Артэмис зэгъусэу Блэцхуэр (Тинхон) цуикIа Дэлф зи цIэ цIыплэм и гугъ ещIыр. Сэ, адэлфас хуэдэу Дэлф псалъэри «тIурымIу» е «тIолъхуанэ» мыхэнэр кыкIау, Самихэм я бзэхэм шыц зы псалъэу си гугъэц.⁸⁹

Бэрнал Мартин «адэлфос» псалъэхэр зы Самиибзэм кыкIа зы псалъэу и гугъэми а зи гугъу ищIа Самиибзэм хэт а псалъэр кыджиIэркым. Дэ мы псалъытIри адыгэбзэу жыдоIэ. Япэрауэ, «дэльху-дэльф-тIолъхуанэ» псалъэхэр ноби адыгэбзэщ. ЕтIуанэрауэ, Бэрнал Мартин зи гугъу ищIа Атикэ кьалэм дэсахэр ижъ-ижыжъ лъандэрэ Пэласгхэрат. Пэласгхэри Кавказ лъэпкыжыщ. Атикэрэ Атинар **зейкI** Алыдж (Дор)хэ ей хьуакъым, ахэр Пэласгхэм яейт. Пэласгхэр иужкIэ Алыджыбзэрэ Алыдж хабзэрэ къащтат.

Алыджыбзэм хэт «адэлфос» псалъэм кыкIым щхьэкIэ **Георгэ Тхомсон** мыращ жиIэр: «Алыджыбзэм и псалъэу шыт «адэлфос»-ым кьокI зы анэм и ныбэм илъяр, зы анэм кыльхуауэ дунейм кышчытехьар.»⁹⁰

4.1. Аполлон кышежа тхьэгурмагъуэ унэхэр

Алыджхэм яIэ тхьэгурмагъуэ унэхэр псори Аполлон епхат. Мыхэм ящыщу нэхь цIэрыIуэри Дэльф зи цIэ Тхьэгурмагъуэ унэращ. Аполлонри Зэус хуэдабзэу *сэнкритик*щ. Псалъэм папшIэ, Ашэмэз и бжъамийм хуэдэ зы Пшынэдыкьуакъуэ иIэци ар щеуэм деж шыIэныгъэм псэ егъуэт: Iэщхэр мэбагъуэ , удзхэр кыхокI. Аполлон Нарт Мамыщ хуэдэу Тхьэгурмагъуэщ. Нарт Амыщ хуэдэу мэлыхьуэщи и Iэщхэри куэдщ.

⁸⁹ Martin Bernal, **Kara Athena**, Çev. Özcan Buze, Kaynak Yayınları, 1998, İstanbul, s.125.

⁹⁰ George Thomson, **Tarih Öncesi Ege**, Homer Kitabevi, Çev. Celal Üster, 2007, İstanbul, s. 137.

Нарт Мамыщ сымэ щылIэм, абыхэм зы хьыджэбз закъуэт яIэри ари фызыжь хьуауэ тхьэгурымагъуэу ист. Мыпхуэдабзэуи Аполлон и хьыджэбз закъуэр тхьэгурымагъуэу псэуауэ шытащ Кавказым. Мы тхьэгурымагъуэм и цIэр Тэирэсиасращ.⁹¹ Нарт IуэрыIуатэми *стереотину* Нарт Бэдэхуращ ди пащхьэ итыр.

Аполлон и тIольхуанэу абы и шыпхьуращ Артэмис. Нарт Амыщи зы шыпхьу закъуэ иIэуэ шытащ: Нарт Ахуэмыдэ. Аполлон Нарт Амыщ щещхькIэ Артэмисри Нарт Ахуэмыдэ ещхьу пIэрэ? Мы уппIэм заншIэу зыгуэрхэр хужыпIэныр гугъуш.

Артэмис Нарт IуэрыIуатэм хэт хьыджэбзхэм ящыщу зэгуэрым едгъэщхьын щхьэкIэ, къатщтэу ахэм тепсэлъыхь текстхэм деджэн хуейш.

Япэрауэ, Нарт Ахуэмыдэ игъусэу Нарт Дахэнагъуэ, Нарт Бэдэхурэ Нарт **Акондэ** хуэдэхэм я текстхэми дыхэплъэн хуейш. Мы ищхьэкIэ зи цIэ жытIа Нарт хьыджэбзхэм псоми зы Нарт щIалэ я гъусэу хэтщ текстхэм. АтIэ а щIалэхэри ягъусэу къатщтэмэ тIурытIу гуиплI диIэ мэхьур:

-Ахуэмыдэрэ Ашэмэзрэ

-Бэдэхурэ Ашэмэзрэ

-Акондэрэ Бэдынокъуэрэ

-Дахэнагъуэрэ Япэнэсрэ

Япэрауэ, Артэмис и унэр къурщым тетщ. Езыр хьыджэбз щIалэу мэпсэу. Шабзэр фIыуэ зэрихьэу, леймыгъэгъу гуэрщ. И ядэр Зэусщ.

Ахуэмыдэрэ Ашэмэзрэ теухуа текстхэм хэтщ дунейр мылу шытау, благъуэм Ашэмэз зэрэзуар. Ахуэмыдэ и унэм исщ, щхьэгъумбжэм доплъри, шыт Нартхэм яхоплъэ, щхьэгъусэ хуэхьунур къахихьуну. Ахуэмыдэ Артэмис хуэдэкъым. МыдэкIэ, Бэдэху Тхьэгурмагъуэщ. Уеблэмэ Сосрыкъуэ и щIасэщ. Ар Артэмис хуэдэу къуршым тескъым, шабзи зрихьэркъым...

Акондэ Бэдынокъуэ и псэлъыхьут , ауэ зэрымышIэу Бэдынокъуэ лIащ. Сэтэнейрэ Джылахьстэнрэ япхьуш Акондэ. Ари Ахуэмыдэм хуэдэу щхьэгъумбжэм Iусщ, шауэм пэплъэу.

⁹¹ OdisseX,565.

Мы къэдбжахэм шышу зыми хуэмыдэщ Нарт Дахэнагъуэ. Ар Артэмис ешхьыркъабзэу къурщхэм шопсэури абы хуэдабзэуи Iэщэ зырехьэр. « *ЗекIуэ кIуамэ Нарт шу хахуэцI\ Хуарэм тесмэ Нарт шу бжьыфIэцI\ ... И хэщанIэр къуриц зэхуакуриц*»⁹² жеIэр IуэрыIуатэм.

Дахэнагъуэ и хэшIапэр къурщхэрщ, Артэмис хуэдабзэу. Артэмис мыпхуэдэу къольгъIур и ядэу щыт Зэусым:

Къурихэр псори сэ къызэт, сызыхуейуэ зы къалэри

...

Къурихэм сыщыпсэунуц цIыхухэм я къалэхэм хуэдэу

Къэхутагъуэхэм Артэмис и гупсысэм и лъабжъэм Хьититхэ «Къубабэ» зи цIэ тхэ бзылхугъэ анэ гуашэр щIэлъу ягугъаш.⁹³ Артэмис гупсысэм и лъабжъэм щIэлъ адрей тхэ бзылхугъэхэри, езыри Анадолэм шыщс, Артэмис зейкI Алыдж щэн хабзэм шыщкъым.

Псалъэм папшIэ, Артэмис и гупсысэм лъабжъэ хуэхъуа «Эфэс и Артэмис»-рэ «Браурон и Артэмис»-ри Анодолэм и пэсэрей лъэпкыжьхэм къащIэна гупсысэхэращ. Уеblэмэ, Артэмис и гупсысэр Амазонхэм я гупсысэраши, ар Анадолэм къэзыхьахэри, Кавказым къикIа Амазонхэращ.

4.2. Эфэс и Артэмисыр

Эфэс и **Артэмисым** Алыджхэр Анадолэм къэмыкIуэ ипэи псэуа лъэпкхэр шыгъуэзэхэт.⁹⁴ Артэмис и тхэлыгъу унэхэри зыщIахэр Амазонхэрат. Мы **гупсысэр** Хьититхэм яхуэзыгъэфашэри шыIащ. Эфэс и Артэмисыр зэрыжаIэм хуэдэ

⁹² **Нартхэр**, Налщык, 535.

⁹³ Karaosmanoğlu, **Mitoloji ve Ege'nin Tanrıları**, s. 67.

⁹⁴ Thomson, **Tarih Öncesi Ege**, s. 258.

хыджэбз щалэтэктым, абы бын зыгуэта бзылхугъэхэр ихумэрт, псэущхьэхэр, удзхэр абы и фыгъэкIэ **мэбагъуэрт**.⁹⁵

Алыджхэм мы тхэ бзылхугъэр языгъэцIыхуар **Каряхэмрэ Лэлэгхэмрэщ**.⁹⁶

4.3. Браурон и Артэмисыр

ЗэрыжаIэжымкIэ, Троя зауэм хэтыну псы гъуэгум теувэ Акхьэхэм я кхухьыдзэр уаеи гъуэгум тригъэхьартэктым. Акхьэхэр тхьэгурмагъуэм деж щыкIуэм, тхьэгурмагъуэр уаер къагъэувыIэн щхьэкIэ Агамэмнон и пхьур Артэмис тыхь хуищIунышу яукIын хуейуэ къажреIэ. Агамэмнон и пхьур щыфIагъэжынуи, Артэмис къосри зы щыхь къахуехь, нышу. Хыджэбзыри къепхуатэри Таурэзыи, нобэрей Кърым щIыналхэм зыдехьыр.

Артэмис щхьэкIэ цIыху **къурмэну** хуфIагъэжыр гъэщIэгъуэнщ. Нарт IуэрыIуатэм хэт Дахэнагъуэм и хэщIапIэм цIыху лIахэм я къупщхьэлъапщхьэхэр изу желэр IуэрыIуатэм. Артэмис зэрылхатэфым хуэдэу Дахэнагъуэри мэлъэтэфыр «*Зауэм хэтмэ щыблэу мауэ\Уафэм итмэ шэуэ зокIуэ*»⁹⁷ желэр IуэрыIуатэм.

Таурэз-Кърымрэ Кэрсонэссос Къалэмрэ

⁹⁵ Thomson, **Tarih Öncesi Ege**, s. 259.

⁹⁶ Thomson, **Tarih Öncesi Ege**, s. 263–264.

⁹⁷ **Нартхэр**, Налщык, 536.

Браурон зи цІэ кьалэм кьрах Артэмис и **гупсысэри** Ахин адэкІэ шыІэ Кавказым кыыздырахам теухуауэ **Гэоргэ Тхомсон** мыхэр жегІэр:

Мы тхьэ бзылхугъэ (Артэмис) Лэмонос хытІыгум кыкІыу Аркадя кьэкІуащ. Лэмонос хытІыгуми Ахин и адрывІым кыкІа Пэласгхэм я псысэхэр кьэзыхар мы Тхьэ Бзылхугъэрат. Аркадым Пэласгхэм я бзэрат цызекІуэр. Мыцэм и Іуащхьэ зи цІэ зы Іуащхьэ цыІэт абы. Кизикос, дэ кыыдгурегъаІуэ Пэласгхэр Кавказым кыызэрикІар. Элис, Троас, Паплагоня цІыпІэхэм дэса Кауконхэр Кавказ лъэпкьщ. Пэласгхэр зыдэсса Кхиос зи цІэ хытІыгум «Къаукаса» зи цІэ хьэблэм «Артэмис Къаукъэсис», нэгъуэшыгу жымІэнуэм Кавказым цыщ Артэмис и фІэцхьуныгъэхэр абы цызэрахьэрт.⁹⁸

Кавказым кыкІа Пэласгхэм ейт мы Кхиос (Сакыз) зи цІэ хытІыгур. Мы хытІыгум и зы хьэблэм и цІэр Къаукасисти мы хьэблэм Артэмис Къаукасис и фІэцхьуныгъэр зрахьэрт.

5. Хэпхаистос

Алыдж ІуэрыІуатэмрэ Адыгэ Нарт ІуэрыІуатэм хэт тхьэ пэлъытэхэм ящыщ **дэтхэнэхэр нэхь зэцхь?-упщІэм** и пэгъуэкІыр мыраш: Гурыщхуэ хэмылгу Хэпхаистосрэ Нарт ЛъэпщрэщІури гьукІэт.

Хэпхаистос Адыгэхэм я адэшхуэу шыт Синдхэм я хэкураш шапІар.⁹⁹ Синдхэр пасэм шыгъуэ Чэркесиеми, Балтькьаными, Алыдж щІыналэхэми шыпсэуахэщ. Нобэ Къэбэрдейхэм и зы унагъуэм и цІэри Синдыкьуэ (Щындукь)-щи, Синдхэр пэласгхэми тхэракесхэми я зы къудамэу зэрыщытыр антикитэм щатха тхылхэми итщ.

Мэт Чынагыкьуэ, Синдхэр нобэрей Черкес лъэпкьхэм ящыщ Шапсыгъхэрауэ етх, **Айтек Намиток** Синдхэр Бжъэдыгъухэраш

⁹⁸ Thomson, **Tarih Öncesi Ege**, s. 266.

⁹⁹ Синдхэр, Пэласгхэми Тхэракесхэми я зы къудамэу антикитэм ятх тхылхэм итщ. Фешл: Страбонрэ, Хэрэдотрэ.

желэр. Тум шыгъуи Синдхэр Черкесхэм «КІахэ»-кІэ зэджэ кбүдамэм шышс.

Хэпхаистосыр Алыджхэ (Дорхэ!) утыку кымыхъэ ипэ шацІыху зы тхъэ пэлъытэщ. Гомер и Илядам Хэпхаистос теухуауэ мыпхуэдэ зы пычыгъуэ итщ: «Зэгурым Зэусрэ Хэрарэ цызэныкбүэкбум, Зэус зэрыгубжъар цалъагбум, Хэпхаистос и анэ Хэрар ихбумэну кбэтэджат, Зэус ар цилъагбум, Хэпхаистос кыпхуатэри Олимпос и цхъэцыгум дридзаяц. Хэпхаистос зы махуэкІэ цІым кбехуэхац, кбыцехуэхым ипкбър кбутэри земыкІуэжсыф хбуац. Хэпхаистос кбыцехуэха хытІыгум *ЛэмноскІэ* йоджэхэр. А цІыпІэм Тракям кыгбэІэпхуа Синдхэр шыпсэхэрт. Синдхэм зипкбър кбута Хэпхаистосыр ягбэхбужац. »¹⁰⁰

Зэрытлбагбуши, Хэпхаистос ныкбүэдыкбүэши зекІуэфкбым. МыдэкІэ Нарт ІуэрыІуатэм хэт Нарт Лбэпщри иужбым ныкбүэдыкбүэ мэхбур, ІуэрыІуатэм мыпхуэдэуш Лбэпщ ныкбүэдыкбүэ зэрыхбуар кбызэриІуатэр:

*Мыр ууейици сІых, Имыс,
мывэм уеуэм ниупиІынуш,
Жырым уеуэм кыгбэшынуш.
Мыр ууейици сІых, Уэзырмэс,
мывэм уепыджым пхихунуш.
Жырым уепыджым пхыкІынуш.*

...

*Нарт Уэзырмэс бгыпэр кыплбыхъри
Имыс тетыжу кыицимыхутэм,
Псыжъ хоплбэри хэту кбелбагбү.
- Хбэхбей! си кбүэшу Имыс,
Псыжъ и куупІэм сят шыпиІэр?
- Си джатэр Псыжъ хэбуаши*

¹⁰⁰ Иляда, І:590.

Солыхъуэр, къуэи Уэзырмэс.
 -Псыжъ и щIэр къэпIэбэрэбыхъкIэ
 Уи джатэр пхуэгъуэтыжынкъым,
 Псыжъ джатэкIэ сыхэпыджэници
 Уи джатэр кыхэхыжынищ.
 Уэзырмэс и джатэмкIэ
 Псыжъ хопыджэ, хопыджэри
 И джатэпэм фIэIуауэ
 Кыхэхыжъ Имыс и джатэр.
 -Ар сыту телгыджэ? !-Имыс мэгубжъ!
 И джатэ гъунэр фэбжъи кыщохъу,
 Хуэрыбзэ псалъэ Лъэтиц хуеицI:
 -Уэ пхуициIа джатэр нэхьыфIу
 Щхъэ Лъэтиц ищIа? -Жери, мэхъуицIэ,
 И джатэ гъуанэмкIэ мэдалъэ:
 -Лъэтиц ар хуэгъункъым, Уащхъуэ-!
 Пианэр зэхэуэу кIыфI ыыхъум
 Имыс и джатэр иIыгъыу
 Лъэтиц и лъэицанIэми макIуэ
 Лъэтиц щIэлът и кIыцым.
 Лъэтиц жейт.
 Имыс кIыцыбжэр кыIуихри
 И дзэр кIыц кIуэцIымкIэ гъазауэ
 Щэху дыдэу джатэр Iуипхащ,
 Езыр пэжыжъэу кыIукIри,
 “СаукI, Лъэтиц!” -жиIэри кIиящ.
 Лъэтиц уадэр иIыгъыу цолгэт,
 Ар кIыцым псыницIэу кыицIож,
 КуэпкъитIыр джатэм пегъэц:

-СыбукIац,-жери, Имыс дэКыжым Лъэпц идза уадэр Имыс темыхуэу ЩIым цытехуэжкIэ шу зэтес дэхуэу цIыгур ныдетхур.

Лъэпц и лъакъуитIыр пищIыкIати ар лъакъуэжытIым и лъабжэр имыIу кьэнэжат. Лъэпц и кIыщым щIохьэри езым пыхуа лъакъуитIым иплэкIэ жыр лъакъуэ ещIыр.

*Лъэпцым и гуауэр гуауицэц,
Зепцытицэу кIыщым щIохьэж,
Жыр лъакъуэ ищIу кыицIедзэ,
Жыр лъакъуэ ещIри зытелъхэ,
ГъуицIытхэр зекIуэ мэхъуж.¹⁰¹*

Лъэпц ищIа лъакъуэм хуэдэу Хэпхаистосми езым щхьэкIэ тIысыплэ ищIащи, а тIысыплэм тесмэ лъатэрт.

5.1. Къабирхэр Лъэпц и бынхэраш

Лэмнос и хытIыгум Лъэпц иужь абы кытепщIыкIа бынхэр гъукIу шыпсэуахэщи тхыдэм мы зи гугъу тшIа лъэпкъым цIэу фIишар «**Къабир**». Къабирхэр щIыгуми хыми лъэрызехуэу шыпсэуауэ зы лъэпкъщ. Ахэм я дамыгъэри хьэпщхупщхэм ящыщ «**къалэркъэщрат**». Дэ ди гугъэращи «Къабэрдэй» псалъэр кызытехуыклар мы Синдхэм и «Къабир» зи цIэ къудамэрауэ кыицIэкIынщ.

Исмаил Бэркок¹⁰² Атэна зи цIэ Алыджхэм я тхьэ бзылхугъэм и цIэхэм ящыщ зыр «Къабэрдин»-щ жёлэр, ауэ мы «Къабэрдин» псалъэм и щхьэусыгъуэр дэ кыджиIэркъым. Мы «Къабир» псалъэм кыкIыр кьэхутакIуэ Бернал Мартин **Black Athena** зи цIэ тхылъым кууэ кьэхутэри мы гупсысэр утыку кърелъхэр

¹⁰¹ **Нартхэр**, Налчик, н.куэц 337-349.

¹⁰² İsmail Berkok, **Tarihte Kafkasya**, İstanbul Matbaası, İstanbul, 1958, s.183.

«Пасэм шыгъуэ Фэникэхэр хым тету дэни кӀуэхэрти, ахэмрэ Алыджхэмрэ зэбийхэт. Мы Фэникэхэр Лэмносми Анадолэми куэдрэ кӀахуэ зэныт. Мыхэр мы шӀыплэхэм шызэрэхэ тхьэ пэлытэ гупсысэхэри фӀуэ яцӀыхуахэти мы тхьэ пэлытэхэр «кь-б-р»-кӀэ зэджэжхэт. Фэникэхэр лӀэпкькӀэ Самихэм шыщхэти ахэм я бзэкӀэ «кь-б-р» хьэрфхэм кыкӀыр «Иныцхуэ-Кебир-кӀабир». Анодолэм и тхьэ пэлытэхэм япэ «кь-б-р-кебир-кӀабир»-кӀэ зэджар мы Фэникэхэрац»¹⁰³

Куэдым ягугъэщ нобэрей Къэбэрдейхэм я цӀэр «Къабард» цӀэм кытепщӀыкӀауэ. Ауэ «Къабард» цӀэр зы цӀыхуцӀэ закӀуэкъым, Маджар лӀэпкьыми «Къабархэ» жаӀуэ зы къудамэ яӀэщ. Араши, ди епӀыкӀэмкӀэ мы «Къабар-Къабир» псалъэр Къырым епхаш, сытщхьэкӀэ жыплэмэ пэсэрей Анадолэмрэ пэсэрей Алыджхэмрэ я тхьэ пэлытэхэм я нэхьыбэр Къырымрэ Таман шӀыплэхэм кьепха гупсысэхэрац. Гурыщхуэ хэмылгу Фэникэхэри мыбы шыгъуазэхэт. Мыри жытӀэн хуейщ, пасэм шыгъуэ Абазэхэмрэ Черкесхэмрэ мы зи гугъу тцӀа Фэникэхэр зӀлӀэпкьэгъу хуэдэу ялытэхэрт. Я фӀэщхуныгъэхэри зэтэхуэрт. Алыджхэр Кавказ лӀэпкьхэми Фэникэхэми я бийт.Троя зауэр мы лӀэпкьыщым язэхуаку дӀэлъ бийгэмрэ зэныкӀуэкъумрэщ кыщӀэхъея.¹⁰⁴

¹⁰³ Фепль: Bernal Martin, **Black Athena**.

¹⁰⁴Троя зауэм и щхьэусыгъуэр куэдщ ауэ зы щхьэусыгъуэри Кавкас лӀэпкьхэмрэ Алыджхэм языхуаку дӀэлъ **бийгъэрац**. Ищхьэм шыжытӀаши Фэникэхэмрэ Кавкас лӀэпкьхэр фӀуэ зырылӀагъут. Ауэ Фэникэхэри Кавкасхэри Алыджхэр бийуэ кӀалытэхэр. Арати, зэгуэрэм Фэникэхэ Аргос (Алыдж кӀалэ) япщым и пхьур кьагъэкӀуэсаш. Алыджхэри Фэникэхэ япщ (Агэнор) и пхьур ягъэкӀуэсаш.ЛӀэныкьуитыр зэныкӀуэкъу Алыджхэм аргуэру Колхидэм и Абазэпщ Айыт ипхуэ Мэдэ зи цӀэ хьыджэбзыр кьагъэкӀуэсаш. Фэникэхэмрэ Абзэхэмрэ ялӀ ицӀэжыну тхьэ илуат Троя кӀалэм ипщ Приамос. Арати Приамос и кӀуэ Парис Алыджхэ я гуащэ Хэлэныр кыгъэкӀуэсаш. Алыджхэр лыхьуакуэ ягъэкӀуащ Хэлэн кӀаихыжыну. Приамос «Фэ Абазэпщ Айыт и пхьур кьэвгъэкӀуасэу сыт напэ фӀлэу мыбы фыкьэкӀуа желыри Хэлэн гуащэр яритыжакъым.**Фепль:Бэйгулэ Умар, Kafkas Kaynaklarına Göre İlk Yarattığı, İlk İnsanlık Kafkas Gerçekleri**, s. 400-401.Араши Троя зауэм хэту Троя кӀалэм ядӀлӀыкьыуа лӀэпкьхэр зы кӀэмынэу Кавкас лӀэпкьхэрац. Фепль: Aytekin Namitok, **Çerkeslerin Kökeni II**.

МыдэкIэ Къабирхэм теухуауэ мыхэр жыIапхъэш:

-Къабирхэм Кавказ лъэпкхэм хуэдэу дамыгъэ зэрахьэрт, ахэм я дамыгъэр «Елыргъэш»-рат .

-Къабирхэр гъукIэнкIэ Iэзэхэт.

-Къабирхэр лъэпкъ лъэрызехьэт.

-«Къабир» псалъэм тхъэ пэлытэ- антропоморфикарщ къыкIыр.

Гурыщхуэ хэмылгу Къабирхэр езыхэм я тхъэ пэлытэ гупсысэр щэхуу зэрахьэрти куэдм къыщаIуатэртэкъым. Пэсэрей тхыдэтх Хэрэдот Къабирхэм я фIэщхуныгъэм цхъэкIэ мыхэращ итхар:

Ауэ Алыджхэр тхъэ пэлытэхэм теухуа гупсысэхэр (Хэрмэс хуэдэ) Пэласгхэм къыIахуэ цытащ. Алыджхэр Аттина къалэм къыщыкIуэм мы къалэм Пэласгхэрат дэсыр...Къабирхэм я цэхухэр зыцIэхэм сэ жысIахэр къагурыIуэнуц.Пэласгхэри Аттина къамыкIуэ инэ Самутракия зи цIэ хытIыгум шытсэуахэц...¹⁰⁵

Нарт Лъэпщ и Iуэху щIыкIэри, Хэпхаистос и Iуэху щIыкIэри зэхуэдэш- тIум я кIыщри къурш гуэрым и бгъуэнцIагъым щэтт.

*Лъэпщ и сьиджыр абрэмывэт,
Лъэпщ и уадэр и Iэитымырат.*

...

*ЖарегъэIэри зыхуейхэр
ЩIым щIохъэжри ещI узыхуейхэр.*

...

*Лъэпщ гъуцIытхъэ ябгэ,
Зи уадэм бгыхэр дэсыс,
ЩауэфIхэм я узэдакIуэ,*

¹⁰⁵ Хэрэдот, II:51.

*Зеклүэлхэм и афэ быдэр
Жыр дакъэм кыыхэзышыкI,
И кыщым джатэ цаулуэу,
Узэрельэуар и шапхэу.¹⁰⁶*

Хэпхаистосри Нарт Лъэпщри Iэмэпсымэ гуэркIэ лъэтэфхэрт.
Хэпхаистос и тIысыпIэм дамэ тельти абыкIэ лъатэрт.

*Хэпхаистос щылэкъым, гъуэгъу кыитехъащ
Лэмносым кIуащ, пхъаишэу зэпсалъэ Синдхэм я дей¹⁰⁷*

Нарт Лъэпщи езым ищхьэм щхьэкIэ гъущI башрэ гъущI вакъэ ищIти ахэмкIэ лъатэрт. Мы гъущI вакъэр хэт щитIагъэми зы мазэ гъуэгур зы махуэм **икIуфырт- жи** Iуэрылуатэм.¹⁰⁸ ЗэрытIлагъуши, Нарт Лъэпщри Хэпхаистосри зыкIи зэщхьэщыкIыркъым. Япэрауэ, Черкесхэм и адэшхуэу щыт Синдхэм епхэхэщ. ЕтIуанэр тIури ныкбъуэдыкбъуэщ, тIури мэлъэтэ, ТIури «лъэпщс».

Ауэ Лъэпщри Хэпхаистосри щылыгъэ псоми кыыщакIыху. Пэсэрей Мысыр и Iуэрылуатэм ит **Тхот** зи цIэ тхьэ пэлыгъэтери зэрылъэпщыр утыку илыщ. Ди еплъыкIэмкIэ Нарт **Лъэпщрэ Хэпхаистосыри**, Мысыр и **Тхот** зи цIэ тхьэ пэлыгъэтери зэщхьщ. Япэрауэ, Лъэпщ дунейм и кIэр кыигъуэтыну гъуэгуанэ техъащ, а гъуэгуанэм пэсэрей Мысырри еклүэллауэ кыыщIэкIынууш. Сыт щхьэкIэ жыпIэмэ, езы пэсэрей Мысырхэми араш жаIэр: Тхот дуней псор кыкIухьрэ зэгуэрым Мысыр къакIуэри мы къэралыгъуэр иухуащ...

6. Афродит

Афродит кызэралъхуа щIыкIэр кыIуатэу **вариантитI** щыIэщ. Гомер зэритхамкIэ , Афродит Зэусрэ Окэаносрэ япхьу Дионэ я бынщ. Хэсиод зэритхамкIи Афродит Уронос (Зэус и адэшхуэр) и

¹⁰⁶ **Нартхэр**, Налщык, 341–349–346.

¹⁰⁷ **Odisse**, VIII, 290.

¹⁰⁸ **Нартхэр I**. Мыекъуапэ, 217.

бынц. Уроносрэ абы и кьуэ Кронос тепщэгъуэм щхьэкIэ зэныкьуэкъуу хуежъат. Зэгуэрым Кронос зы шэмэдж кьиштэри Уранос и укIытапIэр пиупщIащ. КъыпиупщIа тIэкIур хым хохуэр, зэхэхуэу Афродит утыку къохьэр. Нэрылгагъуши, Афродит дунейм кьызэрытехьам **техуэ вариантитIри хым е окэаносым** епхаш. Мыхуэдабзэу хымрэ **окэаносхэм** епхаш Нарт Гуэрыуатэхэм ит Псытхьэ Гуащэрэ абы ипхьу Мыгъазэшрэ.

Тхэракесхэ и зы кьудамэу щыт Дарданхэр зы кьэмынэу Афродит и бынхэщ. Дарданхэ зэм Пэласгу зэми Тхэракесу кьыхош пэсэрей тхыдэм. Кавказми щыпсэуаш Дарданхэр. Ахэр Убыххэм и кьудамэу щыт **Дандэрхэраш** .

Афродит и символыр «Тхэрыкьуэщ». Апхуэдабзэуи Нарт Мыгъазэши Тхэрыкьуэм и лъэм ихьэфу щыдолъагъур.

Нартхэ я дыщэ жыгыр !

Нартхэ ягъэщIэгъуэну,

Нартхэ яфIэтельыджэу,

Тхээгъэлэджи и кьэкIыгъэу

Зы жыг закъуэ Нартхэ яIэт.

Махуэ дэмыкIыу а жыгым

Зы мыIэрысэ къыпокIэ

КъытыкIари нэху кьемыкIыу

Нэрмылгагъуу мэбзэх.

Ар мыIэрысэ псоми хуэмыдэ,

Ар мыIэрысэ псоми емыщхь.

Зэбгъэщхьыни щымыIэ,

И щIэлъэныкуэр дыщэхут,

И щIэлъэныкуэр дыщэплът.

Дыгъэр къыщыкьуэкIым

къыпидзэрт, Дыгъэр щыкьухьэм къыдэхурт. Пцэдджыжэ

пшэплъым и нэбзийм И щIэлъэныкуэр плъыжьу илэрт, адрей

лъэныкьуэр хужьу къанэрт!

...

Тхьэггэлэджи и нэхум
Махуэ кьэси кьыпыкIэр
МыIэрысэу зы закъуэт.
Ари махуэм кьыпыкIэрт,
Жэц зэрыхъууи кIуэдыжырт.
Ар цIэкIуэдри кьамыцIэу,
ЗыцIэ Нартри цымыIэу.
Зэгупахэу нартыжсьхэм
Ижь и Хасэр заIуахыр:

...

Хасэм Нартхэм цациI унафэ
Афэ гьуаплэхэр яцыгъыу
Жыгым плъакIуэ хуагъаувыну,

...

Хъуми бзыми ягъэцIагъуэу
МыIэрысэри зыдыгъур
Хэтми нартхэ кьахуэмыцIэ
ЦIэми жьыми я гукъеуэу
МыIэрысэри мэбзэх.
Уей, дыгъур лъэмакъыниэт,
Уей, дыгъур умылғагъут,

...

Ар нэрмылғагъут
лъэмакъыниэти
Ар зыдыгъур кьэцIэгъуейт.

...

Ауэ цыIэт Нарт Хэкум
Нарт Дадэ и кьуитIыр.
Ари зэтIолъхуэныкъуэгъут,
Зыр Пыджэт. Адрейр Пызгъэцт.

Уей, а тIум, а зэкъуэшитIым,
Жыг хъумэнри къальос.
Илъэс псокIэ я чэзум
ЗэкъуэшитIыр ныпэплъац.
Пицыхъэцхъэ тиэплъым и бзийри
Къуришыцхъэми цытрилхъэм,
Гъуазэ и къуитIым Iэцэр къацтэ,

...

Жыг ицIагъ дахэм ныцIотIысхъэ.

...

МацIэу нэхулъэм цызэицIичым,
Нартхэ гуцэ, я жыгыжъым
Тхэрыкъуици къыпотIысхъэр.
Пыджэр мацIэу цхъэукъуати
ПлъакIуэу цысыр Пызгъэцырт.
Тхэрыкъуицым мыIэрысэр
Къыцыпачым Пызгъэицым,
И шабзэжъыр нызIуедз,
ШабзэрыдзкIэ а тхэрыкъуэр
ИукIыныр игу темыхуэу
Зы тхэрыкъуэри иуIэц,
МыIэрысэри къамыгъанэу
Тхэрыкъуицри мэлъэтэж.

...

Куэдрэ кIуа, мацIэрэ кIуа...
Зы унэихуэ ныIуоцIэ,
ПицIантIэ нэиIым ныдохъэри,
ХъэцIэц нэхум ныцIохъэ.

...

Куэд дэмыкIу Пызгъэиц деж,

Зэц-зэшибли кыицIохъэ,

...

ТхъэIухуд пиаицитIи

Щхъэгъэрыту кыэуви,

Зэихэм мыхэр кыжаIэц:

Дэ зэбыныр, ди хъэцIэ.

ДгъэцIэраиIэу хы цIагъыр

Зэи-зэшыпхъуу дыздопсэу,

Ди псэ ди нэу ди анэфIым

ЩIым тетыныр имыдэу

Псытхъэ Гуацэу Тхъэ зицIыну

ХыицIэ кууми лъахэ иеицI.¹⁰⁹

Мыгъэзэи гуацэр уэндэгъу хъуати

Хыишхуэ цIагъым ар цыльхуэну

Псытхъэ Гуацэми идакъым:

-ЩIым ицIыхухэр дэ кытетхыу,

ЩIым кытету, псым кыыхэтишэу

Псатхъэ лъэицым кыитхуидэнкъым.

КIуэж, си тIасэ, Нартхэ дежи

Нарт лъэпкъри гъэбагъуэ.

Къэплъху быныр лъэпкъым

Тхъэ пIыкIэуи яхуэпI.

Гуацэр Нартхэ я хэку къокIуэ

Гуацэр Гъуазэхэ дей йокIуалэ

Куэд дэмыкIыу Мыгъэзэи дахэм

Нарт зэшитIи кыльхуаиц.

Зым и цIэр Уэзырмэст,

Адрейм и цIэр Имыст.

¹⁰⁹ Нартхэр, Налщык, 355–364.

*Туми яІэр зы теплът,
ВагъуитІ хуэдэу зэцхьыбзэт.*

7. Дионисос

Дионисос и анэр цІыхуши и адэри Зэусраш. Дионисос и анэр Фэникэхэ япщ Кадмос и пхъураш. Кадмос Алыдж кьалэ Тхэбја Іэпхъуауэ шыташ, абы шыІэу тхэ пэлыгтэ Арэсрэ Афродитрэ япхъу Хармония зи цІэ хьыджэбзыр кьишауэ шыташ. Мы хьыджэбзым пхъуипІ кьильхуати еплІанэрейр Дионисос янэ Семэлэрат.

Мы Семэлэрэ Зэусрэ я бынщ Дионисос. Дионисос кьыщальхуам шыгъуэ щэхуу япІауэ шыташ. Щыльхур щэхуу пІыныр Нарт ІуэрыІуатэми шыкуэдщ. Псальэм папшІэ, Хьымыш и кьуэ Батэрэрэ Къанж и кьуэ Щэуейри щэхуу япІауэ шыташ.

ГъэщІэгъуэныраши, Дионисос ядэр антропоморфикрэ пэт, янэр цІыхуш. Мыпхуэдабзэу Хьымыш и кьуэ Батэрэз и анэр испырэ пэт, и ядэр антропоморфикт. МыдэкІэ Къанж и кьуэ Щэуей и анэр иныжъти и ядэри антропоморфикт-Нартт.

7.1. Дионисос и адэщхуэ Кадмос и тхыдэ

Дионисос и адэщхуэхэраш Кадмосрэ Данаосыр. Кадмосрэ Данаос **теухуауэ вариантищ** шыІэш, Мыхэм деплгмэ Кадмосрэ Данаос лъэпкькІэ е Мысыр¹¹⁰ шыщщ, е Фэникэ шыщщ е Кария-Лэлэгхэм ящыщхэш.¹¹¹Сытми, тІури Алыдж щІыналгэм Іэпхъуэхэри кьалэ зырыз яухуаш, Кадмос Тхебја кьалэр, Данаосри Аргос (Лариса) зи цІэ кьалэр.

Данаос хьыджэбз куэд иІэу жеІэр Хэсиод. Хэсиод и гулыгтэмкІэ Данаос хьыджэбз щэ ныкьуэ хуэдиз иІэу шыташ.

¹¹⁰ Bernal, *Kara Athena (Black Athena)*, s. I50.

¹¹¹ Arif Müfit Mansel, *III. Türk Tarihi Kongresi*, 'Ege Tarihinde Akhalar Meselesi', *Türk Tarih Kurumu Basımevi*, 1943, Ankara, s.181-218.

Ауэ антикитэм и тхыдэтх **Хэкатиос**¹¹² мыр идэркыым. Хэкатиос зэритхымкІэ Данаос хыджэбз тІошІт иІэр. Аргос кьалэм ипш Аигиптоси щІалэ тІошІ иІат. Данаос ипхьухэмрэ Аигиптос и кьуэхэмрэ зэрышащ. Япэ жэщым Данаос и хыджэбзхэм Аигиптос и кьуэхэм щыщ зы кьагъанэри адреихэр яукІащ. Мыпхуэдэ щІыкІэкІэ Данаос Аргос кьалэм тепщэгъуэ щигъуэтащ.

Данаос ипхьу тІошІрэ Аигиптос и кьуэ тІошІыр зэрызэрышам хуэдэу зы **теми** Нарт ІуэрыІуатэм хэтщ. ІуэрыІуатэм зэрыжиІажымкІэ, Нарт Дэбэч кьуэ пщыкІуий иІэт. Мы зэш пщыкІуийм я нэхъыжьри Щэуей ядэ Къанжрат. ІуэрыІуатэм мы зэш пщыкІуийм кьаша хыджэбз пщыкьуийр мыпхуэдэу кьеІуатэр:

Нартхэ я гъукІэжэ Дэбэч кьуэ пщыкІуий иІэт. Зэш пщыкІуийм я нэхъыжьым зэрэджэр Къанжт.

-Дэ псори зы адэ-анэм дыкъальхуащ, псори дыфызкъэмышыщ. Апхуэдэу щыщыткІэ, зы адэ-анэм къальхуауэ зэшынхьу пщыкІуий кьэдгъуэту кьэдмышэу хьунукъым,- жаІэри...

Мы щІыпІэм деж кьыщагъуэтащ зы бынунагъуэ зэшынхьу пщыкІубл яІэу.

Ауэ а зэшынхьу пщыкІублым епщыкІуиянэу зы дэлъху закъуэ яІэт. Нэхъыжьри а щІалэр арт...

Сэ сыфыз лыхьуэщ,-жиІащ Къанж.

-ШынэхъыщІэ пщыкІубл сІлэти псоми фыз кьашэри сэ фызынишэу сыкъэнащ.

-Ар сыту фІым! Сэри сыкъыщІыдэкІар зы пхьу хьэлэмэт сІлэти абы лы кыхьухэслыхьуэну арат.

Фыз кыишэу, и кьуэишхэми хуэдэу, унагъуэу тІысыжа нэужьым, Къанж нарт лыхьужьхэм яхэту куэдрэ кыкІухьырт,...

¹¹² Ayşen Sina, **İlk Tarih Yazımının Batı Anadolu Öncüleri III. Miletoslu Hekataios**, Herodot VI, 124'den Hekataios. <<http://dergiler.ankara.edu.tr /dergiler /18/ 940/11704.pdf>>

Къанж и иныжъ фызыр зыми ямыцІэу мафІэм пэрылхухъырт. И сабийхэр мафІэм пэрыхуэрти мафІэм цыцтэу, ар хуэмышэчу гъуэгъыу зэрыхуежъэу “-мыр сэ къуэ схуэхъункъым” жиІэрти мафІэм къыпэринэрти-кІуэдэжырт.¹¹³

Дызытепсэлъыхъа «зэш щІалэ куэдым зэшыхъу хъыджэбз куэдыр къызэрашар» зы темэщи ар Фэникэ, Алыдж, Каря-Лэлэг, Мысыр ІуэрыІуатэхэм къызэрыхэщым хуэдэу Нарт ІуэрыІуатэми къыхош. Дэ зигугъу тцІар Дионисосраш, ар къызэралхуа щІыкІэмрэ Нарт Къанж и къуэ Щэуей къызэралхуа щІыкІэмрэ зэрызщхьырш.

Тхьэпэлъытэ Зэус цІыхупкъ гуэрым ихъэри Данаос ипхъу Семэлэм ей хъуаш. Семэлэ лъэщыджэ хъуаш, зэгуэрым Зэус и лъэ пэжыр кылъагъуну зэрыхуейр жриІаш. Зэус цІыху теплъэм кыкІыу тхьэ пэлъытэфэкІэ зыкыштригъэлабгъум, Зэус и мафІэм Семэлэ гуащэр исаш. АпщІондэху Зэус **зэманыр** кыигъэувыІэри Семэлэ гуащэ и ныбэм илъ нанур къиштэри езым и лъэнкІампІэм дилхъэжащ. И **зэманыр** къыщысым, Дионисос Зэус и лъэнкІампІэм кыкІри дунейм къытехъаш.

Мыбы гъэщІэгъуэну хэлъыр анэр мафІэм исаш, Дионисос нанур мафІэм исакъым. Мы антропорфикхэм я нанухэр (Нарт нанухэм хуэдэу) мафІэм исыртэкъым. Апхуэдэ щІыкІэщ Нарт Щэуей къызэралхуари:

Щэуей къызэралхуар

Къанж и фызым щІалэ цІыкІу кылъхури къехуэхащ, ар Сэтэней и куэцІыгъы къыщыхуэм, апхуэдизкІэ ар хьэлъэти хуэмыубыду Сэтэней и бостеикІэр зэфІитхъри мафІэм пэрыхуаш. Сабийр жьэгум къыщызэфІэтихъэжауэ мафІэр зэбгритхъуу, жьэгум мафІэишхуэм хэджэгухъу хэст.¹¹⁴

¹¹³ Нартхэр, Налщык, 479-481.

¹¹⁴ Нартхэр, Налщык, 479-481.

Дэ ипэми дытепсэлгыыхауэ шытащ Алыджхэм я тхьэ бзылхугъэ Дэмэтэр, Мысырхэм я Исис, нарт ІуэрыІуатэми Нарт Сэтэней гуащэр нану цыкІухэр шэ иримыгъафэу мафІэкІэ зэриІар!

Дионисос **Ниса** зи цІэ Іуащхьэм ит бгъуэнщІагъым **Нимпа** зи цІэ тхьэІухудхэр шапІащ. Нарт Щэуейри Іуащхьэмахуэм ит зы бгъуэнщІагъ гуэрым Нарт Сэтэней щипІащ.¹¹⁵ Щэуейри Дионисосри бгъуэнщІагъым ису дэкІуэтетхэщ. Тпуми пшыналъэ Іэмэпсымэ гуэр яІэт. Нэхъ гъэщІэгъуэни шыІэщ, Дионисос янэр Данао ипхьущ. МыдэкІэ Нарт Щэуей и щхьэгъусэм и цІэри «ДанэІу»-щ. Нарт Щэуей и щхьэгъусэ ДанэІуэ Нарт Албэчрэ Нарт Бырымбыхурэ япхьущи, Нарт ТіотІрэш и шыпхьущ...

Дионисос кызэралъхуа щІыкІэр Къанж и къуэ Щэуей кызэралъхуа щІыкІэм хуэдэми езы Дионисос, Нарт ІуэрыІуатэм хэт Нарт Тхьэгъэлэдж нэхъ ещхьщ. Япэрауэ, Дионисосращ санэр япэ щІыкІэ кыигъэкІыу ар фадэ зыщІар. Нарт ІуэрыІуатэми Нарт Тхьэгъэлэджращ санэр япэ кыигъэкІыу Нарт Санэр зыщІар.

Тхьэхэм я санэхубжьэр

Іуащхьэмахуэ и щхьэгум Мэзытхьэ, Амыщ, Тхьэгъэлэдж, Созэрэи, Лъэпц сымэ Псатхьэ деж цызэхуэсахуэ Санэхуафэ яІэт. АмІэ илгъэс къэсыхукІэ а тхьэпэлгытэхэм Санэхуафэ яцІт. ЩІыльэм хэт нэхъ лыгъэ иІэу тетми, ари яиэрти зы санэхубжьэ ирагъафэрт, щІыльэм цызекІуэ цыху цыкІухэм я хьэтыркІэ. Арти, Псатхьэ унафэ ицІащ Сосрыкъуэ къаишэу тхьэпэлгытэхэм я санэхубжьэм ирагъафэну. Лъэпц ягъакІуэри Сосрыкъуэ кърагъэшащ.

Псатхьэ санэхубжьэр кыицтэри Сосрыкъуэ кыжриІащ:

-Дэ тхьэхэм, мыр ди бжьэщ. Илгъэс къэс зэ дызэхуос Іуащхьэмахуэ и цыгуми санэхуафэ кыызэІудох... Мыр тхьэхэм я фадэц! Мэт ефэт!-Псатхьэм санэхубжьэр къритац Сосрыкъуэм. Сосрыкъуэ санэхубжьэм щефэм ІэфІыцэ

¹¹⁵ Нартхэр, Налщык, 38І-385.

кыицыхуаиц... -Иджыри, хууну цытмэ, зы бжъэ севгъэфэж!-
ицлэлъауаиц Сосрыкхуэ.

-Ягъэ кIынкъым, иджыри зы бжъэ закхуэ едыгъэтыж, зи
мышхуми ицлылъэм тетхэм нэхъ гъэицлэгъуэну яхуицлэтэжыниц
дэ тхъэхэм ди фадэм и гуаицлагъэр. -жилаиц Лъэиц-...

Мэзытхъэ бжъэм изу санэ кыицригъахуэм, Сосрыкхуэ абы
бгъэдэхъаиц.

-Мыр сыт? И ицлэр умылгъагъуу, плъагъур кыигуэицлыкыу?

-Мыраиц тхъэхэм ди санэр зэрыт кладэр!

-Сыту гъэицлэгъуэн! -жилаиц Сосрыкхуэ.

-Гъэицлэгъуэныр абы и лъабжъэм хэлъ санэ жылэриц. Ар
кыизэрыкыриц. Ар зыгъэкI си лъэицыгъэриц,-жилаиц
Тхъэгъэлэддж.

Сосрыкхуэ ар цызэхихъым санэ кладэм еплъ хуэдэ зицлри
кладэм бгъэдыхъэиц, псыницлэу кладэр кыипхуатэри -Фэ
фызэфэ фадэр цыху цыкIххэм я фадэ ухъу!- жицлэри, кладэр
ауаицхъемахуэ и ицхъэгум кыицыхуицлхуэри ицлылъэм
кыитридаиц.

Тхъэхэм я кладэр ицлым зэрытехуэу зэгуэлъэлъри абы ит санэр
Нарт Хэкум илгъэдэжаиц. Санэхум хэлъ жылэхэри ицлым
зэрылгъэлэсу ицлым кыыхэкIыкIыжаиц. Санэ къэкIахэр нартхэм
ицалгъагум Сэтэней гуаицэ деж яхъаиц.

Сосрыкхуэ ицлэххэт Сэтэней гуаицэ дежи -Мы къэкIыгъэр
тхъэхэм я фадэиц,- ицыжицлэм, Сэтэней санэр кладэм ирилъхэри
абрэмывэ трицубэжаиц.

Илгъэс нэхъ дэмыкIыу санэху кыицлхуам абрэмывэр
ицлаицхъэм кыитридаиц. Кладэм ит санэхум нартхэр
хэфIыкIри гу жан хуахъэиц. Абдежым кыицыхуицлэдзауэ
нартхэм къаицлаиц санэху зэраицI ицлыкIэр. Санэхум и цлэкIэ
илгъэс къэс Санэхуафэ яицлынуи траухуаиц.

Сытми, Нарт Тхъэгъэлэджи Дионисоси пэсэрейм и
гупсысэхэраиц ахэр Нарт ауэрыауатэми Алыдж ауэрыауатэми

хэтш. Модэли пэсэрей Мысырхэм дей Осирисраш¹¹⁶ санэр япэ кыггэкыу фадэ зышар. Гьэщлэгьуэныраши, Дионисосым Алыджхэр «**Бакьус**»-кIэ йоджэхэр. Бакьусри Мысырхэ я тхьэ пэлытэ Осирисраш.

Пасэм шыгьуэ Мысырхэр Кавказ кьуршхэм я кьуэкIыпIэ лъэныкьуэм «**Бакьху**»-кIэ еджэхэрт. Ахуэдабзэуи Кавказ кьуршхэм я кьухьэпIэ лъэныкьуэри **Ману** е «**Та-Ману**»-кIэ еджэхэрт. Бакьхурэ Та-Манурэ и зэхуаку дэт щIыпIэхэри Мысырхэр «**ДуIат**»-кIэ еджэхэрт. Пэсэрей Мысырхэм «**ДуIат**»-кIэ эджэ щIыпIэхэм Къэбэрдейхэр «**ТуашIэ**»-кIэ еджэ хабзэт.

Дионисос теухуа псалъемакьыр шыдхым мыри жытIэнш: Дионисос Алыджхэм я тхьэ пэлытэхэм ящыщкьым- ар Тхьэракесхэм я тхьэ пэлытэщ.

7.2. Нартхэр-Нэтэрхэр-Ануннакихэр

Пэсэрей лъэпкыжьхэм, псом хуэмыдэу Шумэрхэмрэ, Мысырхэмрэ Алыджхэм я IуэрыIуатэхэм, Хьадэсми Хьадрихэми куэдрэ топсэлъыхьыр. Шумэрхэ я IуэрыIуатэу шыт Гылгамыш и текстым, Мысырхэм я IуэрыIуатэхэм хэт Осирис теухуа текстхэм мыдэкIэ Алыдж IуэрыIуэтакIуэ Гомер итха Одиссэ зи цIэ текстхэм литературэм цIуэ фIишар «**Хьэдрыхэ Тхыль**»-щ. Ауэ дэ нобэ «Хьэдрыхэ» шыжытIэм деж кьыдгурыIуэ хуэдэкьым ахэм я «Хьэдрыхэ» гупсысэр.

Пэсэрей лъэпкьхэр псори антропоморфикхэм фIуэу шыгьуазэхэт. Дэ нобэ НарткIэ дызэджэхэри антропоморфикхэраш. Нарт IуэрыIуатэм «Нарт» е «Нат» дызэджэ мы антропоморфикхэм пэсэрей лъэпкыжьхэм мы цIэхэр фIашауэ цыташ:

¹¹⁶ Pulutark, **İsis ve Osiris**, s. 121, 71 nolu dipnot, Çev. Muammer Tuncer, Ruh ve Madde Yayınları, 2006, İstanbul.

Лъэпкъым и цӀэр	Антропоморфикхэм цӀэуэ фӀащар
Шумӕрхӕр	Ануннаки ¹¹⁷
Мысырхӕр	Нэтӕр-Нут
Черкесхӕр-Адыгӕхӕр	Нарт-Нат
Алыджхӕр	Титан-Тхъэ
Фэникӕхӕр	«Къ-б-р»Къебир-Къабир
Журтхӕр	Нэфилим

Лъэпкъыжъ псори дэ, Черкесхӕр, Нарт е Нат-кӀэ дызӕджӕ антропоморфикхэм шыгъуазӕхӕт. Шумӕрхӕми Мысырхӕми езы Алыджхӕми я ӀуэрыӀуатӕм мы антропоморфикхӕр дӕсу цыхухӕр къыдыхӕ мыхъуу зыщыпӀэ цыӀат. Мы щыпӀӕм Шумӕрхӕр «Тилмун»-кӀэ зӕджӕхӕрти, мы «ТилмункӀэ» зӕджӕ щыпӀӕр Кавказым и «Таман»-кӀэ зӕджӕ щыпӀӕрауэ желӕр Фӕссӕндӕн.¹¹⁸ Мысырхӕри езы тхъэ пӕлытӕхӕм шхъӕкӀэ Нэтӕр-кӀэ зӕджӕхӕрти ахӕм я хӕкури «Танэтӕр»-кӀэ е «Та-Ману»-кӀэ зӕгӕжхӕрт. Мы «Танэтӕр»-кӀэ зӕджӕ щыпӀӕр Черкесиӕм и зы Ӏыхъуу цыт «Къубан»-кӀэ зӕджӕ щыпӀӕрауэ етх Фӕссӕндӕн.¹¹⁹ МыдӕкӀэ Алыджхӕ я ӀуэрыӀуатӕми Зӕус ядӕ Кронос зыдӕса, зыдӕщыӀа щыпӀӕр «Тартарус»-кӀэ йоджӕри мы «Тартарус»-кӀэ зӕджӕ щыпӀӕр нобӕрей Къӕбӕрдейм хиубыдӕ щыналъӕми къыщыхӕщыж «Терек»-ыращ.¹²⁰

¹¹⁷ ШумӕрыбзӕкӀэ «Ан»ыр цӀӕщ. Шумӕр ӀуэрӀуатӕм ит тхъэ пӕлытӕхӕм псоми я адӕм и цӀӕращ.«Ан-нунаки» псалъӕм къыӀкри «Ан и бын» жиӀыу аращ.

¹¹⁸ Тилмун:Таман, Та-нэтӕр:Къубан, Алазани шхъэ феппӀ: Рӕгиналд Аубӕри Фӕссӕндӕн, **Deluged Civilization of the Caucas Isthmus**:<http://www.radiocom.net/Deluge/Deluge1-6.htm>)

¹¹⁹ Тилмун:Таман, Та-нэтӕр:Къубан, Алазани шхъэ феппӀ: Рӕгиналд Аубӕри Фӕссӕндӕн, **Deluged Civilization of the Caucas Isthmus**:<http://www.radiocom.net/Deluge/Deluge1-6.htm>)

¹²⁰ Тартарус: Терек, пасӕм шыгъуэ мыбдейж зы къалӕшхуэ щыӀат «Ерек-Ӏурух»кӀэ еджӕу. Шумӕрхӕм япш Гылгамыщи Бабилхӕм япш Нӕбукаднӕзари мы къалӕм къакӀуауэ цытат. ФеппӀ: Рӕгиналд Аубрей Фӕссӕндӕн, **Deluged**

ЕтІуанэу, Алыджхэм я ІуэрыІуатэм хэт «**Хьадэс**»-кІэ зэджэ щІыпІэр Черкесиём и Іыхьэу щыт «Къубан рэ Терекрэ я зэхуаку дэлъ щІыпІэращ.

Ещанэу, Алыдж ІуэрыІуатэм ит **Еребос** зи цІэ къалэр нобэрей Осэт шыналъэм хэт ЩхьэдэхипІэкІэ дызэджэ Дарял зи цІэ блэкІыпІэр хиубыдэ щІыпІэращ.

Иджы мыр жылапхъэш: И **темэхэр** къатщтэмэ, Нарт ІуэрыІуатэмрэ Шумэрхэм я ІуэрыІуатэмрэ зэныбжыщ. Мыбы ищыхьэтщ ІуэрыІуатитІми хэт **темэхэр**. Псом хуэмыдэу Гылгамыщрэ Нарт Ашэмэз и текстхэмрэ Инанна-Ищтар и текстымрэ, «Зэшиблым зы шыпхъу закьуэ» зи цІэ текстхэр.¹²¹

Ауэ Мысырхэм я «Нэтэр» ІуэрыІуатэрэ Черкесхэм я «Нарт» ІуэрыІуатэмрэ зэщхьщ, зэкьуэшщ, нэхъ пэжу жытІэнуэмэ, ІуэрыІуатэ зэтІольхуанэхэш. Дэ ди **Нартхэр** Мысырхэм я **Нэтэр**хэращ. Псом хуэмыдэу Мысыр и Нэтэр ІуэрыІуатэхэм хэтщ Нарт Уэзырмэс, Нарт Сосрыкъуэ, Нарт Сэтэней, Нарт Бырымбыху, Нарт Лъэшщ, Нарт Гуэргуэныжь сымэ. Ауэ щыхьукІэ мыхэм я цІэхэр Мысырыбзэш:

Мысыр ІуэрыІуатэм Хэт Нэтэрхэр	Адыгэ ІуэрыІуатэм Хэт Нартхэр
Нэтэр Осирис	Нарт Уэзырмэс
Нэтэр Исис	Нарт Сэтэней
Нэтэр Хорус	Нарт Сосрыкъуэ
Нэтэр Нэфтис	Нарт Бырымбыху
Нэтэр Анупис	Нарт ТІотІэрэш
Нэтэр Сэт	Нарт Албэч
Нэтэр Тхот	Нарт Лъэшщ
Нэтэр Хатхор	Нарт Уэрсэрыжь

Civilization of the Caucasus Isthmus:<http://www.radiocom.net/Deluge/DelugeI-6.htm>)

¹²¹ Шумэрхэм я тхьэ пэлытэхэри тепщэгьуэр къищтэн щыхьэ зэзэуауэ щытащ, Нартхэр Хьэрэмэ Іуащхэм и тепщэгьуэм щхьэ зэрыззэуам хуэдэбзэу.

Мысырхэм я Нэтэр ІуэрыІуатэм и темэхэри Нарт ІуэрыІуатэхэм и темэхэри ди пащхьэм итщ. Адыгэбзэ зыщІэ **дэтхэнэ зымий мы** ищхьэм зи цІэхэр **щыдгъэува** Нэтэрхэмрэ Нартхэм теухуа темэхэр чэзукІэрэ еджэмэ занщІэу гулытэнущ мы ІуэрыІуатитІыр зэрызэтІолъхуанэр.

Нарт ІуэрыІуатэм хэтым хуэдэу Алыдж ІуэрыІуатэми щыІэныгъэр Іыхьыщу шыгуэшауэ щытащ. Уэгурэ уафэр Зэус и ІэмыщІэ ильт, Хьэдрыхэр Хьадэс и ІэмыщІэ ильт. Хыхэр Посейдон и ІэмыщІэ ильт.

Алыдж ІуэрыІуатэм хэт тхьэ пэлытэхэм ящыщу Кавказым зэрыдэсар ІупщІ дьдэу щытщ, тхьэ пэлытэ Хьадэс. Ар Кавказым зэрыщыІам и щхьэусыгъуэт, пасэм шыгъуэ цыхухэр щылІэм и тхьэм и пащхьэ ихьэжыну **зэрагугъэтэр**, а тхьэ пэлытэри Кавказрат здыщыІэр. Цыхур щылІэкІэ, мы тхьэ пэлытэм и хэщІапІэ Кавказым макІуэ. Мырауэ кыщІэкІынт пэсэрей лъапкыжьхэм, уеблэмэ, Алыджхэми я ІуэрыІуатэм ХьадэскІэ эджэ щыІпІэр Кавказу зэрыщытам и щхьэусыгъуэри.¹²²

Пэсэрей Мысырхэмрэ Алыджхэмрэ я ІуэрыІуатэхэм хэт Кавказым дахэплэнщ: ДауикІ, тІуми Кавказыр Хьадрихэ лъапсэу ябжыр. **Рэгиналд Аубрэй Фэссэндэнрэ** абы и къуэмрэ ягъащІэхэр Кавказым и пэжыгъэр къагъэунэхунум иратат. Ипэ щыкІэ **Р.А.Фэссэдэн** итІани абы и къуэмрэ тхыльрэ доклад зыкъом ятхащ. Мы ятха **тхыльхэри докладхэри** мы ди лэжыгъэм куэдэ кыщхьопэр. Араши, иджы пэсэрей Мысырхэм я ІуэрыІуатэмрэ я тхыдэм теухуауэ Фэссэдэн итха **«Мысырхэ я паршомэнхэм ит гъуэгухэм и пэжыгъэр»** зи цІэ докладыр гъэкІэщІауэ тхыльбым хыдолъхьэр.¹²³

¹²² Мысырхэм я Паршомэнхэм ит Гъуэгухэм и Пэжыгъэр, 18.03.1924 **Christian Science Monitor** (Журнал).

¹²³ Мысырхэм я Паршомэнхэм ит Гъуэгъхэм и Пэжыгъэр, 18.03.1924 **Christian Science Monitor** (Журнал).

Мысырхэм паршомэнхэм я гьуэгум и пэжыр

Мысырхэм я «Хьэдрыхэ Тхылъыр» зыбысыр нахуэ зэрыхуар, ар теологием зэрыщымыщыр; мыр нэхъ къабзэу, хабзэ зыхэлъ гьуэгум зэрыщытыр долъагьу. Мысырхэм я гугъэт, зэгуэрым Мысыр цыц зыгуэр лэмэ ар анэ Хэкуу цыт, Кавказ къурихэм и дыгъанлэ лъэныкъуэм цылэ **Сирус** зи цлэ тафэм, дыгъэр къыщыкьуэкIрэ цыкьухъэ **Таман** цлэплэхэм, Мысыр къаклуэу сивилизасйоныр къуоблэу, **Сэкэт Эли** лъэпкъыр цыпсэуа цлэплэм зэрыклуэнур. Мысырхэм я Хьэдрыхэ Тхылъыр мы анэ Хэкум дауэ узэрыклуэнур, уцыклуэкIэ сымт хуэдэ гьуэгухэм утетыну, гьуэгум утету уцыклуэкIэ сымт хуэдэ мывэ духэм ухуэзэнуми, уздынэса цлэплэм сымтхэр цыплъэгъунуми-а псоми уцызгъэгъуазэ тхылъц (Мысырхэм я хьэдрыхэ) тхылъыр. Мыбы ит **хьыбархэр**, пэсэрей Географие цлэныгъэллэхэм уасэ зимылэу къалъытэрт. Ауэ пэсэрей цлэныгъэллэхэм (е дин лэжъаклуэхэм) мы цлэныгъэр дин лүэхум пымылхэр ирагъэджтэкъым, арати «Хьэдрыхэ Тхылъым» мы зи лыхъэхэр (17, 18, 64, 125, 149, 150) цлагъыбзэкIэ ятхати, мы цлагъыбзэр зыцлэхэр тхылъым итыр къагуоролуэ.

Пэсэрей географхэр Мысырхэмрэ Кавказым и дыгъанлэ лъэныкъуэхэм дэс лъэпкъхэр зэлъэпкъэгъуу зэрыщытым цыгъуазэхэт. Псалъэм папицлэ, Хэрэдот фIы дьыдэу ицлэрт Мысырхэмрэ Къухъэплэ Кавказым и лъэпкъхэр зэлъэпкъэгъуу зэрыщытыр.

Мысыррэ Колхидэ дэсхэмрэ зэлъэпкъэгъухэт. Ауэ къежъанлэр хэтми нахуэтэкъым. Дэ нобэ доцлэ пасэм цыгъуэ Мысырым цлэу зэрехъуэу цытар «**Аетя**»-и, Нилым цлэу зэрехъуэу цытар «**Сирус**»-и, къухъэплэ Кавказым «**Аеетэс**» зи цлэ пцым и хэкуу зэрыщытар, Кавказым и Кирус (**Сирус**) зи цлэ псыжъри Нилым хуэдэу Кавказ сыхуэрэхэм цыщлэдзэу дыгъанлэм нэсыху зэрыжэр.

«Хьэдрыхэ Тхылъым», Жэнэт зи цлэ лыхъэм мыпхуэдэу итиц :Дунейр къэзыхуеихъ къурихэм адэкIэ **ТлуIат** и цлэу зы цлэплэ цылауэ къалъытэрт.ТлуIат адэкIэ Нил и къуэладжэ хуэдэу зы къуэладжэ цылэу жалэрт. (ТлуIат)-р къуришитIым

язэхуаку дэлт...Мысыр и кIыхагкIэ къекэж **Нилым** хуэдэу, **ТуIам** икIыхагкIэ зы псыихуэ ежэхт. Мы цIыпIэр Кавказымрэ нобэрей Эрмэнистаным язэхуаку дэлт цIыпIэрац. Мыбы мыри и цапхэщ: «Хьэдырыхэ Тхылбьым» Жэнэт зи цIэ Iыхэм итиц Дыгээр «кьуэкIыпIэм и Кьуриш»-кIэ зэджэ «**Бакьу**» зи цIэ зы кьуришым и цхьэм кьызырыкьуэкIар. Дыгээр мыбдей кьыщыкьуэкIти хым и цIыIум щыкьухэжырт. Кавказ кьуришхэр Хьазар деж щыщIидзэрти Ахын дей нэсырт. Мы кьуришхэм кьуэкIыпIэ и лъэныкьуэм и цIэр **Бакхурати**, кьухэпIэ лъэныкьуэм и цIэри **Таманрат**.

Уэх¹²⁴ Терминым кьикIыр

Кавказ кьуришхэр **экваторым 23 ½ градускIэ хуэдиэ** егъэзыхащ. Мыбы и цхьэусыгьуэкIэ, дыгээр, илхэсым и махуэ нэхь щыкIэщIым цыгьуэ (**21 Mart-ЩымахуэкIэ Мазэ**) Бакьу и деж кьыщыкьуэкIри кьуришхэм я цхьэм щокIэрахьуэри илхэсым и махуэ нэхь кIыхьым цыгьуэ (**21 Eylul Бжыхапэ Мазэ**) Таман и деж щыкьухэжырт. Мысырхэр «Уэх» терминыр **кьыщагъэсэбэпам** цыгьуэ Кавказ кьуришхэр мы щытыкIэм итт.

Мы кьуриш гьуэгур Мысырхэм я «**Хьэдырыхэ**» гупсысэм лъабжэ хуэхуат. Мы кьуриш гьуэгум абыхэм я **Хьэдырыхэр** гупсысэр лъэныкьуитIу игуэшат. Кавказ кьуришхэм я **Сыхуэрэхэм** кьанэ цIыпIэхэр «**Хьадэс**»-кIэ еджэхэрт, кьуришхэм я дыгьапIэ цIыпIэхэми «**Элсийум-жэнэт**»-кIэ¹²⁵ еджэхэрт. Зым укьикIыу адрейм укIуэфын цхьэкIэ гьуэгу закьуэт цыIар ари Арабус, Эрэбус, Ерэб (е Абидос)-кIэ зэджэ блэкIыпIэрати мы блэкIыпIэр нобэрей **Дарял** зи цIэ блэкIыпIэрат. Бакьу (Анциэрон) зи цIэ хьтIыгу ныкьуэм **Сыхуэрэх-дыгьэпIэ** лъэныкьуэхэм кIуэуэ кьуришхэр цыIащ.

¹²⁴ Уэх: ПIыапIэ ЩIыгумрэ Уэгумрэ щызэхыхэр, Фепль: Абазэ Ибрахьым (Алхьас), **Тыркубэ Адыгбэзэ Псэлбальэ**, Каф-Дав, Анкара, 2005.

¹²⁵ Докладым «жэнэт» жиIэркьым «Элсийум» жеIыр. Мы терминыр алыджыбзэщ, Алыдж мифым и зы терминши, цIыхур щыпсэуам цыгьуэ лIыгъэ, фIыгъэ цIыхугъэ зырихьуэ псэуамэ, зэрылIэу шIыпэ дахэм кIуэуэ ягугъэт.

Мы к̑урихэм якум нобэ «Маррасий» и цІэу зы блэкІыпІэ ыцІащ. Мы блэкІыпІэм и к̑ухъэпІэм «Щамащ» и цІэу зы **к̑уриш** цІыкІу тетц. Ил̑эсым и махуэр нэхъ ыцкІэщІылым ыцыгъуэ дыгъэр **Маррасийрэ** Щамащ ищхъэм ыццІурт. Мысырхэр езы «Хъэдрыхэ Тхылъым» мы блэкІыпІэр «Тхъэ пэлъытэ **Ра** ыцблэкІэ, Тхъэ пэлъытэ К̑уэкІупІэм и бжэрауэ» цІэ фІащат (Іэхъэ 109.) Ноби мы бжэм и цІэр «Дыгъэ К̑уэкІупІэм и к̑уриш»с. Мы блэкІыпІэри мы к̑урири зы плъапІэ унэти, дыгъэм и зекІуэкІэм уеплъыфырт. Мы щІыпІэр **Бабил** и плъапІэ унэхмрэ **Зиггурат**хэм деж градуцІэкІэ «зыриуэ-зиро-нолу» к̑ащтэрт.¹²⁶ Кавказ губгъуэхэм мы зы лъэнык̑уэр, Мысыр, Бабил, Фэникэ, Алыдж, Пэрс лъэпк̑хэм я динхэмкІэ щІыхъ зиІэ щІыпІэхэрат... «Уэх»-ым к̑ухъэпІэ лъэнык̑уэри Таман -Таману- «Дыгъэ к̑ухъэпІэ К̑уришырат». Таман зи цІэ хытІыгу нык̑уэр Ахынрэ Азов (Іузэв) зи цІэ хыхэм и я зэхуаку дэлъц. Пасэм ыцыгъуэ Азовым и цІэр «Мааитис» е «Маэатис» и **псыинат**. Мааитис псалъэми «КІыфІыгъэ Хэкум и Тхъэ пэлъытэм и псыинарац» к̑ыкІыр.

Дыгъэм махуэ псо ыцызекІуэ гъуэгум теухуэуэ примитиф лъэпк̑хэм я гупсысэхэр

ЦІыху **примитифхэм** дыгъэр уэгум ит зы мафІэу к̑алъытэхэрти, абы ищхэкІэ мафІэм щІыхъ хуащІырт. Пасэм ыцыгъуэ Кавказым ыцпсэуа Ур, Ал, Ает зи цІэ лъэпк̑хэр «К̑ур-Ал» зи цІэ тхъэ пэлъытэ тІолъхуанэхэм щІыхъ зыхуащІти ахэм я фІэицхъуныгъэр зэрахъэрт. Ур лъэпк̑ыр сьт ыцыгъуи мафІэм фІэицхъуныгъэ хуиІэт. Ал зи цІэ лъэпк̑ыри ыцблэм и тхъэуэ ябж «Ал» зи цІэ ыцблэтхъэм и фІэицхъуныгъэр зэрахъэрт. Ает¹²⁷ зи цІэ лъэпк̑ыри ипэм «Ае», «Аем» е «Тхъэем» зи цІэ тхъэ пэлъытэм и

¹²⁶ Зыри: Нол:0.

¹²⁷ Ает лъэпк̑ымрэ Абазэхэм я зыпыщІэныгъэм теухуауэ феплъ: Г.ф. Турчанынов, **Открытие и дешифровка древнейшей письменности Кавказа. Институт Языкознания Российской Академии Наук Московский Исследовательский Центр Абхазоведения**. М.1999 Г. Напэ кІуэц І84.

фІацхуныгээр зырахьэрт. Мы Ает лъапкьымрэ Ур зи цІэ лъапкхэр зы хуухэри я тхэ пэлъытэхэри зэтІолъхуанэу кьалъытац, и цІэри «Ает-Ур» е «Нэтэр»-кІэ зэрахьуэкІац. Пэсэрей Мысырым иубыдэ Фэникэхэр мы зи гугьу тцІа Ает лъапкьым цыцхэт... Мыхэр иужым Аэе-Ур хужаІыжац. Ахэр (Фэникэхэр) **Терек-рэ** Сунжэ зи цІэ псыхуэхэм я зэхуаку цытсэуахэт. Къеххэри Ализон Іапхуахэц. «Та Нэтэр-Тионэти» цІэр фІацІац. Мысырым япэ кІуэуэ цыпсэуахэр мыхэрац.

Уэхым и тхэ пэлъытэхэр

Мысырхэм мыпхуэдээрэ «Ур», «Тхэем» е «Мает» зи цІэ тхэ пэлъытэхэм я фІацхуныгээр зэрахьэ хьуац. Мы «Ур»-рэ «Мает-Тхэем» зи цІэ тхэхэр зэтІолъхуанэхэт. «Мает-Тхэем» псалъэхэр зэблэдзауэ арат. Мы псалъэм ит макхэм кыкІыр мырац: «М:Тхэ, ае: кІыфІ, т:цІыпІэ». Араци Мает-Тхэе псалъэхэм кыкІыр: «**цІыпІэ кІыфым и тхэ**». Мает зи цІэ тхэ пэлъытэм и тІолъхуанэри «Ур»-рати ар Дыгьэ кьуэкІыпІэм и тхэ пэлъытэрауэ ябжырт, ар Хьазар-Бакьу дэж кьыцкьуэкІыу ягугьэти абы и цхьэусыгьуэкІэ мы Ур зи цІэ тхэпэлъытэм цІэуэ «**О-с-Ур**» фІацц (О: псы, С:зэгурэм зэгуса, УР:НафІэм и Тхэ, **ОСУР**: Псым зэгусэу зэдкІуэ Тхэ.)

«Осур» зи цІэ тхээр Дыгьэ кьуэкІыпІэм епхати «Мает» зи цІэ тхээри Дыгьэ кьухэпІэм и тхэуэ кьалъытац. Осирис и кьуришыр, Осирис и хытІыгу ныкьуэр «Бакхэ»-рац
Маетрэ Осур 'ур Мысырхэм я уэхым я тхэхэрат.

«Тет», «Щу» зи цІэ пкьохэр

Маетрэ Осур зэтІолъхуанэти яцыц зым Къхур-Къал (Мает-Ур-АлІэ) еджэхэрт. Мы тхэ пэлъытэхэм ипэм жыг пкьо зырыз хасат (ІжсьымкІэ итым и цІэр «**Жакин**»-рати сэмэгум итым и цІэр «**БоІэз**»-кІэ еджэу хабзэт). Мы Тхэхэр мафІэм я тхэхэрати мы пкьохэм я цхьэм мафІэ цагьэст. МафІэр абджкІэ трагьэбыдыхьыжст. Мы абджхэм «Осирис

и Нэ» жралац... (Фэникэхэм Либям цаухуа **Тур** зи цІэ кьалэм трагъауауэ пкьоуитІ цыІат.) Тур кьалэр Хьиса ипэ 2755 ильэсырац цаухуар. Хэрэдот мы кьалэм Хьиса ипэ 450 ильэсхэм кІуауэ цытац. Хэродот¹²⁸ абы цилъэгъуац зыр дыцэ зацІэу ,адрейр налкьут-налмэс зацІэу пкьоуитІ. Мы цІым хатІа пкьохэм «Тет»-кІэ еджэхэрт.

Къубан и Іур лъахъиэти мыбдей цІыри лъахъиэт. Мыбы кьыхэкІыу Бо-Аз и дыхьэпІэм пкьоуитІ хатІац. Мы пкьохэр дыгъэм и тхьэ Къур-Къал ейт. Кавказым и пэсэрей лъэпкьхэр дунейм ихъурегъэм цыгъуазэхэти, ахэр дыгъэр Хазар зи цІэ хым кьыкьуэкІыу «КъуэкІыпІэм и Тхьэм и Бжэм» Дыгъэ КъуэкІыпІэ Къуришым Бакъхум дей цыблэкІыу, Кавказ къурихэм икІыхьагъкІэ цхьэщыблэкІыу «Дыгъэ КъухьэпІэм и Къуришым» Та Ману цынэсу абдей Къур-Къал и пкьохэри ильагъуу Маати (МэІуэт) зи цІэ псыинам цыкьухъуэ ягугъэт. Жэщым Дыгъэм и Тхьэр, Маати и псыинам зыцигъэпсэхуа нэужь, аргуэру Хазар дей кьыщыкьуэкІыжу ягугъэт.

«Хьэдрыхэ Тхылъым» и пэжыпІэр сым?

«Хьэдрыхэ Тхылъым» цІагъыбзэкІэ итыр, Фэникэхэмрэ Мысырхэмрэ я хэкужьу цыт Ализон губгъуэм и гъуэгурац. Хьэдрыхэ тхылъыр цІагъыбзэдджэ ятхакъым, итыр нахуэц. Ауэ езы Мысырхэр а тхылъым итым емыджэф хъуауэ арац. Мыпхуэдэу уегупсыс хъунуц: Зэгъуэрым Муслъымэнхэр Мэчэ, Журтхэри Къудус дей мыкІуэфу къэнауэ къэтлътэниц. Мыхэр апхуэдиз илъэс куэдкІэ Мэчэи Къудуси мыкІуэуэ, кІуэныр дэнэ къэна Мэчэрэ Къудус зыдэщыІэр яцыгъупцауэ ирехъу, адэкІэ мис Мысырхэм я Хьэдрыхэ Тхылъым ицхьэ кърикІуар мыпхуэдэ зыгуэриц. Мысырхэри Фэникэхэри илъэс зыкъомкІэ я хэкужьу цыт Ализон губгъуэхэм (Та Нэтэр-Тионэти) зы цхьэусыгъуэкІэ мыкІуэфу цытац. Хьэдрыхэ тхылъыр Мысыр укыкІыу Кавказым дауэ къэкІуа? Мысырхэм я Хьэдрыхэ Тхылъым Та-Нэтэр (Тионэти)

¹²⁸ Фешль:Хэрэдот,2: 44.

узэрыкIуэну гъуэгур къегъэлгагъуэ, узыхуэзэну лъэпкъхэр къыбжэлэ, кIыфI хъуами гъуэгум утемыгъуэицкIыну гъуазэхэр къыбжэлэ...

КъухъэпIэ щIыналъэхэм блэкI гъуэгур

Тутанкамон зыщIалъхъа кхъэм и блынхэм тратха «ГъуэгумIым и Тхылъым» и цхъэм дызытесэлъхъа гъуэгумIым и гугъу ещIыр... Кавказым кIуэуэ гъуэгумI цыIэщ, зыр нобэрей **Ван**¹²⁹ псынаи¹³⁰ и сыхъуэрэхым къыдэкIыу Бакъу нэс «КъуэкIыпIэ щIыналъэм» и гъуэгущ, адреир Къубанрэ Азов нэсу цыт «КъухъэпIэ щIыналъэм» и гъуэгураиц. Мыхэм яццыу «КъухъэпIэ ЩIыналъэр» нэхъ утыку итиц. Хъэдрыхэ Тхылъым 17, 18, 64, 125, 149, 150 Iэхъэхэр мы гъуэгум топсэлъыхъыр.

Мы тхылъым зэритымкIэ, мы гъуэгум, ипэ щIыкIэ Хы ЩхъуантIэм итIанэ Ахыным утетынуиц. Ахын иужь Маати (Азов) псынаи и дыхъэпIэм цыIэ Рэстау зи цIэ щIыналъэм уносыр. Ауэ мыбы ит Рэстау (Рэс-Тау) зи цIэ щIыналъэм и цIэр щIагъыбзэци, зэблэдзаиц. Мы псалъэм и пэжыр «Таурэс»-раиц. Таурэс, Матэис зи цIэ псынаи и Iэгъуэблагъуэр зэрыццыту Таурэси.¹³¹

Хъэдрыхэ Тхылъым иI7-нэ Iэхъэм ит Рэстау-Таурэсыр Хъэдрыхэм и бжэ сыхъуэрэхрат. Мы щIыпIэхэм «Кхэрсонэсус Таурика» хужалаиц.

Азов ублэкIыу Тчэсэрт (нобэрей Кэрч) и Iуфэм удохъэри Къубан уносыр. «Щу» зи цIэ пкъор мыбдежиц щыхатIар. «Щу»-р Дыгъэм и тхъэраиц, абы и цIэхэраиц Ур-Ал, Къуркбал-Хэркул.¹³² **Зейтин** и сыхъуэрэхым цыIэ къалэм,

¹²⁹ 'Ван' Тыркум и къуэкIыпIэм щыIэ къалэщ, а къалэм щыIэ Псынаи и цIэр Ермэлыбзэщ.

¹³⁰ Псыхъурей

¹³¹ Мысырхэм я паршомэнхэм ит Гъуэгухэм и Пэжыгъэр, 18.03.1924 **Christian Science Monitor** (Журнал).

¹³²Мы тхъэр Дыгъэми щыблэми и тхъэрауэ къалыгтэрти абы «МЭ»кIэи еджэхэрт. Адыгэ-Черкес тхъэлъIу уэрэдхэм къыхэщ «Е-ЛЭ-МЭ» е «Е-ЛА-РА»-р мырагъэнц. Мыбы Пэсэрей Мысырхэми я тхъэ пэлытэхэу тлэгъуа «УР-

иужьым «Панагоря» фIащац кьалэм зы гуэрэ нэсмэ зы уэздыгьей ицIиғанэрти абы и ицIыIум абдж трилхьэрти ицIым дилхьэрт итIанэ кьицтэжырт. Уэздыгьейр Осирис и символырати, абджыр дунейм и сыхьуэрэх лэныкьуэр зылгагьу уэгум и символырат. Мысырхэм я «Хьэдрыхэ тхылъым» итиц, абы нэужь Къубан губгьуэм ис лэпкьхэмрэ кьалэхэмрэ уахуэзэнуц. ИкIэм -икIэжым Терекрэ Сунжэрэ я зэхуаку дэлъ «Сер-Сер», «Ур-Ур» е «Тур-Тур» зи цIэ ицIыиIэхэм уносыр. Гылгамыц и лыхьужьыгьэр кьэзыIуатэ Бабил IуэрыIуатэм ит «Ерек»¹³³ кьалэм уносыр. Ерек кьалэр чырбыш плыжьскIэ кьэухьуреихьат, и лъаггьыр метр 91 хуэдизт. Бабил и пицыхуэ Нэбукаднэзар мы кьалэр илэзгьуа нэужь, Бабил кьалэм и Iэгьуэблагьуэр блын джабэ лъаггIэ кыхухьац. Мы гьуэгуанэ кIыхьыр цухуэ Ерек кьалэм нэса дэтхэнэ нэрыбгэри мы кьалэм зыкьомрэ ицIэти Пэсэрейм я тхылхэм еджэрт. Еджэнынр цуихам ар егьэдджэкIуэ

АЛ»ыр итц «Е-ЛА-РА» жиIу. «МЭ» зи цIэ тхьэри кыхош: «Е-ЛЭ-МЭ»жиIу. Мы тхьэхэр дыггэм, нафIэм, шыблэм, нэхумрэ кIыфым епхат. Мы фызэджену уэрэдым ит ЕЛЭМЭ- рэ ЕЛАРА -ри апхуэдабзэш:

О елэмэ си шьэо нашхьуи
 Шьэо нашхьор кьоепсым рагъашьо
 Гьуитхы кьыщегъагьоу
 Лыгьотхы кьыщегъэшха
 О елэрэ зэрэтфэмафэ
 Хьанцэгьуашэр зетэща
 Хьанцэгьуашэр зетэща
 Ныхэтхы шыблэр щэгьуагьо
 Лыгьотхы кьыщегъэшха
 О елэмэ ялэу
 О елэмэ сишьэо нашхьо
 Шьэо нашхьуор кьоепсым рагъашьо
 Ныхэтхы шыблэр щэгьуагьо
 Лыгьотхы кьыщегъэшха
 О елэрэ зэрэтфэмафэу
 О елэрэ ялэу
 Хьанц хьанц Хьанцэгьуашэр зетэща
 Хьанцэгьуашэр зетэща(иужрэ сатыритIур тIо кьэпIошт) *

* Фепль: Унэрокъо Мир-Унэрокъэ Рай, Тыркуэм ис Адыгэхэр (Орыуатэхэр), ГУРИПП,2004, Мыекьуэпэ.

¹³³ Урух

хьурти езым зы къамэ иратти «Ает-Ур»зи цІэ къалэм ягъакІуэрт.

8. Гомер и «Одиссэ» Кавказ гъуэгуанэр икІи Хьэдрыхэм и тхылъш

Фэссэндэн и докладым тету дегупсысмэ мыр жыІэпхъэш, Шумэрхэм я ІуэрыІуатэм хэт Гылгамыщрэ Алыдж ІуэрыІуэтакІуэ Гомер итха Одиссэ хэт Іулищцэ Хьэдрыхэ гъуэгуанэм къытехъуэ Кавказым къэкІуауэ шытахэш. Мыр езы темэхэми кыхош, ауэ мыбы гу лъыттэн хуейш, Гылгамыщ зытета гъуэгумрэ Іулищцэ зытета гъуэгур щхъэхуэу шытын хуейш. Япэрауэ, Гылгамыщ Шумэр щыналъэм щопсэури мы щыналъэр Кавказым и дыгъапІэ лъэныкъуэм тохуэр. Іулищцэ Алыдж щыналъэм шыпсэути мы щыналъэр Кавказым елбытауэ къухъепІэ дыгъепІэ лъэныкъуэм тохуэр. Гылгамыщ Шумэр шыналъэр ибгына иужь гъуэгур сэхьыпІэмкІэ иунэтІри, япэрауэ, Бакъху къэкІуаш. Мыбы Апцэрон хытыгу ныкъуэм зыщигъэпсэхуа нэужь Тхьэгурмагъуэ Санэ гуашэ Сидури хуэзащ. Санэ гуашэ Сидиру и унэм зыщигъэпсэхуу зихуэпа иужь дыгъэм и тхъэ (е Дыгъэ КъокІыпІэм и Тхъэ) Ща-амаш (е Щамаш) хуэзащ Гылгамыщ. Гылгамыщ Хазар зи цІэ хым тету Кавказым и сыхъуэрэхым дэкІаш. Мыбы «Терек» шызэпрыкІын хуейти кхъуафэжейр зезыхуэ лым хуэзащ.¹³⁴ Гылгамыщ мы гъуэгуанэм Терч (Терек-Ерэк) къалэми хуэзауэ шытащ. Мы къалэм и гъунапкъэхэр чырбыш плыжьыкІэ, блын джабэ лъагэу къэхухъат. Гылгамыщ езым и хэкум къыщигъээзжым, и къалэри чырбыш блын джабэ лъагэкІэ къыхухъат.

Алыдж ІуэрыІуэтакІуэ Гомер и тхылъхэм Кавказ лъэпкъхэмрэ Хиндо-Авропей лъэпкъхэм я зэхуаку къыдэхъухъа Троя зауэм и гугъу ещІыр. Троя зауэм иужь мы зауэм хэта Пэласгхэм япщ **Іулищцэ** Хьэдрыхэ гъуэгуанэм къытехъаш. Ари езым и адэшхуэхэм я Хэкужым кІуэуэ ахэр илъэгъун хуейти, Хы ЩхъуантІэм зэпрыкІри Ахын и гъуэгукІэ Кавказым къэкІуаш.

¹³⁴ Пасэм шыгъуэ Хазэр и хымрэ МэІуэт и Псыинар псы гъуэгукІэ зэпыщІауэ шытащ.

Јулищцэ ипэ щыкІэ Анапа къэкІуауэ шытащ, тхьэ бзылъхугъэ Киркэ и дежи щыхьэщІащ.

Јулищцэ кхьухькІэ Таман блэкІащ, дыгъэм и тхьэм и Іэщ хьущэхэри абы щильэгъуащ. Јулищцэ Таман иужь Къубан и губгъуэм иту къехри Тартарус зи цІэ щІыналъэм къос. Алыджхэр ТартарускІэ зеджэ щІыпІэр Терч губгъуэрат. Алыджхэр мы щІыпІэм ХьадэскІэ еджэхэрти, Јулищцэ мыбдеж Троя зауэм хэкІуэда и ныбжэгъухэм **ныш** яхуфІигъэжащ. Јулищцэ мыбдеж зыкъомрэ щыІэри, итІанэ Троя зауэм хэкІуэда и ныбжэгъухэр щыщІалъхьа щІыпІэм кІуащ.

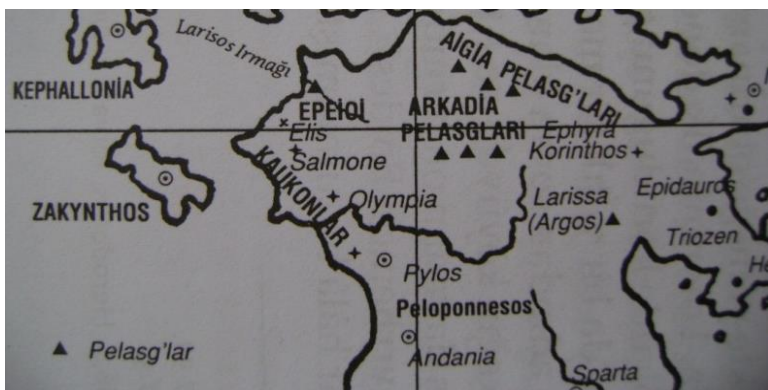
Јужьым Јулищцэ и адэжь хэкум, нобэрей къухьэпІэ Кавказым **Пхьаиак** зи цІэ лъэпкъым я хэкум нэсаш. Мыбдей **Пхьаиакхэм** япщ **Алкиноос** и унэшхуэм щыхьэщІащ. Јулищцэ мыбдей пэсэрей Адыгэхэм я уэрэджыІакІуэ, ЈуэрыІуэтакІуэ цІэрыуэ **Дэмэдокъуэ** (е Дэмэдокъо)-ри ильэгъуащ. Дэмэдокъуэ Троя зауэм и уэрэдхэри, тхьэ пэлыгтэхэм я ЈуэрыІуатэхэри гукІэ ищІэрт. Езыр нэфт, ауэ и макъри и уэрэд жыІэкІэри хэлъхьэн щымыІу дахэт...

Гомэр и Одиссе тхылъым еджэу, «Јулищцэ, япэу къызыдэкІуар Кавказыращ!» жызыІар **Мэт Чынэтыкъуэ Йусуф Иззэтращ**. Абы 1915 илъэсым Станбыл къышщыдигъэкІауэ шытащ «**Evrıklarım/ Balduklarım**» зи цІэ тхылъыр. Мы тхылъым Мэт Чынэтыкъуэ Илядарэ Одиссэ зи цІэ тхылъхэр **критик** ещІыр. Чынэтыкъуэ и еплъыкІэмкІэ Троя зауэр Кавказ лъэпкъхэмрэ Хиндо-Авропей лъэпкъхэм я зэхуаку къыдэхьухьа зауэщ. Одиссэ зи цІэ тхылъм, Кавказым къэкІуа лыхьужь Јулищцэм ищхьэ кърыкІуахэращ къыІуатэр.

Мэт Чынэтыкъуэ и лэжыгъэм мы тхылъитІри кууэу **критикэ** ещІ. Чынэтыкъуэ зэрыжиІэжымкІэ езы Јулищцэм и цІэри Адыгэбзэщ. Чынэтыкъуэ Јулищцэм и цІэр мыпхуэдэу къещтэр:

Јулэ	Делэ
Щцэ	Куэдэгъэ езыт суффикс

Араши, Чынэтыкьуэ зэрыжиэмкІэ Іулищцэр Адыгэбзэши, абы кьокІ, пасэм шыгьуэ зыми шымышынэхэм «Іулищцэ»-кІэ еджэрт. Чынэтыкьуэ зэрыжиІэр пэжу кьыщІэкІынщ. Лъэпкь куэдым я хабзэщ зыми шымышынэхэм Делэ (Іулэ) хужаІэр. УэрэджыІакІуэ Дэмэдокьом и цІэри зэры- Адыгэбзэр нахуэщ. Іулищцэ езыр лъэпкькІэ Пэласгти, Пэласгхэр Абазэ-Абхэзхэращ. ГьэщІэгьуэныраши, Іулищцэ и Хэкур Пэласг щІыналъэрат, а щІыналъэм пэгьунэгьу дыдэуи Черкесхэр шыпсэухэрт. Япэрауэ, езы Черкесыбзэри щыхьэтщ Пэласгхэр зэры-Абазэм (иджы Абхазу шытым). Черкесхэр ижъ лъандэрэ Абазэхэм зэрэджэр «Асгэ» (азгьэращ). Ноби ЧеркесыбзэкІэ «Асгэ» псалъэм кьикІыр Абазэщ. Араши «Пэл-асг» псалъэм ит «Пэ(л)»псалъэм зэрыпрефиксыр нахуэщ. «Асг-Асгэ» псалъэми Абазэ-Абхазхэращ¹³⁵ кьикІыр.

Закѣнтос-Zakynthos

Езы Асгэхэми дэ Черкесхэм папшІэ «Іэдзахьууэ» е «дзахьууэ»-щ жаІар. Абазэбзэм и хабзэщ и зы псалъэм и кІэухым «нт» псалъэр (суффиксыр) пытмэ ар зы щІыпІэ, зы щІыналъэ кьокІыр. Гомер итха Илядэрэ Одиссэм деплъмэ Пэласгхэм япщ Іулищцэ и хэкум пэмыжыжэу щыт хьтІыгум «Дзахьууэхэр»,

¹³⁵ Асгэхэр Абазэхэмрэ Абхэзхэмрэщ. Пасэм шыгьуэ ахэр Черкесыбзэджэ Асгэ ти АлыджыбзэкІэ Пэл-Асг(э)т.

нэггүеүшлү жытлэнүмэ Черкесхэр дэххэт. Абы папшлн мы хытлыгум и цлэри «Дзакн-нт-ос»-рат .

Гомер и «Ильяда-рэ Одиссе-рэ» зи цлэ тхыльхэр нэхь куэду кьэтхутэн хуейкьым. А Іуэхугуэр Мэт Чынэтыкьуэ Йусуф Иззэт зэфлнгьклаш. Хуейр Чынэтыкьуэ итха «**Kafkas Tarihi II**» тхыльым еплэмэ нэхь шыгьуазэнущ.

8.1. Пкьохэмрэ дыггэм и тхьэм теухуауэ

Ищхьэм пкьохэм дыштеспэлъыхьауэ шытащ. Мы зи гугьу тшлэ пкьохэр тлу хьурти мыхэм Кьур-Кьалклэ еджэхэрт. Иужьым мы пкьохэм «Хэркул и пкьохэр» флашащ. Мы пкьохэр тлури Азов (Іуэв) и дыхьэплэм трагьуауэ шытащ, Таман-(Та Ману) зи цлэ хытлыгум тетти зым и цлэр «Тетт», адрейм и цлэр «Теттлу»-рэт. Мысырхэм ябзэмклэ «Тет» псалъэм кьиклыр «**Быдэ е Быдагьэ**» «Теттлу» псалъэми кьиклыр «**Кьиублэн**».¹³⁶

Пэсэрей Мысырхэм Таманрэ Іуэвым трагьуа мы Тетхэм флуэ шыгьуазэхэти езы я парщомэнхэми я мывэ духэми я тхьэлъэІу унэхэм я блын джабэхэми мы пкьохэм я сурэтхэр, я теплэхэр тратхэрт, тращыхьырт.

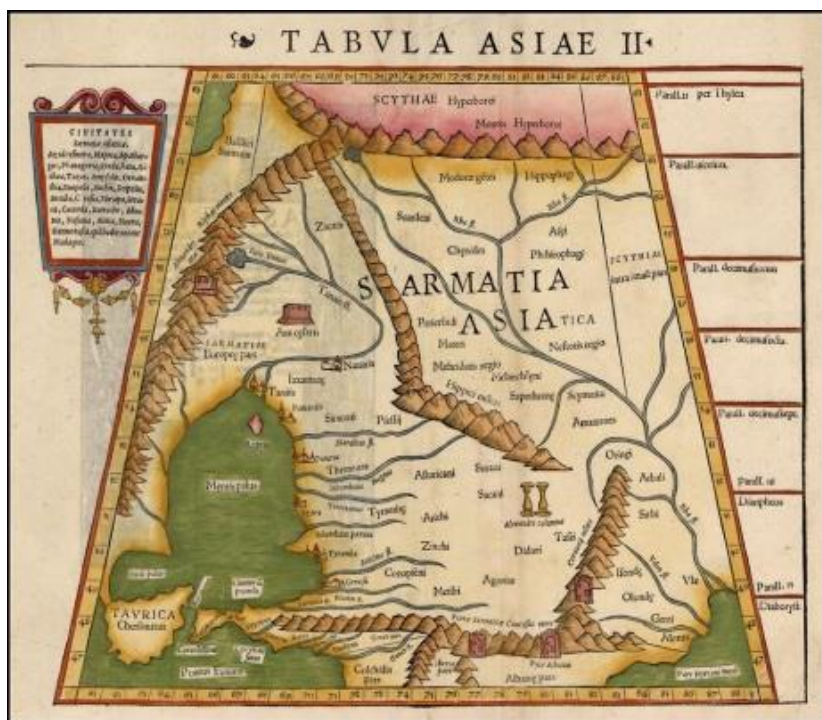
Мы пкьохэм и шлылүм **зэтетипл** тету тратхэрт, лъэныкьуипллым я символхэр: Кьуэклыплэ, кьухьэплэ, сыхьуэрэх, дыггэплэ лъэныкьуэхэрат.¹³⁷ Ищхьэми шыжытлаши, мы пкьохэр Таман Іуфэхэрат зытрасар. Таманыр нобэ хытлыгу ныкьуэщи абы и цлэр Нарт Іуэрылуатэм «**Кьургьу-Тамэ**». Мы цлэр Мысырхэм абдей цлэуэ флаша «**Кьхьур-Кьал**»-ым ещхьщ.

Ауэ мыбы нэхьрэ нэхь гьэщлэгьуэныр мыращ: Кьургьутамэ дэсауэ шытащ Нартхэм я пшы унагьуэ-Алыджхэр. Нарт Алыдж пхьуйтІ илат: Нарт Сэтэнейрэ Нарт Бырымбыхурэ. Мыхэм я анэр Нарт Мыгьээщт. Нарт Мыгьээщт Псытхьэ Гуащэм ипхьут. Псытхьэ Гуащэр нэхь псыжь дыдэхэм епхати гурыщхьуэ хэмылгу

¹³⁶ Мысырхэм я пкьохэмрэ мы пкьохэм епха символизмэм нэхь фышыгьуазэн шхьэкІэ Фепль: James Churchward: **The Sacred Symbols Of MU**, Co-published by, Books, New Mexico USA.

¹³⁷ Мысырхэм я пкьохэмрэ мы пкьохэм епха символизмэм нэхь фышыгьуазэн шхьэкІэ Фепль: James Churchward: **The Sacred Symbols Of MU**, Co-published by, Books, New Mexico USA.

ар Адыгэхэр «Псыжь»-кІэ зэджэ Къубанырат. Нарт Сэтэнейрэ Нарт Бырымбыху я анэхэр Къубан шышти я адэхэри Къургъутамэ дэс Нарт Алыджрат. Нарт Алыдж Нартхэм я Хьэрэмэ Іуашхьэми зыкъомрэ тетыгъуэ шигъуэтат. Алыджхэм я унагъуэр Нартхэм я деж шылапІэт. Нартхэр сыт шыгъуи Алыджхэм я унэ хужьым шызэхуэст. «Алыджхэм я унэ хужьыр Къебэ Небэщ!»- жегІэр Нарт Іуэрыуатэм...Мысырхэм я Іуэрыуатэм Къургъутамэ траса пкъохэр кызырыхэщым хуэдэу Къургъутамэ дэс зэшыпхьуитІ Нарт Сэтэнейрэ Нарт Бырымбыхури кыхош. Мысырхэр дэ НарткІэ дызэджэ антропоморфикхэм Нэтэр е НетеркІэ еджэхэрт. Мысырхэм яІуэрыуатэм ит Нэтэрхэм я бжыгъэр 100 мэхьу.

*Батламйус и картэм Хэркул и Пкьохэр **Кавказым** тету кьегьэлыагьуэр.*

ГьэщIэгьуэныжращи, ди Абхъазхэми Черкесхэми Нартхэр бжыгьэкIэ - 100 (Сосрыкьуэрэ абы и кьуэш 99-хэмрэ!) хьууэ кьэзылытэ **традисион** гуэр щыIэщ. Мысырхэм я Iуэрыуатэми хэтщ тетыгьуэм щхьэкIэ тхьэ пэлытэхэм зауэ зэрашIылауэ щытауэ. Мы зауэхэм ящыщу нэхь цIэрыIуэр Нэтэр Нэфтхисрэ Нэтэр Исис я бынхэмрэ я щхьэгьусэхэм иращIыла зауэраш. Мы темэм дыхуей-дыхуэмейми дигу кьегьэкIыжыр Нарт Сэтэнейрэ Нарт Бырымбыху я бынхэр, я щхьэгьусэхэр тетыгьуэм папшIэ зэрашIыла зауэхэр.

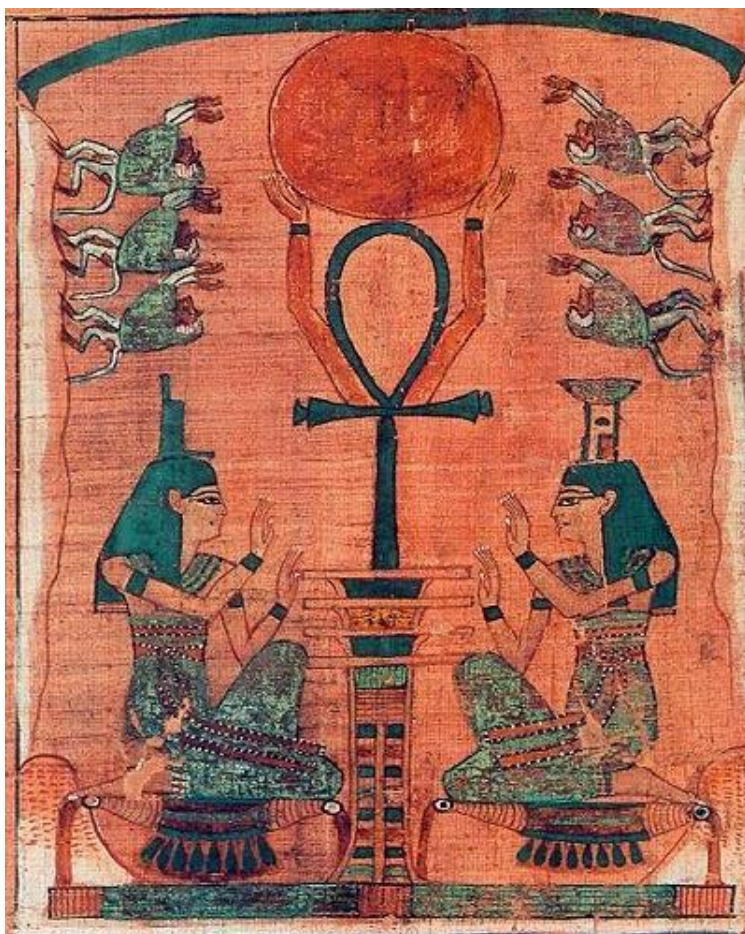
Ищхьэм зы **таблицэ** щыдгьуауэ щытащ Нэтэрхэмрэ Нартхэмрэ зэрызэщхьыкIэр кьэдгьэлыагьуэу, иджы ахэр зэрызэщхьыр кьэдгьэлыагьуэнщ: Мы **таблицэм** ит Нарт Сэтэнейрэ Нарт Бырымбыхурэ зэшыпхьущ, Нарт Уэзырмэс Нарт

Сэтэнейм, Нарт Албэчи Нарт Бырымбыху и щхьэгъусэщ. Нарт Тогтэрэш Бырымбыху и къуэт, Нарт Сосрыкъуэри Нарт Сэтэней и къуэт. Нарт Сэтэней и щхьэгъусэр Уэзырмэсщ, Нарт Бырымбыху и щхьэгъусэр Нарт Албэчщ. Ахэр тетыгъуэрэ тепщэгъуэ зиӀэ гуэрхэти тӀури тетыгъуэ зауэхэм хэкӀуэдат. Туми къуэ гуэрхэр къагъэнахэти мыхэри тетыгъуэр къэзыщтэным щхьэкӀэ зэзауэу шытахэт.. Мысырхэм я ӀуэрыӀуатэм ит Нэтэр Нэфтхисрэ Нэтэр Исис я щхьэгъусэхэмрэ я бынхэри тетыгъуэр зыӀыгыным щхьэкӀэ зэзэуауэ шытахэщ. Нэтэр Нэфтис и щхьэгъусэ Нэтэр Сэтрэ Нэтэр Исис и щхьэгъусэ Нэтэр Осирис куэдрэ къезуауэ шытащ. Нэтэр Сэт Нэтэр Осирисыр къиукӀащ. Зыкъом дэкӀри Осирис и къуэ Нэтэр Хорус и адэм илъ ищӀэжӀри Нэтэр Сэтыр иукӀащ. Нэтэр Хорус, Нэтэр Исис и къуэти Нэтэр Нэфтис Хорус и анэ шыпхьут. Мыбдей дымыгъэщӀэгъуэну тлъэкӀыркъым Нарт ӀуэрыӀуатэм хэт антропоморфикхэмрэ Мысырхэм я Нэтэр ӀуэрыӀуатэм и антропоморфикхэм я благъэгъэр зэрызэщхьыр.

Тетыгъуэ зауэ зэзыщӀыла Нэтэрхэм я зэблэгъагъэр	Тетыгъуэ зауэ зэзыщӀыла Нартхэм я зэблэгъагъэр
Нэтэр Осирис: Исис и щхьэгъусэщ, Хорус и адэщ.	Нарт Уэзырмэс: Сэтэней и щхьэгъусэщ, Сосрыкъуэ и адэщ.
Нэтэр Исис: Осирис и щхьэгъусэщ, Хорус и анэщ.	Нарт Сэтэней: Уэзырмэс и щхьэгъусэщ, Сосрыкъуэ и анэщ.
Нэтэр Хорус: Осирисрэ Исис я къуэщ	Нарт Сосрыкъуэ: Уэзырмэсрэ Сэтэнейрэ я къуэщ.
Нэтэр Нэфтис: Исис и шыпхьущ. Сет и щхьэгъусэщ. Анубис и анэщ.	Нарт Бырымбыху: Сэтэней и шыпхьущ. Албэч и щхьэгъусэщ, Тогтэрэш и анэщ.
Нэтэр Сет: Исис и щхьэгъусэщ, Анубис и адэщ.	Нарт Албэч: Бырымбыху и щхьэгъусэщ. Тогтэрэш и адэщ.

Нэтэр Анубис: Исисрэ Сетрэ
я кьуэщ.

Нарт ПютІэрэщ:
Бырымбыхурэ Албэчрэ я
кьуэщ.

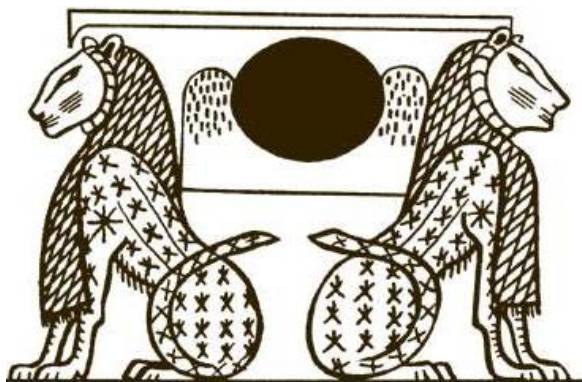
*Нарт ІуэрыІуатэм ит Нарт Сэтэнейрэ(сэмэгум исыр) Нарт
Бырымбыху (ижсьым исыр) Мысырхэм я ІуэрыІуатэм ит Нэтэр
Исисрэ Нэтэр Нэфтисрац. Исисрэ Нэфтис я зэхуакьу дэтиц
Кьургьутамэ щытраса «Тет»зи цІэ пкьор.*

8.2. Дыгъэм и Тхьэр

Пэсэрей лъэпкъхэм я ІуэрыІуатэмрэ пэсэрейхэм я ІуэрыІуатэхэм ит символизмэм куэдрэ ятелъэжъа **Джамэс Чхурчвард** «The Children Of MU» зи цІэ тхылъым дэ дытепсэлъыхьауэ щыта ІуэрыІуатэ куэдым я гугъу ещІыр. ІуэрыІуатэхэм хэт щІагъыбзэмрэ ар зэрытха символизмэри къехутэ. Дигу къэдгъэкІынщи пэсэрей Шумэрхэри, Мысырхэри Бабилхэри Кавказым и къуршхэм епхауэ махуэгъэпс-календар зыратхауэ щытар. Дунейм и зы и **ексэныр градус 23.27°** хуэдизкІэ дунейм и экваторым егъэзыхаш, езы Кавказ къуршхэри дунейм и экваторым градус 23 ½.° хуэдизкІэ егъэзыхаш. Мыбы и щхьэусыгъуэкІэ дыгъэр Бакъу-Апщэрон деж къыкъуэкІти Таман и деж «МэІуэт» и псыинам **щыкъухьэрт**. Мысырхэм дыгъэр къыщыкъуэкІым деж «Ра» е «Ща-амащ» зи цІэ тхьэр, дыгъэр щыкъухьэ Таман дежи «Осир» зи цІэ тхьэр дэсу къалыгъэрт. Аращи мы лъэпкъхэм дыгъэр тхьэуэ къалыгътэу абы и фІэщхьуныгъэр зэрахьэрт.

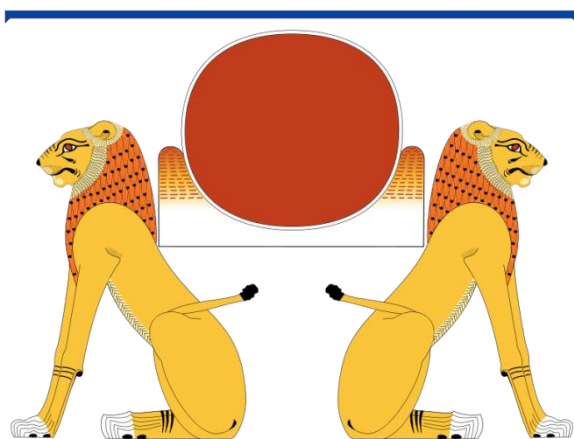
Пэсэрей лъэпкъхэм Дыгъэм тхьэфэ зэрыраплъар зымыдэ гупсысакІуэхэри щыІэщ. **Джамэс Чхурчвард** мы гупсысэр идэркъым. Абы и еплъыкІэмкІэ пэсэрей лъэпкъхэр зей дыгъэр тхьэуэ ялътхакъым. Пэсэрей лъэпкъхэм дыгъэм е мазэм тхьэфэ ираплъакъым. Пэжщ, пэсэрей лъэпкъыжхэм дыгъэри абы и символизмыри куэдрэ зэрахьаш. Ауэ абы зэи тхьэфэ ираплъакъым. Осирис езыр тхьэкъым икІи тхьэ пэлыгътэкъым. Ар езыр цІыхущ.

Ауэ Осирис езыр АтлантискІэ зэджэ щІыналъэм и пщыжыращ. Атлантис зи цІэ сивилизасийоныр дуней псом и хьуреягъкІэ **колонихэр** иІэт. Мы колонихэм и щыІум дыгъэр щыкъухьэртэкъым. Аращи, Мысыр къакІуэу абы сивилизасийоныр япэ шызублар мы Атлантис и пщыжэ Осирисрат. И щыІум дыгъэр зэи щыкъуэмышхьэн хуэдэ инагъ зиІэ Атлантис империем и символыри дыгъэрат. Пэсэрей Мысырхэр «Дыгъэ» е «Дыгъэм и къуэ» щыжаІэм щыгъуэ езыхэм я Хэкужэ

Мысырхэм я Хэкуж Атлантис и Символыр.

*«Луацхъэмахуэр цхъэ дыкьуакъуэти ар сыт цыгъуи
къахъумэрт БырмамыткIэ зэджэ асланит. Ахэр цытурэ мывэ
хъуат(Нартхэр).»*

Акерхэр¹³⁸

¹³⁸ Акерхэр-Бырмамытхэр: ЩIым и тхъэ, итIанэ мысыр мифхэм лIахэм я тепщэ, нэхъ тхъэцIэ жьы дыдэхэм ящыщ. Пэсэрей Мысырым и тхыдэр кIуэтэху, Акер и къалэнхэми зыхъужырт. Нэхъ иужькIэ ар хъэдрыхэм и зы тхъэ хъуаш, итIанэ Дыгъэм и зы дэIэпыкъуэгъу махуэ къэс Апофис дырищIылIэ зауэм.

Атлантисрат ягу ильыр. Дыгъэм и къуэ шыжаIэм шыгъуи Атлантис и пщы лъэпкъ Осирисрэ абы и бынхэраш ягухэм ильыр. Аращи, Мысыр и Фираунхэм я символщ дыгъэр.

Фираун псом я цIэр Хорусщ. Дыгъэр Осирисраш, Хорусри Осирис и къуэраш. Фираунхэри Мысырхэм я тхыдэм зэрыжиIэжымкIэ Хорус и бынхэраш. Алыдж гупсысакIуэ Плутон «КритиIас-Критикхэр» зи цIэ тхылъым мыраш шыжиIэр: Атлантис Хэркул (Къхур-Къал) и пкъохэм адэкIэ дэщыIаш». ДгъэкIыхьынкъым, зэгуэрым Атлантис и цIэу зы щIыпIэ щыIэмэ мы щIыпIэр гурышхуэ хэмылгу Псыжъ (Къубан)-рэ Терч я зэхуаку дэлъ щIыпIэщ. Фэссэндэн зэритхам деплбыжмэ, Атлантис и къалащхэр пэсэрей Адыгэхэм я къалэщхуэу щыт **Псыхуэбэраш.**

9. Нарт Сосрыкъуэ

Нарт Сосрыкъуэ хуэдэ антропоморфик кызыхэмышц IуэрыIуатэ къэгъуэтыгъуейщ. Шумэрхэм я тхьэ пэлъытэ Мардук, Мысырхэм я IуэрыIуатэм хэт Нэтэр Хорус, Iурарту-Хьаттихэм я Тэшуп, Римхэм я Митра, Алыджхэм я Пэрсэус. Мы зи цIэ къэтIуа Антропоморфикхэр ахэм яхуэгъэфша къарухэмрэ лъэкIыныгъэхэр, ахэм я дуней кытехьэкIар, я псэукIэхэр дымышцIэу дэ Нарт Сосрыкъуэр зиысыр къыдгурыIуэнукуым. Нарт Сосрыкъуэ теухуа текстхэр лъэныкъуэ куэдкIэ къапщтэу къэпхутэ хъунущ. Япэрауэ, Сосрыкъуэ цIэр козмикщи щыIэмрэ щыIэныгъэм, онтологием шыгъуазэ дыхуещIыр. Сосрыкъуэ щыIэр, щыIэныгъэр зэрызригъэгъуэтынум и щхьэусыгъуэщи, ар шыIэныгъэм и къарураш.

Ипэ щIыкIэ щымыIэныгъэти, мы щымыIэныгъэр зэгуэр къэпIэнкIри щыIэрэ щыIэныгъэр утыку изылъхьэ энэржир (уэзыр) утыку къыхаш. ЩымыIэныгъэр къыщыпIэнкIым зы къарурэ зы нэхугъэрэ утыку къыхьэри мы къарум езыр, энэржирэ нэхугъэу инагъымрэ, кIыхьагъымрэ и бгъуагъыр, нэгъуэщIу

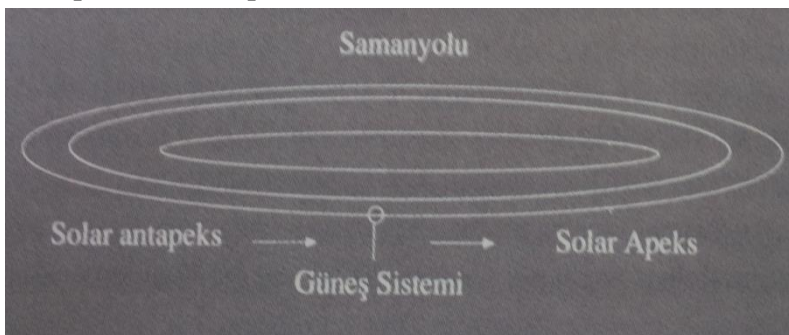
Дыгъуасэмрэ пщэдеймрэ, къуэкIыпIэмрэ (Бакъху) къухьэпIэмрэ (Таман) я зэгухьэныгъэм и символыу щытщ, тхьэлъэлупIэхэр иIакъым.

жытІэнуэм, шыІэныгээр утыку изылхьэш. ШыІэныгээр сыт шыгъуи шымыІэныгээм носри мы нэсыгээр езыращ Сосыр. Сосрыкъуэр шымыІэныгээр къэпІэнкІу кыхэхьукІа уэзыр «энэржир» шымыІэныгээр къриггэкІуэту щыт къэхьуггээм шыгъуэ къэхьуа псоращ. Арауэ кыщІэкІынщ гупсысакІуэм «Уэзыр мэс, уэзыр мэджри сосыр къохъу¹³⁹» жыхуиІари.- Нарт ІуэрыІуатэм ит Сосрыкъуэ, Сос, Ис, Имыс, Уэзырмэс, Уэзырмэдж, Уэрсэрыжь хуэдэ цІэхэр зэпсори козмикщи онтологием епхаш.

-Нарт Сосрыкъуэм теухуа текстхэм уахэм теухуа едзыгъуэхэри шыІэу кыщІэкІынщ. Псом хуэмыдэу *Зодяк* теухуауи зыгуэрхэр итщ. Ипэ щІыкІэ Сосрыкъуэ дунейм кыщытэхьэм дунейр Зодяк и Іыхьэу щыт «Гуу» зи цІэ вагъуэ гупым хуэзауэ кыщІэкІынщ. Мыпхуэдабзэуи Нарт Сэтэней зыщыпсэуа лъэхъэнэми дунейр «Щхьэмыж»-кІэ зэджэ вагъуэ гупым хуэзэу кыщІэкІынущ!- Нарт Сосрыкъуэ уэгум пкІэлъей идзу уэгум ихьэу зыхуей вагъуэм и деж кІуэфырт. Емынэжь зи цІэ гуэрыр мыпхуэдэуш зэриукІар. Емынэжь дыггэр зыІуридзэнуэм яужь итти, ар дыггэ къухьэпІэм ист. Нарт Сосрыкъуэ мы Дыггэ КухьэпІэм кІуэн щхьэкІэ уэгум йохьэр. Дыггэ КъухьэпІэр щІэныггэлІхэм *Солар Іэнтэпэкс* (Solar Antapeks) жыхуалэ щІыпІэрауэ кыщІэкІынуш!

¹³⁹ Бер Хикмэт, **Макъыбзэ**.

Солар Іәпәкс-Солар Іәнтапәкс

Солар Іәпәкс

Дыгъэм езыми дунейм хъуэдэу зы гъуэгъу зы кӀуанІэ иІәц. ЩІэныгъэлІхэм дыгъэр зытет мы системэм Солар ІәпәксКІэ йоджэхэр. Дыгъэр зрикІуэ мы гъуэгъур шабзэм хуэдэу захуэц. Дыгъэр здэкІуэ щІыпІэм Солар Іәпәкс (Дыгъэ КъокІыпІэ) къыздикІ щІыпІэми Солар ІәнтапәксКІэ (Дыгъэ КъухъэпІэ) йоджэхэр. Нарт Іуэрыуатэм зэритымКІэ Емынэжъ бзаджэр дыгъэ къухъэпІэм деж (Солар Іәнтапәкс- мы сурэтымКІэ шабзэкІэм деж) шыпсэурти Нарт Сосрыкъуэ абы и деж лъэтауэ цытат.¹⁴⁰

-Нарт Сосрыкъуэ дунейм къыщытехъэ лъэхъэнэри гъэщІэгъуэнщ. Ар къыщальхуам щыгъуэ дунейр зы лъэхъэнэм текІыу нэгъуэщІ зы лъэхъэнэм техъауэ къыщІэкІынущ, Іуэрыуатэми «Сосрыкъуэ къыщальхуам щІым и дагъэмрэ щхыным и ІәфІыгъэр кІуэдынущ.» жыхуиІэм и щхъэусыгъуэри мырауэ къыщІэкІынущ.

-Мыпхуэдэ лъэхъэнэхэр Алыдж Іуэрыуатэми итщ: (Дыщэ лъэхъэнэ, Дыжын лъэхъэнэ, Жэз Лъэхъэнэ...) Хиндхэм я Іуэрыуатэхэми (Крита Йугэ, Двапара Йуга, Трэтэ Йуга....)

¹⁴⁰ Сосрыкъуэрэ Емынэжърэ, **Нартхэр**, Налщык, 40-57.

-Нарт Сосрыкѳуэ Нартхэм я иужьрей шІэблэхэм ящыщ. Абы и шауэгъущ Нарт Бадынокѳуэ, Нарт Ащэмэз, Нарт ТІотІэрэш сымэхэр. Мы шІэблэр Нартхэм я иужьрей шІэблэщ. Мыхэм яужь цІыхухэр дунейм кытехьащ.

-Нарт Сосрыкѳуэ Алыджхэ я пхѳурылхуш, Гѳуазэхэ я кѳуэрылхуш. Сосрыкѳуэ Нарт Лъэпщ и кІышым и шІалэгѳуэр щигъэкІуащ, ар Лъэпщ хуэдэу гѳукІэщ. Нартхэр Благѳуэр яукІыну уэгум щихьэм щыгѳуэ зыхуей Іэмэпсымэхэр Сосрыкѳуэщ зышІар. Сосрыкѳуэ Гѳуазэхэм ящыщси уахэр¹⁴¹ фІыуэ ецІыхур. Арыншауэ гѳуэгу кытехьэ Нартхэр мэгѳуащэхэр.

-Нарт Сосрыкѳуэ и унафэм уаемрэ уэс, уэлбанэхэр итти, ар щыхуейм деж уас бзаджэ ищІыфт. Емынэжь бзаджэри а ІэмалхэмкІэщ зериукІар. Аращи Анадолэм Нарт Сосрыкѳуэ «Тэшуп»-кІэ еджэхэрт.

-Нарт Сосрыкѳуэ зыхэкІуэдар тетыгѳуэ зауэхэраш. Ар кѳаукІыну щхьэусыгѳуэ хуэхѳуар езым и анэ шыпхѳу Нарт Бырымбыхуш. Сосрыкѳуэ Бырымбыху и кѳуэр иукІати, Нарт Бырымбыхуи Сосрыкѳуэ и тІасхьэхэр ищІэрти, ар иригѳуэкІащ. Сосрыкѳуэ и кѳэукІыкІэр зэрыт **текстхэр** Шумэрхэм я ІуэрыІуатэхэми итщ. Шумэрхэм я ІуэрыІуатэм ит Мардук зи цІэ тхьэ пэлытэр Сосрыкѳуэ хуэдэу кѳауІа нэужь, ямыукІыфу и щІыІур мывэкІэ трапІауэ щытат.

9.1. Нарт Сосрыкѳуэрэ Нэтэр Хорусрэ

Пасэм щыгѳуэ Мысыр и Фираунхэр Дыгъэм и кѳуэу кѳальтыгэрт. Апхуэдабзэуи Адыгэхэм япщхэр езыхэм щхьэкІэ «Дэ дыгъэ бзийм дыкыхьэкІащ»¹⁴² жаІэрт.

¹⁴¹ Космос

¹⁴² Тыркум и хуитыныгъэ зауэм щыгѳуэ Адыгэхэр лъэныкѳуит хѳуат. Зы лъэныкѳуэр пащтыхьым дэІапыкѳут, адрей лъэныкѳуэри Мустафа Кемал кѳуэрт. Пащтыхьым дэІапыкѳухэм япщыр Анзаур Ахьмэтрат, Мустафа Кемал и гѳусэ Черкесхэм япщыри Черкес Етхьэмрат. Мы тІур зэныкѳуэкѳу щыхьум, Адыгэ-тхьамадэхэр Анзауррэ Черкес Етхьэмрэ зэрагъэкІужыну зэгурѳуащ. Анзауррэ Етхьэмрэ зыщыхуэзэм, Анзаур Ахьмэт Етхьэм мыр жриат:- Сэ тхьэр си фІэщ

Нарт ІуэрыІуатэм ит Нарт Сосрыкѳуэрэ Мысырхэм я ІуэрыІуатэм ит Нэтэр Хорусрэ ахэм я гѳусэ Шумэрхэм я ІуэрыІуатэхэм ит Мардукурэ зэтохуэр: Щѳри тетыгѳуэ зауэхэм куэдрэ хэтащ. Сосрыкѳуи Мардуки, кѳауІа нэужь я щІыІум мывэхэр трапІэри псэууэ щІым щІалъхѳащ. МыдэкІэ Нэтэр Хорусри тетыгѳуэ кѳиштѳѳын щхъэкІэ куэдрэ и бийхэм езууащ...

Нэтэр Хорус янэ – ядэр Нэтэр Исисрэ Нэтэр Осирисрѳщ. Дэ, Исисыр Сэтэнейуэ Осириви Уэзырмэсырауэ жытІат.

Нэтэр Хорусрэ Нарт Сосрыкѳуэ и лѳагѳуэхэр куэдкІэ зэтохуэр. Сосрыкѳуэ и символхѳращ Бгѳэрэ, уадэр, Хорус и символхѳри кѳашыргѳэрэ уѳшрѳщ. ТІури ин хѳуху щѳхуу япІащ. Исис и кѳуэ Хорусур дѳпрэ мафІэрэ ирагѳѳхырт. Сосрыкѳуи Сэтэней быдз иримыгѳафѳу дѳпрэ мафІэрэкІэ ипІауэ щѳтащ. Осирис щѳлІэм Хѳэдрыхэм тетыгѳуэ щигѳуэтарэ пѳт, и кѳуэм чѳнджѳщ кѳритѳѳырт. Уэзырмэсри Хѳэдрыхэм дѳсрѳ пѳт, Сосрыкѳуэм чѳнджѳщ ирихѳэлІѳрт.

Нэтэр Хорусри Нарт Сосрыкѳуэри, адреѳ тхъ пѳлѳытѳхѳмрѳ тетыгѳуэр кѳащтѳу тепщѳгѳуэр яІыгѳын щхъэкІэ ззѳуащ. Хорус и янэ шыпхѳум и кѳуэ Нэтэр Анубис сымаджѳхэр игѳѳхѳужт. Сосрыкѳуэ и анѳ щыпхѳум и кѳуэ Нарт ПІотІѳрѳш узыншагѳѳм и тхъ пѳлѳытѳт. Нарт ПІотІѳрѳш и теплѳѳр шынагѳуѳти абы «Ябгѳ»-кІэ еджѳхѳрт (Нэтэр Анубисри Нарт ПІотІѳрѳши Іѳзѳхѳщ). Нэтэр Анубис и теплѳѳр дахѳкѳым.

Нэтэр Осирис (НартУэзырмэс) – Нэтэр Исис (Нарт Сэтэней)¹⁴³ Нэтэр Хорус Къашыргъэм и лъэм итт. Нарт Сосрыкъуэ Хорус хуэдэ гъуыцI баш зрихъэу цытащ.

Тхъэ пэлытэхэм я зэхуаку къыдэхъуэ зауэхэр Шумэрхэми Мысырхэм я ІуэрыІуатэхэми итщ. **Зэкхэрия Ситчин** зи цІэ къэхутакІуэр 1985 илъэсым итха **The Wars of Gods And Men** зи цІэ тхылгым Шумэрхэмрэ Мысырхэм я ІуэрыІуатэхэм ит мы «Тетыгъуэ Зауэхэм» цытопсэлъыхьыр. **Ситчин** Шумэрхэ я тхъэ пэлытэхэм теухуауэ тхылъ пщыкІутІ хуэдиз итхаш. **The Wars of Gods And Men** **зи цІэ** тхылгыми Шумэрхэ я тхъэ пэлытэхэмрэ Мысырхэм я тхъэ пэлытэхэм я тетыгъуэ зауэхэр зэгъусэу къештэри критик ещІыр.

¹⁴³ «Исис» псалгэр Алыдж жыІакІэщ. Мы цІэм и пэжыр «Астэ»-ращ.

*Нэтэр Нэфтис (Нарт Бырымбыху) Нэтэр Анупис (Нарт
Томгэрэц)*

Ситчин зэритхымкIэ Шумэрхэ я Тхьэ бзылхугъэ Анэ гуашэр Нинихурсаг-кIэ эджэрат. Ар Тилмун дэст. Нинихурсаг дэлхуитI иIэт, зым и цIэр Енлилт, адрейм и цIэр Енки. Енки езым щхьэкIэ **Ериду** зи цIэ кьалэр ищIати езым и адэу щыт **Ану** щхьэкIэ **Ерек** кьалэр ищIат. Ерек кьалэр иужьым **Урух** е **Урук** хужаIэщ. Мы Урук кьалэм езым и адэ Енки Ану щхьэкIэ зы унэшхуэ иригъэщIри а унэми **Ану и унэ хуж**, жалащ.

Енлилрэ Енкирэ тетыгъуэм щхьэкIэ зэныкбъуэкхуэрти Шумэрхэ я тхьэ пэлытэхэр зэхуэсри дунейр IыхьиллIу ягуэшащ. Енки и бын Мардук Маан, Маган зи цIэ щIыналхэр кьылысащ, (Нобэрей Мысыррэ Либырэ). Енлил и бынхэм Мэзопотамяр кьалысащ. Инанна-Иштар зи цIэ тхьэ бзылхугъэми Сыхуэрэх Хьиндистан (Синдя) кьылысащ. Мы щIыплэхэм мы тхьэ пэлытэхэр цIыхухэм ягъусэу щыпсэунут. Ауэ Тилмун зи цIэ щIыплэм тхьэ пэлытэхэм нэмышI цIыху лъэпкэ дэсыфынутэкьым.

Мардук гуэшыкIэр игу ирихьакьым. Абы Мэзэпотамяри и IэмьщIэ ирилхьэну хуейти, Енлил и бынхэмрэ адрей тхьэ пэлытэхэмрэ язауэу хуежыащ.

9.2. Пирамит зауэхэр

Дэ, Адыгэр, Пирамит зауэ шыжаIэм шыгъуэ, Наполеон Бонапарт Мысыр щIыналхэр иштэн щхьэкIэ Адыгэ пащтыхьхэм-Мамлюкхэм ярищIыла зауэращ жаIэр. 1799 илъэсым Бонапарт зауэлI мин 55 хуэдиз иубыдри а дзэшхуэр кхьухькIэ Хы

ЩхуантIэм зэпрыкIи Мысыр кытеуат. Абы шыгъуэ Мысырыр Осман Империем епхауэ шытами, тепщэгъуэр адыгэм IэшIэлъти, ахэращ Наполеон и дзэшхуэм пэшIэувар. ДзитIыр Пирамитхэм пэгъунэгъуу шыт Ембаба зи цIэ шыпIэм шыззэуауэ шытащ...

Адыгэ пащтыхьхэм я дамыгъэхэр Мысыр къралыгъуэм илгъэ минкIэ зэрахъащ. Абыхэм тэтэр-монгол зэрыпхъуакIуэм шахъумащ къралыгъуэр. Муслъымэн щIыналгъэхэр яхъумащ. Османлы Империем тхуэ езауэхэри иужьым Черкес Мамлюк къралыгъуэм хуитыныгъэр ягъэкIуэдат. Ауэ Черкесхэм Османхэм я лгъэхъэнэми Мысырым тепщэгъуэр щаIащ. Наполеон Бонапарт 1798 илгъэсым Мысыр кыщытеуам шыгъуи адыгэрат абы кыпэрыуар. Иужьым, Наполеон зэрыхуейуэ хъуащ. Бонапарт Мысыр къралыгъуэр кыиштащ.

Ауэ Бонапарт Мысыр кыщыкIуэм и дзэм и гъусэу щIэныгъэлI Iэджи кыздишат. Мы щIэныгъэлIхэм Мысыр и кылащхъэ Къахьир институт кыщызгъауащ, пэсэрей Мысыр щэнхабзэмрэ пэсэрей Мысырыбзэмрэ къахутэну. Зы махуэ гуэрэм «Рэщит» зи цIэ къуажэм зы мывэду кыщагъуэтащ, бзищкIэ зыгуэрхэр тетхауэ. Мывэм и щIыIур Iыхьыщу гуэшат: зыр Алыджыбзэт, зыр ДэмотиккIэ зэджэ Коптыбзэт, зыр Мысырхэм я Фираунхэмрэ я лгъакъуэлъгъэхэр зэрытхэ ХиероглифкIэ-щIагъыбзэу тетхат. Абы бзищкIэ трамытхатэмэ, нобэ дэ Мысырхэм я IуэрыIуатгъэхэм шыгъуээ дыхъуфынутэкъым. ЩIэныгъэлIхэм мы мывэр **къагъэсэбэпри**, пэсэрей Мысырым и хиероглифхэр яджащ.

Дэ, ищхъэм, **Рэгиналд Аубрей Фэссэндэн** и докладым и гугъу шытщIауэ шытащ. И тхылгъыр Мысырхэм я хиероглифымкIэ ятха Хъэдрыхэ Тхылгырат зытеухуар. Мы **докладым**, кыщигъэлъэгъуащ пэсэрей Мысырхэмрэ ахэм я тхъэ пэлытгъэхэр Кавказым зэрэпхар.

Мы къэхутэныгъэхэр Мысырым шыIа Адыгэ пащтыхьыгъуэм и ужыщ дунейм кыщытехъар. **Ситчин** и лгъыгъэхэмрэ и еплгъыкIэхэм деплгъэмэ, пасэм шыгъуэ Мысырхэмрэ Шумэрхэм я тхъэ пэлытгъэхэр Пирамитхэм я деж зауэшхуэ зэращIыIауэ желэр.

Рэцум мывэ (Posetta Stone)

9.3. Тхьэ пэлытэхэм я пирамит зауэр

Дытепсэлтыхьауэ шытащ Мысырхэм я тхьэ пэлытэхэр тетыгъуэр къэзыштэным щхьэкIэ зэрызэзэуар, псом хуэмыдэу Нэтэр Осирисрэ абы и къуэ Нэтэр Хорусрэ, Осирис и къуэщ Нэтэр Сетрэ зэрызэзэуар.

Шумэрхэм я IуэрыIуатэхэми мы зауэр итци, **Ситчин** зэрепльымкIэ мы зауэр щекIуэкIа щIыпIэр пирамитхэм дежщ. «**Къур и IуэрыIуатэхэр**» зи цIэ текстхэр къыгъэсэбэпаш абы. ШумэрыбзэкIэ **Къур** жыхуиIэр АдыгэбзэкIэ **Къурш** жыхуэтIэращ.

Ситчин и епльыкIэмкIэ Мысырхэр ХорускIэ зэджэ тхьэ пэлытэр Шумэрхэм я Мардукуу къельытэр. Дэ ищхьэм Шумэр тхьэ пэлытэ унагъуэхэм, псом хуэмыдэу, Енлилрэ Енки и унагъуэхэм язэхуаку дэль зэгурымыIуэныгъэм и гугъу тщIат. Мы зэгурымыIуэныгъэм и щхьэусыгъуэри щхьэж къылыбса

щЫпІэхэр язэрыфІэмащІэрат. Енки и кьуэ Мардуку Маган-
(Мысыррэ Либярэ) зи цІэ щЫпІэр кьылгысати ар фІэмащІэт,
Енлил и бынхэм ялгыса Мэзопотамяри кьащтэну хуейт. Арати,
Мардук и лажьэкІэ Енки и бынхэмрэ Енлил и бынхэр зэзауэу
щІадзащ. Мы зауэм хэта Енлил и бынхэм я цІэхэр мыхэрат: Ща-
амащ, Нинурта, Ицтар. Зауэхэм хэта Енки и бынхэри мыхэрат:
Мардук, Нэргал...

Мы зи цІэхэр кьэтІуа Шумэр тхьэ пэлытэхэм я сурэтхэмрэ
ахэм теухуа едзыгьуэхэм депльмэ ахэр Нарт ІуэрыІуатэм хэт
Нартхэм ящхьрэ ямыщхьырэ кьэтщІэфІыну кьыщІэкІынщ.

*Инанна-Ицтарри
Нарт Дахэнэгьуэри
зэуэнкІэ Іэзэт.*

*Инанна-Ицтарри Нарт
Дахэнагьуэри уафэм шэуэ
шызекІуэрт.*

Енлил: ЦДыхухэм гьавэ яриту вэн-сэн Іуэхум езыгьэсаращ. И
ІэщагьэкІэ Тхьэгьэлэджд ещхьщ.

Енлил цыыхуэхэм Пхъэлэщэр ярет

Ща-Амаш: Ща-Амаш е Щамаш зи цлэ тхъэ пэлъытэр Нарт Тамыщырауэ дызэригугъэр жытлауэ шытащ. Щамашым Мысырхэр «Ра»-клэ еджэхэрт.

Инаннэ-Ицтар: Инанна-Ицтарклэ зэджэ Шумэрхэм я тхъэ бзылхугъэм и символыращ «Венус» зи цлэ вагъуэр. Инанна Нарт Луэрылуатэм ит антропоморфикхэм шыщ зы тлум ещхьыркъабзэщ. Псом хуэмыдэу Нарт Адиихурэ Нарт Дахэнагъуэр зэгъусэу къатцтэмэ мы тлум я лъагъуэхэр Инанна-Ицтар ейщ. Дахэнагъуэри Ицтарри зауаклуэхэщ. Тури щымы, хымы уафэми зеклуэфлу икли зауэфу шытащ. Дахэнагъуэ теухуа едзыгъуэм *«Зеклуэ клуамэ нэхъ шу хахуэщ... \Хымы лъэщу ар цызоклуэ\ Щыльэм тетмэ цхъэмыгъазэщ\ Зауэм хэтмэ цыблэу мауэ\ Уафэм итмэ шэуэ зоклуэ»*¹⁴⁴ жеIэр.

*Инанна-Ицтар
Щхъэмыжъыр
иIыгъыц.*

Нарт Сэтэнейрэ Нарт Уэрсэрыжърэ я зэхушчытыкIэр критикэ щытцIам шыгъуэ яхужетлауэ шытат: Нарт Уэрсэрыжъ анэ тепщэгъуэ лъэхъэнэм и лъагъуэхэр нэхъ

¹⁴⁴ Нартхэр, Налщык, 536.

зэрехъэ, Нарт Сэтэней адэ тепщэгъуэм и лъагъуэхэр нэхъ иыгъщ. Мыпхуэдабзэу къыщІэкІынуш Шумэрхэм я Нинхурасгрэ Инанна-Ицтар я зэхуштыткІэри. Нарт ІуэрыІуатэм ит тхъэ бзылхугъэ анэ гуашэр Уэрсэрыжъыраш, Нартхэм я анэри араш. Ауэ **зэманьр** дэкІри Уэрсэрыжъ и тІысыпІэм Нарт Сэтэней къагІуэри къытІысхъащ. Нарт Сэтэней и лъагъуэхэр зы къэмынэу Нарт Уэрсэрыжъ ейт. Абы нэмышІ, Нарт Сэтэней зэуакІуэт, зауэм, Іэщэм кууэ хищІыкІырт. Чынтхэр Нарт хэкум къыштытеуам шыгъуэ, Нартхэр къезыгъэлар арат. Нарт Сосрыкъуэрэ Нарт ТІотІэрэшрэ зэзэуэн хуей щІэхъуам и щхъэусыгъуэри, Сосрыкъуэм и Іэщэ-фашэхэри зышІар арат.

Нарт Сэтэней и символыр щхъэмыжраш, араш Нартхэм гъавэр езытар. Щхъэмыжыр вагъуэи уэгум итщ. Шумэрхэм щхъэмыжъ вагъуэ гупыр Инанна-Ицтар ирапхырт.

Нинуртэ: Нинуртэ езыр Енлил и къуэщ. Ар тетыгъуэ зауэм шыгъуэ Енлил и бынхэм япашэу цыташ. И теплър щынагъуэщ, Нарт ТІотІэрэщ ещху.

Думузи-Нарт Бадинокъуэ

Думузи-Таммуз:¹⁴⁵ Думузи Мардуку зи цІэ тхъэ пэлъытэм и къуэщщ. Ар Нарт Сосрыкъуэ и къуэщ Нарт Бадинокъуэ ещхъщ.

¹⁴⁵ ‘Амазон’ псалър ‘Таммазон’ и псалърэш къызытехукІэр. Амазонхэм мазэмрэ абы и тхъэпэлъытэу щыт Таммуз и фэщхуныгъэр зэрахъэрт.

Нарт Бэдынокъуэ Нарт Бэдэху и къэшэнт, ауэ ар зэрымышцэу Нарт Бэдынокъуэ лIащ. Мыпхуэдабззуи, Мардуку и къуэщ Думузи Инанна-Иштар и къэшэнт- мы Думузири лIащ. Инанна-Иштаррэ Мардукурэ я зэхуаку бийгъэ къыдэхъухъащ. Инанна-Иштар езым и щхьэгъусэ Думузир Мардуку къиукIауэ и гугъэт.Думузи и цIэм къикIыр Мазэшхуэщ (Ду:ин,иныхъуэ, Музи:Мазэ). Щумэрхэм Думузир мазэм и тхьэрауэ ялыгъэрт.

Мардуку: Мардуку Енки и къуэщ. Мардуку и цIэм къикIыр «Дыгъэшхуэщ» (Мар:Дыгъэ, Ду: ин, иныхъуэ). Шумэрхэм я тхьэ пэлыгъэхэм дунейр шагуэшам щыгъуэ Мысыр (Маганрэ) Либя (Мэлуххэ) Мардуку иратауэ щытащ. Ауэ езы Мардуку Енлил и бынхэм ирата Мэзопотмари зэрыщыту къиштэну хуейт. Араци мы щхьэусыгъуэмкIэ Мардуку Енлил и бынхэм (Инанна-Иштар, Нинуртэ сымэ) къезэуауэ щытащ.

Енки: Енки Шумэрхэм я тхьэ пэлыгъэ **Ануш** и къуэщ. Енлил и нэхъышIэщ. «Еа» ращ Енки и цIэ пэжыр. Еа псалъэм къикIыр «И Унэр Хэкуращ». Хэкум къикIри «Хым Икуращ».

Енки:Нарт Уэзырмэс- Мардук:Нарт Сосрыкъуэ

Бакъурэ Таманрэ я зэхуаку Ереб (Дарял блэкIыпIэм дей щыIэу зы къалэщ) Тэрч къалэр зышIари, а къалэм «Ануш и унэ хужыр»

зышIари езыраш. Шумэрхэм я тхьэ пэлытэ Мардукурэ Думузирэ я адэш.

Нинхурсаг: Мысырхэм я IуэрыIуатэм хэт **Хатхорраш** Нинхурсаг.

*Нинхурсаг-Нарт
Уэрсэрыжь*

Нарт IуэрыIуатэм, дэ, абы УэрсэрыжькIэ доджэ. Щыри Тилмун-Таман-Къургъутамэ дэсаш, щыри тхьэ пэлытэхэм я анэраш, щыри Тхьэ бызылхугъэ Анэ Гуашцэ жыхуэтIэраш. Шумэр IуэрыIуатэм хэт Енлил (Тхьэгъэльдж!) Нинхурсаг (Уэрсэрыжь!) и дэльхуш. Енкири (Уэзырмэс!) абы и дэльхуш. Араши я бынхэр тетыгъуэ зауэ зэращIылIам лъэныкъуитIыр зэзгъэукIужар Нинхурсагаш.

9.4. Тэрч къалэр зыхуэкIуэдар

Нарт IуэрыIуатэр, мы зымкIэ, Мысырхэмрэ Шумэрхэм я IуэрыIуатэхэм ящхьэщокIыр. Мысырхэмрэ Шумэрхэм я IуэрыIуатэм хэт текстхэм тхьэ пэлытэхэр щызэзауэм деж, мы тхьэ пэлытэхэм ейуэ щыт щIыпIэхэм ис цIыху лъэпкъхэри зозауэхэр. Псальэм папшIэ, Енлил и бынхэмрэ Енки и бынхэр зэзэуэхэщ щыжытIэкIэ, мыхэм епха щIыналгъэхэм шыпсэууэ щыт цIыху лъэпкъхэри зозауэхэр. Ауэ Нарт IуэрыIуатэм тхьэ пэлытэхэр щызэзауэкIэ, мыпхуэдэ гуэр хэтлбагъуэркъым.

Шумэрхэм я IуэрыIуатэм Тэрч къалэм и цIэр Урух е УрукIэ еджэу итщ. Шумэрхэм я «Ур Къалэм и Гъыбзэ» жыхуалэ гъыбзэри мы къалэм теухуаш. **Фэссэндэн** зэрыжиIэмкIэ «Урыр» къалэцIэкъым, хэкуцIэш. Шумэрхэм я «Урым и Гъыбзэм» итщ, Енки и бынхэмрэ Енлил и бынхэр щызэзэуам щыгъуэ, «Ур» зи цIэ хэкур зэрыщыту хэкIуэдауэ. Урух (Тэрч) къалэр мы хэкум щыIаш. Мы къалэм и пэгъунэгъуи «Хурум» зи цIэ Iуашхьэр щытт. Тхьэпэлытэхэм мы Iуашхьэм цIыхухэр бгъэдагъэхьэртэкъым.

Енки я бынхэмрэ Енлил и бынхэр зыкьомрэ кьезэуахэщ. Ауэ зауэр щихынум шыгьуэ, Енки и кьуэ Мардуку Мысырым нэс кьикьуэтри, Іэщэхэр зи куэд быдапІэ зыщигьэбыдащ. Мардуку

*Инанна-Ицтар Мардуку и
пацхьэм итиц. Мардуку
Мысыр и Прамитхэм Тетиц.*

мы быдапІэм шІэмыкьыфу Енилил и бынхэри шІэмыхьэфу куэдрэ шыІащ. Инанна-Ицтарри Енлил и бынт, Мардуку кьыпэрыуэхэм ящыщт. Инанна-Ицтар хуейт Мардуку иукьыну.

Мардуку яукьыфакьым. Щамыукьыфым Енлил и бынхэр зэчэнджэщаш. Инанна-Ицтар, тхьэ пэлытэхэм, езым и гупсысэхэр мыпхуэдэу яжриІащ: ...*абы зыми ихын иритынукьым, и закьуэу кьэнэнуц, зэфэну псыри пэдубыдыниц...*¹⁴⁶Мардуку и щыІум тет быдапІэм и бжэхэр зэхуашІри ар лІэжыхукьІэ пэпльахэщ. Мардуку и лІэкІэр Сосрыкьуэ и лІэкІэм ещхьщ. Нарт Сосрыкьуи Мардуку хуэдэу тхьэ пэлытэ куэд

иукьІати, Нарт псори Сосрыкьуэм шыщынэрт. Сосрыкьуэ Нарт Бырымбыху и кьуэ Нарт ТіотІэрэщи щихукьым, Нартхэри зэхуэсри, Сосрыкьуэр яукьыну зэгурыуащ:

Сосрыкуэ зэраукІар

Сосрыкьуэ и бий Нартхэр зэхуос. Иныжьхэри кьраджэ. Сосрыкьуэ и псалъэ гуауэ хэт льысами, Сосрыкьуэ и цІопиц хэт техуами, Сосрыкьуэ и удын хэт ихьами псори

¹⁴⁶ Sitchin, **Tanrılar ve İnsanların Savaşı**, Çev. Gülden Özbilun, Ruh ve Madde Yayınları, 2005, İstanbul, s. 275.

кѣрашалѣ...Нартхэр ежэри и хѣурегъклѣ кѣатлѣхъ, кууэ кѣратлѣкѣлац, и лѣабжъэр цѣлатлѣкѣлѣжри Сосрыкъуэр нсэуэ мацэ куум ирагъахуэри абрэмывэхэр трагъэукѣуриежац, цѣлѣри тратхуэжри Іуацхъэу траубэжац.

А Іуацхъэ цыгум нартхэмрэ иныжъхэмрэ Санэхуафэ кѣыцызэІуахри жэцибл-махуиблклѣ цѣфац, цѣишац, цыджэгъуац, Сосрыкъуэ нсэуэ зэрыцѣлатлѣм и гуфлэгъуэиэхуэу.

Нарт ІуэрыІуатэм зэрыжиІэжымклѣ, Нарт Сосрыкъуэ илѣэс кѣэс зы тхѣмахуэкѣлѣ цѣлѣтхѣм кѣытехѣрти и бийхэм илѣ ищІэжырт. Мыдэкѣлѣ, Шумэрхэмрэ Бабил лѣэпкѣхѣри илѣэс кѣэс зы тхѣмахуэкѣлѣ зэхуэсырти Мардуку и ІуэрыІуатэм еджэу, абы **ныш** хуфІагъэжу хуэщыгъуэхѣрт.¹⁴⁷

9. 5. Нарт Сосрыкъуэрэ Митрарэ

Сосрыкъуэ теухуауэ мыри жыІэпхѣщ:

-Езы Сосрыкъуэм и цІэр уахэм епхац, езыри уахэм епхац: «ГъащІэ жыг, гуу, щхѣэмыж» символхэр е Сосрыкъуэм е Сосрыкъуэ щыпсэуа лѣэхъэнэхэм епхац.

-Нарт Сосрыкъуэ дунейпсо ІуэрыІуатэми кѣыхош, ар иужьрей лѣэхъэнэм цІым кѣытехѣуэ.

-Нарт Сосрыкъуэ Гъуазэ зи цІэ тхѣ пѣлѣытэ унагъуэм щыщси, мыбы кѣыхэкѣу:

1-Тхѣ пѣлѣытэхэм и тетыгъуэ зауэхэм хэтац.

2. Езыр Гъуазэти дунейм икѣу, уахэм ихѣу; зыхуей вагъуэми адрей дунейхэми кІуэфырт.

Нарт Сосрыкъуэ хуэдэ лѣагъуэхэр зиІэ нэгъуэщІ антропоморфикхѣри щыІэщ. Мыхэм ящыщ зыри **Митра** зи цІэ тхѣ пѣлѣытѣрац. Митра и гупсысэр зезыхѣхэр Анадолэм

¹⁴⁷ Sitchin, *Tanrılar ve İnsanların Savaşı*, s.275.

КликаякІэ зэджэ щІыпІэм шыпсэуа «Стоа» зи цІэ философ гупыращ.

Митрари, Нарм Сосрыкѳуэри мывэм кѳыхэхѳукІащ

Митраизмыр Хыса иужь **I-нэ** лІэщІыгѳуэхэм деж, Рим империем зиужѳу хуежѳащ. **III-нэ** лІэщІыгѳуэхэм деж Рим империем и дэтхэнэ щІыпІэми щынэсащ. Ауэ иужѳырей лѳэхѳэнэхэм чристэн диныр абы ипІэ иувэри, митраизмыр кѳыкІуэтащ. Сытми, нобэрей чристэн диными Митраизмым и символхэри, и еплѳыкІэхэри кѳыхощыр, псом хуэмыдѳу Митра адэ имыІѳу утыку кѳыхѳащ, чырыстанхэри езы Хыса бегѳымбарыр адэншѳу дунейм кѳытехѳауэ зэрагугѳэм ещѳу.

9.5.1. Козмократор

David Ulansey¹⁴⁸ зи цІэ кѳэхутакІуэ, шІэныгѳэлІыр 1989 гѳэм «**Mitras Gizlerinin Kökeni**» зи цІэ тхылѳыр итхаш. Мы тхылѳым, Митра и гупсысэм и лѳабжѳэр кѳыхута нѳужѳ мыр жеІэр: «Митра гупсысэм и лѳабжѳэм Зодяк и системэр итщ. Зодяк «Гуу» зи цІэ вагѳуэ гупым ищѳхэм тесщ «Пѳэрсѳус» зи цІэ вагѳуэ гупыр.

¹⁴⁸ David Ulansey, **Mitras Gizlerinin Kökeni**, Çev. Hüsni Ovacık, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, 1989. İstanbul.

Пэрсэус зи цІэ вагъуэ гупыр Митраращ. Е Митра и символыр Пэрсэус зи цІэ вагъуэ гупыращ. Митра уэгум ит мы «Гуур» иукІащ. Зодякыр зы системэ гуэрщи, мы системэр **гэрэзу** шызокІуэ. Зодякыр шыгэрэзыху дунейм и Іыхъэ 12-р чэзукІэрэ ельагъур, мы Іыхъэхэм ящыщ «Гуу»-ри. Митра «Гуур» иукІащ. Мыбы кьокІыр Зодяк и «Гуу лъэхъанэр» иухыу зы лъэхъэнэ цІэ утыку кьызэрихъар»-ащ.

Ulansey зэрыжиІэмкІэ, гуу лъэхъанэр иригъэухыу зэманыр зы лъэхъэнэщІэ хуэзгъэкІуэфынуур Митраращ. Аращи, зы лъэхъанэм кІэ ириту, зы лъэхъэнэщІэ кьиублэфын хуэдиз къару зиІэр, космосым и тепщэ **Козмократорщ**.

Митра уэгум ит «Гуур» щиукІым, гуу лъэхъанэр иухри зы лъэхъэнэщІэ кьыщІидзащ. Дэ, Нарт Сосрыкъуэ щІым кьыщытехъэм, абы щхъэкІэ «Жэмыхъуэрылъху» зэрыжиІар кьыжытІауэ шытащ. Нарт Сосрыкъуэ козмократорщи аращ абы и унагъуэм «ГъуазэкІэ» шІеджэр. Езы Нарт Сосрыкъуи Митра хуэдэу мывэм кьызэрыхэхъукІари **тщыгъупщэнкьым**.

МыдэкІэ, Нарт ІуэрыІуатэм иткьым, Нартым гуур иукІауэ, «гуумрэ» «жэмымрэ» зэпхар Уэзырмэсрэ Сэтэнейрэщ.

Митра «Гуу»-р иукІри Гуу лъэхъанэм кІэ иритащ. Митра езыр Козмократорщ. Уэгум и тепщэщ.

Сосрыкьуэ, сыт шыгъуи, и анэ Сэтэней и лъэхъэнэр зэрыиухэр жиэжу шытащ. Сосрыкьуэ кышпалъхуам шыгъуэ, гуумрэ жэмым епха лъэхъэнэр иухыу зы лъэхъэнэщIэ кышпIидзауэ кышпIэкIынуш.

9.5.2. Митрамрэ лъэхъанэхэмрэ

Митра уэгум ит гуур щикIым, гуу лъэхъэнэр иухри зы лъэхъэнэщIэ утыку кыхъащ. Алыдж IуэрыIуэтакIуэ Хэсиод и «Тхъэогонилэ»-рэ «Махуэхэмрэ Iуэхухэмрэ» зы цIэ тхылъхэми итщ мы лъэхъэнэхэм я зэхъуэкIыкIэр. Тхъэогонилэм зэритымкIэ, «Дыщэ лъэхъэнэм» шыгъуэ Олимпос и тепщэгъуэр Кронос иIыгът. Ауэ Зэус Олимпос и тепщэгъуэр кышпIэри, Кронос «Тартарус»-кIэ зэджэ нобэрей Терч (Терек) щIыналъэм щылэ лъэхъуэщым- хъэпсым иридзауэ шытащ. КыкIэлъыкIуэ лъэхъэнэхэм шыгъуи (Дыжын лъэхъэнэ, жэз лъэхъэнэ, гушI Лъэхъэнэ..) тепщэгъуэр Зэус иIыгъыу шытащ.

Дэ, Нарт IуэрыIуатэр шапхъэу кыдошпIэр. Араши, ди еплъыкIэмкIэ Алыдж IуэрыIуатэм итым хуэдэу Зэус адрей лъэхъэнэхэ псоми тепщэгъуэр щилыгъакъым. Ауэ Зэус и гупсысэр «сэнкрэтикщи», мы сэнкрэтизмэм кыхэкIыу адрей лъэхъэнэхэми тепщэгъуэ зезыхъэ хуэдэу итщ IуэрыIуатэм. Адрей тепщэгъуэхэм шыгъуэ тетыгъуэ зыгъуэта тхъэ пэлытэхэм я символхэмрэ я лъагъуэхэмрэ Зэус ей хуэдэу кыIуатэр Алыдж IуэрыIуатакIуэхэм.

Мыбдеж шапхъэу пыдогъув Нарт IуэрыIуатэм хэт ХъэрэмэIуащхэм тетыгъуэ шызыгъуэта Нэсрэн ЖъакIэ, Пщы Марыкьуэ, Пэкьуэ, Уэзырмэс, Ашэ хуэдэ Нартхэр. ЗэрытIагъуши, Зэус и закьуэ, мы зы цIэхэр кытIуа Нартхэм ялъагъуэхэр, зы къэмынэу, иIыгъщ.

Ди еплъыкIэмкIэ, Зэус зы лъэхъэнэ закьуэщ тепщэгъуэ шигъуэтар ари Гуу лъэхъэнэраш.

Митра гуур иукIыу, зы лъэхъэнэр иригъэухыу зы лъэхъэнэщIэм хуигъэкIуамэ, мыбы кIэ шигъуэта лъэхъэнэр Зэус и тепщэгъуэ лъэхъэнэу щыт Гуу лъэхъэнэрауэ кышпIэкIыныш!

9.5.3. Тiольхуанэхэмрэ Гуэргуэныжэрэ

Митра и гупсысэм тхьэ пэлъытэ тiольхуанэхэри, Гуэргуэныжэри, Аполлонри куэдрэ кыхош.

Дэ, ищхьэм пкьохэмрэ ахэм епха символизмэм и гугъу щытщIауэ щытащ. Мы пкьохэм ящыщ зым и цIэр «Азовти» ар щIагъыбзэкIэ «Боаз» жаIэу щытащ Фэникэхэм, адрейм и цIэр «Жакин»-щ. Мы пкьохэм языр дыгъэ кьуокIыпIэр зейуэ щыт Ра (Щамаш-Нарт Амыш) епхащи, адрейри дыгъэ кьухьэпIэр зейуэ щыт Осирис (Уэзырмэс) ейт. Мы пкьохэр дэнэ щыIами, мы символизмэр Кавказым епхауэ щытщ. Митра и символизмыми мы пкьохэр щыдолъагъур:

Митра и символизмэм ит пкьохэр.

Митра и сурэтым ит пкьохэм бгъурыту цыхуитI долъагъури, мыхэм «Диоскур»-кIэ¹⁴⁹еджэ хабзэщ. «Диоскур»-кIэ зэджэм кыикIыр тiольхуанэщ. Нэхь **сакъыурэ** деплъымэ, зым (сэмэгумкIэ щытым) иIыгъыу щыт мафIэр маблэ, мафIэр дэгъэзэуэ иIыгъщ. Адрейм иIыгъ мафIэр блэми, и жьэр егъэзыхауэ иIыгъщ. И мафIэр дэгъэзэуэ зыIыгъ тiольхуанэм ибгъум тет пкъом и

¹⁴⁹ Мы диоскурхэм ящыщ зым и цIэр :Къаутосщ, адрейм Къэутопатэсщ.

щЫлум тетри Щамащ-Аполлонращ. Адрей пкъом и щЫлуми зэгуэрым и щхьэр тетщ, ар кЫфЩ. Ари дыгъэ къухъэпІэм и тхьэ пэлытэрауэ кышІэкІынуш. Дигу къэдгъэкІыжынщ, дыгъэ къухъэпІэр зейр зэры-Уэзырмэсыр, Уэзырмэс езыр тІольхуанэщ.

*Тхэракес-Черкес-
адыгэ пыІэ-*

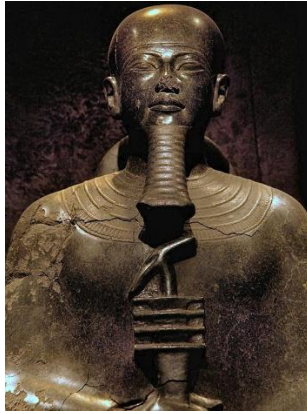
Мы зэтІольхуанэхэм щыщ зым и цІэр «Исщ», адрейм и цІэр «Имысщ». **Улансей** зэрыжиІэмкІэ мы тІольхуанэхэр **экинокс** махуэхэм и символыращ.

Митра и символизмэм щыщу Кавказым и лыагъуэу нэгъуэщІ зыгуэри абы иІащ. Литературэм Митра и пыІэм хуэдэ пыІэхэм щхьэкІэ **«Фриг»** пыІэ жаІэ хабзэщ. Фригхэр **Тхэракес**хэм я къудамэщ, дэ Адыгэхэми фригхэм хуэдэу щхьэрыкъуэн диІащ.

Гуэргуэныжъ: Алыдж ІуэрыІуатэм

Гуэргуэныжым **«Горгон»**-кІэ йоджэхэр. Горгон теухуа сурэтхэм депІымэ, ари Митрарэ Сосрыкъуэрэ хуэдэу уахэм епхауэ щыдолыагъур. Пэсэрей лыпккъхэм къащІэныжа **материалхэм** зэритымкІэ Гуэргуэныжъри Митрарэ Сосрыкъуэрэ хуэдэу уахэм и тепщэгъуэр зыІыгъар козмократору зэрыщытар нэрылыагъуш.¹⁵⁰ **Зэххария Ситчын** 2004 илЪэсым къыдигъэкІа **The Earth Chronikles Ekspiditions** зи цІэ тхылъым Горгон зи цІэ тхьэ пэлытэм и лыагъуэхэр къещтэри Мырысхэм я тхьэ пэлытэхэм я лыагъуэхэм пегъэуври **анализ** ещІыр. **Ситчин** Горгон и лыагъуэхэмрэ Мысырхэм я тхьэ пэлытэ **Птах** и лыагъуэхэмрэ зэрызэтехуэм гу лъетэр.

¹⁵⁰ David Ulansey, **Mitras Gizlerinin Kökeni**, Çev. Hüsni Ovacık, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, 1989. İstanbul.

Птах

Мысырхэм я тхъэ пэлытэ Птах и сурэтхэм деплэмэ, абы иЫгъ башыр Таман Іуфэм шытраса пкьохэм зэрещхым гу лыдотэр. Мы пкьохэр е дыгъэ кьуэкIыпIэр, е дыгъэ кьухьэпIэр зейм и символырауэ гу лыдотэр. Аращи, Птах-Гуэргуэныжъ-Горгонри гурыщхуэ хэмылзу козмократоркIэ зэджэ тхъэ

Горгон ибгым блитIыр зэблэдзауэ шытIц-Мысырхэм я тхъэ пэлытэ Птах и лъагъуэр блитI зэблэдзац

пэлытэхэм ящыщт. Алыджхэмрэ адрей пэсэрей лъэпкхэм къашIэныжа сурэтхэми Горгоныр дыгъэ хуэдэу къыщалытэу, дыгъэм и бзийхэри блэ хуэдэу ящIауэ сурэт Iэджэ шыIащ.

Гуэргуэныжъ дыгъэм ещхуэ и бзийхэри блэм хуэдэу зодякым и кум итц.

«Дыгъэм и Тхьэр» гурыщхуэ хэмылгу **аллэгорикыу** зы псалъэци абы кыккыр Гуэргуэныжыр зы **зэманкIэ** дунейм тету адрей тхьэ пэлытэхэм хуэдэу тетыгъуэ зыгуэтараш. Дыгъэр тетыгъуэм и символщ. Мы символизмэр зымыщIэхэм ар пэж дыдэу дыгъэм и тхьэрауэ кьалгытауэ кыщIэкIынущ.

Пэж дыдэуи пэсэрейм и Мысырым щыпсэуа **Манэтхо** зи цIэ тхьэдэтхми апхуэдэуш зэрыжиIэр. Манэтхо зэрыжиIэмкIэ Птах зи цIэ тхьэ пэлытэр илъэс 9000-кIэ тетыгъуэр иыгъаш. **Манэтхо** Хьиса ипэ 270 илъэсхэм псэуаш. Абы щыгъуэ Мысыр и Фираунхэр Алыджхэрати, Алыдж Фираун **Птолэмй Пхиладэлфос** и унафэкIэ, пасэм щыщIидзэу Мысырым и тхьдэр итхаш.

Манэтхо зэритхымкIэ Мысыр и тхьэ пэлытэхэм я тепщэгъуэм иубыдыр илъэс 12300 мэхьур.

Мысыр и Тхьдэтх Манэтхо зэритхэм Тету	
Нэтэрым и цэр	И Тепщэгъуэр
Птах	Илъэс 9000
Ра	Илъэс 1000
Шу	Илъэс 700
Гэб	Илъэс 500
Осирис	Илъэс 450

Сэт	Ильэс 350
Хорус	Ильэс 300
Псори Зэхэту	Ильэс 12300

Мы **таблицэм** ит Нэтэрхэм я льягъуэхэр кьатштэмэ ахэм ящыщ дэтхэнэ зыми ещхь Нартхэр мыпхуэдэщ:

Нэтэрхэр	Нартхэр	И Тепшэгъуэр Зэриубыдыр Ильэс
Нэтэр Птах	Нарт Гуэргуэныжь	9000
Нэтэр Ра	Нарт Амышц	1000
Нэтэр Шу	Нарт Дадэ	700
Нэтэр Гэб	Нарт Пызгъэщ	500
Нэтэр Осирис	Нарт Уэзырмэс	450
Нэтэр Сет	Нарт Албэч	350
Нэтэр Хорус	Нарт Сосрыкьуэ	300
Псори Зэхэту		Ильэс 12300¹⁵¹

Джамэс Чхурчварт мы **таблицэм** ит антропоморфикхэм я гъашцэр зэрыжагэм хуэдэу мыпхуэдэу кыхьу зэрыщытыр идэркъым. Абы зэрыжигэмкIэ дэтхэнэ антропоморфикым иужь абы и бынхэм тетыгъуэр ягъащи, тхыдэтххэм мыбы гу лъатэркъым. Манэтхо итха ильэсхэр пэжщ ауэ зы антропоморфикым и закъуэу мыпхуэдиз ильэскIэ тетыгъуэр игъагъым, атIэ езым иужь и бынхэри ядэхэм я цIэкIэ тетыгъуэр зэрахъауэ кыщцIэкIынуц жеIэр.¹⁵²

Мы антропоморфикхэр цыху лъэпкъыу щытами щымытамти, Мысыр и Нэтэрхэмрэ, Нартхэм я лъапсэмрэ зыщ.

¹⁵¹ Хьэрэмэ Гуашхэ зубыд зэманым 25920 и ныкьуэм хуэдищ 12300.

¹⁵² James Churchward, **The Children Of MU**.

КІЭУХЫУ ТАБЛИЦЭХЭР

Нарт Іуэрыуатэм ит антропоморфикхэмрэ Алыдж Іуэрыуатэм ит антропоморфикхэмрэ льягъуэкІэ зэтохуэр	
Олимпос и антропоморфикхэр	Хьэрэмэ Іуащхьэ и антропоморфикхэр
Зэус	Албэч, Жылахьстэн, Марыкьуэ, Пэкьуэ...
Хэра	Бырымбыху
Посэйдон	Уэзырмэс
Аполлон	Амышц-Хьымыщ
Артэмис	Дахэнагъуэ
Хэпхаистос	Льэпщ
Афродитэ	Мыгъээщ
Дионйсос	Тхьэгъалэдж
Хадэс	Сосрыкьуэ
Хэрмэс	КъуийцыкІу
Атхэна	Сэтэней
Дэмэтэр	Уэрсэрыжь- Сэтэней
Алыдж Іуэрыуатэм ит щІыпІэцІэхэр	Кавкасым ит щІыпІэцІэхэр
Тартарус-Хадэс	Терек губгъуэр
Ерэб	Дарял
Окэанос	Къубан
Аполлон и щІыналъэ	Таман
Киркэ и щІыналъэ	Анапа
Приблагетхон	Терэк

Мысырхэ Нэтэр зи цэ антропоморфикхэмрэ Нарт ІуэрыІуатэм ит антропоморфикхэм я льягьуэ зэтехуэхэр	
Нэтэрхэр	Нартхэр
Нэтэр Ра	Нарт Амыш
Нэтэр Осирис	Нарт Уэзырмэс
Нэтэр Исис	Нарт Сэтэней
Нэтэр Хорус	Нарт Сосрыкьуэ
Нэтэр Нэфтис	Нарт Бырымбыху
Нэтэр Сет	Нарт Албэч
Нэтэр Анубис	Нарт Тотэрэщ
Нэтэр Нут	Нарт Мыгьээзэщ
Нэтэр Тот	Нарт Льэпщ
Нэтэр Гэб	Нарт Пызгьэщ
Нэтэр Шу	Нарт Дадэ ¹⁵³
Нэтэр Птах	Нарт Гуэргуэныжь
Нэтэр Тефнут	Нарт Псыхьуэ Гуащэ ¹⁵⁴
Нэтэр Бэс	Нарт Щхьэгьум
Нэтэр Атум ¹⁵⁵	Нарт Псатхьэ

¹⁵³ Нарт дадэм и бжәІупэм Іутц Нартхэ я дыщэ мыларысэ жыгыр. Алыдж ІуэрыІуатэми Атлас и бжәІупэм Іутц дыщэ мыларысэ жыгыр. Атласыри Мысырхэ я Шу зи цІэ тхьэпэлыгьтэми я дамэхэм тетц уэгур.

¹⁵⁴ Тефнут-ри Псыхьуэ Гуащэри псыхэм епхаш.Тефнут псалгэм кыкыр «Псы» е «Псым хуэд» жиу араш.

¹⁵⁵ Атум: God of creation: Псатхьэ.

*Нэтэр Шу:
Нарт Дадэ*

*Нэтэр Тефнут:
Псыхуэ Гуацэ*

*Нэтэр Атум:Нарт
Псатхуэ*

Нэтэр Гэб- Нарт Пызгэиц

Нэтэр Нут-Нарт Мыгъээиш

10. “НАРТ” Псалъэр къызхэкIар Мысырхэ я хъэдрыхэ тхылъу щыт АНИ зи цIэ папирусыраш!

Нарт псалъэр иту ятхауэ дэ япэу дызхуэза тхылгыр Хысэ ипэ 1450 гъэхэм Мысыр каралыгъуэм и тхыдэтх ниги IэрытхакIуэ Iээу щыт “Ани” зи цIэ тхакIуэм и папирусыраш.

Хысэ эпэ 1450 и лъэсхэм ятхэ Ани зи цIэ папирусыр зытхэ Ани зи цIэ тхакIуэ езым и сурэтыри папирусым илгъхуэ щытат. Мыбдей сэмэгумкIэ итыр Ани езыраш. ИIэ зыIыгри Нэтэр Хорусраш (Ани зи цIэ Папирус-Лондон и Музей).

Мы папирусыр Хысэ иуж 1888 гъэхэм Мысырым кIуэу, пэсэрей Мысырыбзэм телажэу, япэ Мысырыбзэ-Ингилизыбзэ псалъэлъэр зытхауэ щыта лIакъуэлъэш **Ернэст Алфрэд Валлис Будгэ** (1857-1934) зи цIэ Ингилиз къэхутакIуэраш утыкIу къызыхъар. 1888 гъэ ландэрэ Ани зи цIэ папирусыр Лондон дэт музейм щIэлъш.

Ани зи цIэ папирусыр Iыхъэ 11 мэхур.¹⁵⁶ Будгэ папирусыр 1888 и лъэсым ИнгилизыбзкIэ Хъэдрыхэ Тхылъ (The Book of the Dead) 1895 лъэсым къыдигъэкIэш. Мысырыбзэ

Ернэст Алфрэд Валлис Будгэ (1857-1934)

зэбгъэшIэн щхъэкIэ тыхылъ, Мысырыбзэ-Ингилизыбзэ псалъэлъэ, Мысырым и литэратурэмрэ пэсэрей МысырыбзэкIэ дунейм кыгтригъэхъаш Будгэ. Будгэ и лэжыгъэхэр апхуэдизкIэ лъэшти, Ингилиз каралым абы “ЛIакъуэлъэш” цIэр фIишIаш.

¹⁵⁶ **Фепль** :The Book Of The Dead: The Papyrus Of Ani, Scribe And Treasurer Of The Temples Of Egypt, About B.C. 1450 Volume-I.II. 1913.

Будгэ и лэжыгыгэхэр¹⁵⁷ Нарт ІуэрыІуатэм талажэхэм кьашхьэпэнущ. Нарт псалъэр ятхауэ, «Нарт» псалъэр иту, Ани зи цІэ папирусым нэхъ жбы шыІэкьым. Нэхъ телъыджэр, Будгэ и лэжыгыгэхэр илъэсищэ лъандэрэ утыку итми, зыми гу лъытакьым абы **НАРТ** псалъэр зэрыхэтым. **Нэхъ телъыджэри**, езы Будги ар зиІысым гу лъытакьым. Будгэ и лэжыгыгэхэр шыригъэкІуэкІым шыгъуэ, Нарт ІурыІуатэри Нарт псалъэри дунейм кытехьатэкьым. Пэжщ, Хатокщокъуэ Гази и «Нартхэр» (1865-Тифлис) кыщыдигъэкІаш, ауэ Нарт ІуэрыІуатэр абыкІэ дунейм кытехьэ хуэтэкьым. Пэжыр жыпІэмэ, Нарт ІуэрыІуатэр ноби дунейм кытехьакьым. Черкесяр карал хуиту шытамэ, ар яхуэщІэнт, ауэ езы Черкесхэри, Урыс-Черкес зауэ (1763-1864) лъандэрэ шыІэжкьым. Дуней псом икъухьауэ тет Черкесхэм зыкыищІэжмэ, и ІуэрыІуатэр, и бзэр кыищтэжынкІи хэлъщ.

«НАРТ» псалъэ нэгъунэ зыцІыхур сыт щІэмащІэр, ар Мысырым и ІуэрыІуатэми, и Хьэдырыхэ тхылыми итрэ пэт?

Рэгиналд Аубрей Фэссэндэным «Ани папирусым итыр Хьэдырыхэ Тхылылу Мысыр щатхами, ар Кавказым и картэщ цІагъыбзэкІэ тхауэ» щыжиІам и щхьэусыгъуэр сыт?

Мы Іуэхугъуэр кьадгъэнэнщи, НАРТ псалъэр Мысырхэ я Ани папирусым кызэрыхэщ щІыкІэм деплынщ. **Будгэ** и лэжыгыгэхэм деплэмэ, Нарт псалъэр нэхъ кызыхэщыр Хэдырыхэ Тхылыырщ, Ани зи цІэ папирысым тетхарщ. Будгэ и лэжыгыгэхэм НАРТ псалъэр кызэрыхэщыр жыгыцІэуш, лъэкъ гуэрэм и цІэуш, зэми щІыпІэцІэу кьокІуэр.

Ани папирусым итыр цІагъыбзэу зымылътэхэм мыр кърах: Дэтхэнэ нэрыбгэри зэрылІэу, и псэр хьэдырыхэ макІуэри, Мысырхэ я тхэ пэлъытэ Осирис и пашхьэ иоувэ. Осирис хьеящІэм, дэтхэнэ зым и псэкІуэдри, и псапэри зепещачэри, зи псапэ нэхьыбэр жэнэтым, Ализон и губгъуэм егъакІуэр, зи псэкІуэд нэхьыбэр **жыхьэнымэм** хедзэ. Хадырихэм Мысырхэр зэреджэр ТІуаІт-щ. ГьэщІэгъуэнураши, ТІуаІт-кІэ зэджэ щІыпІэмрэ абы пэгъунэгъуу шыт Рэс-Тау зи цІэ щІыпІэхэм я тепщэр Осирисщ. Пэсэрей Мысырхэм дыгъэр зэрыкъухьэу ар

¹⁵⁷ <<https://archive.org/details/osirisegyptianre00budg>>

цыхум и хьэдырыхэ кӀуэгъуэ, и къуэкӀыгъуэр и дуней кытехьэгъуэ кӀалытащ, а тӀум я зэхуакури сыхьэт 12 ябжаш. Ауэ Хьэдырыхэм Апофис и цӀэу зы емынэ гуэр щыӀэти, ар сыхьэт 12-кӀэ дыгъэм ежъэрт, кызызрыкӀуэкӀы, зыӀуридзэн щхьэкӀэ. Мы Ӏуэхъугъуэр Нарт ӀуэрыӀуатэм, **Нарт СосрыкӀуэрэ Емынэжърэ** зи цӀэ едзыгъуэм итщ. Емынэжъ щхьэкӀэ Сэтенэй мыр жиӀаш: “*А Емынэжъ нэпсэрилэщ. Абы кыпнэцӀэхуэ псори зыӀуредзэ. Ар дыгъэм йохъуапсэр. ЛъэкӀтэмэ абы дыгъэри и жьэм жьэдидзэнут. Дыгъэм и кӀухъэжыгъуэм деж дунейр нэхъ кӀыфӀ мэху, езы дыгъэри цӀыльэм гъунэгъу кыхуохъури Емынэжъ дыгъэр кӀрилъэфэхыу цӀыхухэм ямыльэгъу зыӀуридзэн игуэгъэци кӀухъэпӀэм деж кӀуауэ цысщ.*”¹⁵⁸ Мы едзыгъуэхэм нахуэу кыыхош Нартхэр Емынэжъ зэрацыхур. Пэсэрей Мысырхэм я мифхэм ит Апофисыр нартхэм я Емынэжъым ещхьщ.

Нэхъ телъыджэр араши, Мысырхэ я Нэтэр зи цӀэ ӀуэрыӀуатэми Нарт ӀуэрыӀуатэми ит мы Апофис-Емынэжъ зи цӀэ псэущхьэм теухуа и едзыгъуэхэм кыыхэщ темэ гуэрхэри, Муслъымэн диным и тхьылъу щыт КъурӀэн лъӀэпӀэми итщ. КъурӀэнымрэ Нарт ӀуэрыӀуатэм ит темэ зэщхьхэм демыплъ ипэ, Адыгэ Нарт ӀуэрыӀуатэм ит Нарт СосрыкӀуэрэ Емынэжъ теухуэ едзыгъуэхэр фи пащхьэ идгъэувэнщ:

Тхьэггэлэдэж и ху нэдыр Нартхэ зы унагъуэ гуэрым ирахьэлӀэн дзыхъ ямыцӀу гъуаплӀэ гуэн яцӀри абы иралъхьэжаш, жэщми махуэми гъуэрыгъуурэ а гуэныр яхъумэну унафэ трацӀыхьыжри, хасэр зэбгрыкӀыжаш....

Тхьэггэлэдэж и ху нэдыр нартхэм гъуаплӀэ гуэным иралъхьэм Емынэжъ гуфӀащ. Жэцу Емынэжъ Нартхэ я гъуаплӀэ гуэным кьепцылӀэри зишэцӀри и кӀэмкӀэ еуэц гъуаплӀэ гуэнми тӀууэ зэгъуудащ. Нартхэ я гъуаплӀэ гуэныр зэрызэгъууду ху нэдыр кыпхъуатэри еуэри ежъэжаш Емынэжъ. Гузэвэгъуэр къащӀэзэрыхъауэ Нартхэр кӀуащ Тхьэггэлэдэж и деж.

¹⁵⁸ **Нартхэр**, Налщык, 43-44.

-Ди псэ закъуэу Тхьэгъэлэддж, уэ къыдэпта ху жылэр гъуаплэ гуэным итлхъати ныжэбэ зыгуэрым гъуаплэ гуэныр зэгуиудри жылэр ихъащ,- жаIащ. Нарт Сосрыкъуэ и анэ Сэтэней деж къэкIуэжри еуицIащ:

-Мы Нарт Хэкур зыгъэнэцхъэя Емынэжъ, дэнэ деж цIыпIэ и хэцIапIэр?-жиIэри. Сэ бжесIэниц а Емынэжъ цыпсэу цIыпIэр. Къуришыл удэкIиници, адэ дыгъэр уафэ джабэм къыцыхъэм адэжкIэщ...Уежъэми унэсынкъым...

- Ар си зы илгыгуэщ, ди анэ!-жиIащ Сосрыкъуэ.

- АдэжкIэ укIуэмэ, псы цибл къызэбнэкIыници дыгъэр уафэгум къыцыхъэм, уежъэми унэсынкъым, ар цIыпIэ жыжъэщ...

-Ар тIэу илгыгуэщ зэрыхъунур, ди анэ!

-АдэжкIэ укIуэмэ хы цIыкIуу цы, хышхуэу блы узэпрысыкIыници дыгъэр уафэ нэзым цеуалIэм адкIэжкIэ ...уежъэми унэсынкъым...

-Ар си цэ илгыгуэщ, ди анэ!

-АтIэ, си цIалэ,-жиIащ гуфIэжу Сэтэней,-дыгъэ къухъэпIэ дыдэм деж цытиц Емынэжъ и быдапIэр.

-Ар а дыгъэ къухъэпIэм деж кIуэу цхъэ тIыса? –цIэуицIащ Сосрыкъуэ.

-А Емынэжъ нэпсейрилэщ. Абы къыпэцIэхуэ псори зыIуредзэ. Ар дыгъэм йохъуапсэр. ЛъэкIатэмэ абы дыгъэри и жъэм жъэдидзэнут. Дыгъэм и къухъэжыгъуэм деж дунейр нэхъ кIыфI мэху, езы дыгъэри цIыльэм гъунэгъу къыхуохъури Емынэжъ дыгъэр кърильэфэхыу цIыхухэм ямылээгъу зыIуридзэн игугъэщи къухъэпIэм деж кIуауэ цысиц.¹⁵⁹

Сосрыкъуэ и шым уанэ трилхъэщ, IэцэфацикIэ зызэцIуизадэри ежъащ.

Мы едзыгъуэхэм гу зылъыптэн Iуэхугъуэ куэд хэтщ. Ахэм щыщ зыр мыращ: Зы хамэ хэку, зы хамэ дуней, е зы хамэ вагъуэм

¹⁵⁹ Нартхэр, Налщык, 43-44.

кыикыу нэгъуэщI зы хэкум (е дунейм е вагъуэм) кIуэ Емынэжыыр абдеж ис лъэпктым и щхыныгъуэхэр, е и ху нэдхэр кыафIедыгъур. ЕтIуанэр, зы лыхъужь гуэр а Емынэжыыр иукIын щхъэкIэ гъуэгу тохъэ, уахэм йохъэри, дыгъэр кыщыкыуэкI щIыпIэм носыр. Ар Нарт Сосрыкыуэрат. Сосрыкыуэ езыр гъуазэт, уахэм и дэтхэнэ щIыпIэми кIуэфынут. Аращ Нарт Сосрыкыуэ мыхэр щIыжилам и щхъэусыгъуэр:

-НытIэ,- жиIащ Сэтэней -сэ зэхэсхар лIым и псалъэци сывдэIапыкыуни. Сэ бжесIэни а Емынэжы цыпсэу щIыпIэр. Къуршибл удэкIэ, адэ, дыгъэр уафэ джабэм кыщытехъэм адэжкIэ...Уежъэми унэсынкъым...

-Ар си зы лъэгъуэщ, ди анэ! -жиIащ Сосрыкыуэ.

-АдэжкIэ укIуэмэ, псы щибл кыизбнэкIыници дыгъэр уафэгум кыицIихъэм ...Уежъэми унэсынкъым, ар щIыпIэ жыжъэщ...

-Ар си тIэу лъэгъуэщ зэрыхъунур, ди анэ!

-АдэжкIэ укIуэмэ хы цIыкIуу цы, хышхуэу блы узэпрысыкIыни, дыгъэр уафэ нэзым щегуалIэм адкIэжкIэ...уежъэми унэсынкъым...

-Ар сэ си цэ илгыгъуэщ, ди анэ!¹⁶⁰

Мы ищхъэм фызэджа едзыгъуэхэм ит **темэхэр** КъурIэными итщ. КъурIэным “Ясин” рэ “Iэл-Кэхф” зи цIэ Iэятхэм кыххощ.

10.1. Нарт Сосрыкыуэрэ Зулкърнейнрэ:

Мы едзыгъуэхэм Нарт Сосрыкыуэ кыухъэпIэмрэ кыуэкIыпIэмрэ я зэхуакур кызэрильэтыхар кьеIуатэ. КъурIэным ит «Iэл- Кэхф» зи цIэ сурэм кыххэщ Зулкърнейн теухуа 83-97 Iэятхэм дэ щыгъуазэ дыхуещIыр Зулкърнейн кыухъэпIэмрэ кыуэкIыпIэмрэ я зэхуакур зэрикIуар. Зулкърнейн абдей хамэ хэкухэм хамэ дунейхэм кыатеуэу зихъунщIэу дэт зы емынэ лъэпк гуэрэм кыхуозэр.

¹⁶⁰ **Нартхэр**, Налщык, 44.

Араши дэ нэгъуэщІ зы псалъэ хэдмылъхьэу Зулкъарнейн теухуа Іаятхэмрэ Сосрыкъуэ и текстыр зыпэдгъэувынурэ фэдгъэлъагъагъунуш. Ипэ щІыкІэ Зулкъарнейн теухуа Іаятхэмрэ, Сосрыкъуэ теухуа текстыр деджэнщ. ИтІанэ дытепсэлъыхьынщ.

<p>Сурэ 18-нэ БгъуэнщІагъыр (Іэл- кэхф) ¹⁶¹</p>	<p>Сосрыкуэрэ Емынэжрэ</p>
<p>(83) Ахэр Зулкъарнейн щхьэкІэ къоупІщІри, яжеІэ: «Сэ къыфхуэсІуэтэнщ и тхыдэм щыш». (84) Дэ абы и лъэр мы щІым щыдгъэбыдэри, сытми хуэиыжъ тщІащ. (85) Езым ахэр къыгъэсэбэпаш. (86) Ар къухьэпІэм щынэсым, илъэгъуаш дыгъэр псы хуабэм хыхьэжу, абдежыми жылэ гуэр щысу. Дэ жытІащ : «Уэ Зулкъарнейн! Абыхэм е хьэзабыр ятеплъхьэнщ, е фІы хуэбгъэзэнщ. (87)(Зулкъарнейн) жиІащ: «Дэ, щІэпхьэджагъэмрэ хьэзабымрэ ятетлъхьэнщ, Тхьэм и пащхьэ ихьэжа нэужь нэхь гуащІэжыр иригъэшэчынщ.(88) Мыдрей Іиман зиІэу фІы зыщІахэм жэнэтыр къапэщылыщ. (ДунеягъкІи) гугъу езыхьэхьын япэдгъэувынукъым». (89) ИтІанэ абы нэгъуэщІ</p>	<p>-Ди псэ закъуэу Тхьэгъэлэдж, уэ къыдэпта ху жылэр гъуаплъэ гуэным итлъхьати ныжэбэ зыгуэрым гъуаплъэ гуэныр зэгуиудри жылэр ихьащ,- жалащ Нартхэм... Сосрыкъуэ и анэ Сэтэней деж къэкІуэжри еупІащ: -Мы Нарт хэкур зыгъэнэщхьэ Емынэж дэнэ деж щІыпІэ и хэщІаплэр?- жиІэри...Сэ бжесІэнщ а Емынэж щыпсэу щІыпІэр. Къурщибл удэкІынщи, адэ дыгъэр уафэ джабэм къыщытехьэм адэжкІэ...Уежэми унэсынкъым... - Ар си зы илгыгуэщ, ди анэ!-жиІащ Сосрыкъуэ. - АдэжкІэ укІуэмэ, псы щибл къызэбнэкІынщи дыгъэр уафэгум</p>

¹⁶¹ **КъурІэнымрэ и Іаетхэм я Мыгъэнэмрэ**, Адыгэбзэ (Къэбэрдей), ЗэыздэкІахэр: Хьуажъ Мухьэмэдхьер, Боли Мустафа, Наллэ Заур.

<p>лъяныкъяуэклэ игъэзаш.(90) Къяуэклэпэм щынэсым, ар ирихъялэш дыгъэм щызыхъумэн зимылэ жылэ гуэрым. (91) Араш зэрыщытар. Дэ къязэщлэдубыдащ абы и гуэхушлэфлэр. (92) Иглани абы нэгъуэщлэ лъяныкъяуэклэ игъэзаш. (93) Къяурщ къяуэладжэм щынэсым, ерагъклэ флэклэ псалгъэ зэхэзмыщлэклэ жылэ гуэрым хуэзаш. (94) Абыхэм жалаш: «Уэ Зулкъярнейн! Елуджхэмрэ Мэлуджуджхэмрэ дунейр ягъэутхъуэ. Дэ зэхуэтхъэсурэ тыгъэ пхуэтшлынт, ахэр тпэлэшлэу зыщлын блын къятхуэбгъэувам». (95) Яжрелэ: «(А тыгъэм) нэхрэ нэхъ лъялэш, сэ Тхъэм си лъяр зэригъэбыдар. Къяруклэ фыкъяздэлэпыкъяуи (зэлэлэшлэ фызыщлын) фякум дэзгъэувэнщ. (96) Гъушлэплэ куэд къясхуэфхъ». Къяуршитым якур щигъэсейм, жиелэщ: «Зэщлэвгъаст Иджы!» Ар щызэщлагъэстым жилаш: «Гъуаплэ тклуатклуэр къяэфхы дэсклэнщ». (97) Абы щхъэпрыкълэни, ар ягъуэныни ялъяклэкъям. (Елуджуджхэмрэ Мэлуджуджхэмрэ).</p>	<p>къяшыхъэм... Уежъэми унэсынкъям, ар щлэплэ жыжъящ... -Ар тлэу илъягъуэщ зэрыхъунур, ди анэ! -Адэжклэ укълуэмэ хы щлэклэу щы, хышхуэу блы узэпрысыкълынщи дыгъэр уафэ нэзым щелуалэм адэжклэ ...уежъэми унэсынкъям... -Ар си щэ илъягъуэщ, ди анэ! -Атлэ, си щлэлэ,-жилаш гуфлэжу Сэтэней,-дыгъэ къяухъяплэ дыдэм деж щытщ Емынэжэ и быдаплэр. -Ар а дыгъэ къяухъяплэм деж клуэуэ щхъэ тлыса? – щлэушлэш Сосрыкъяуэ. -А Емынэжэ нэпсейрилэщ. Абы къяпэшлэхуэ псори зылуредзэ. Ар дыгъэм йохъяуапсэр. Лъяклтэмэ абы дыгъэри и жъэм жъэдидзэнут. Дыгъэм и къяухъяжыгъуэм деж дунейр нэхъ клыфлэ мэхъу, езы дыгъэри щлэлымэ гъунэгъу къяхуохъури Емынэжэ дыгъэр къярилъяфэхъу щлэхуэхэм ямыллагъуу зылуридзэн и гугъэщи къяухъяплэм деж клуауэ</p>
---	---

	щыщ. ¹⁶²
--	---------------------

10.1.1. Зулкърнейн теухуа Iаятхэм:

Iэл-Кэхф псалъэм кыкIыр БгъуэнцIагъщ. Мы Сурэм хэтц Зулкърнейн теухуа Iаятхэр. Зулкърнейн теухуа Iаетхэм итц:

-Дыгъэ къухъэпIэм зэрыкIуэр (Solar Apeks)

-Дыгъэ къуэкIыпIэм зэрыкIуэр (Solar Antapeks)

-ЕIуджудж-МэIуджудж зи цIэ лъэпкхэм адреи лъэпкхэр кхъхъунцIэу щытат..

Мы гъуэгуанэм Нарт Сосрыкъуи зэрытетар IуэрыIуатэм и едзыгъуэхэм кыхош. Нарт Сосрыкъуэ дыгъэ къухъэпIэмрэ дыгъэ къуэкIыпIэм макIуэри абдеж дэс Емынэжбыр еукI.

Емынэжбыр зы лъэныкъуэкIэ, Зулкърнейн Iаятым ит ЕIуджудж-МэIуджуджхэм ещхыщ, тIури нэгъуэщI лъэпкхэм я щIыналъэм тоуэри ахэр кхъхъунцIэ. Ауэ нэгъуэщI зы лъэныкъуэкIэ деплэмэ, Емынэжбыр уахэм щыщ псори зышх, зыгъэкIуэд «Гъуанэ ФIыщIэ»-рауэ долъагъур.

Аращ Сэтэней гуащэ: *«А Емынэжэ нэпсейрилэщ. Абы кыпнэщIэхуэ псори зыIуредзэ. Ар дыгъэм йохъуапсэр. ЛъэкIатэмэ абы дыгъэри и жьэм жьэдидзэнут. Дыгъэм и къухъэжыгъуэм деж дунейр нэхъ кIыфI мэху, езы дыгъэри цIыльэм гъунэгъу кыхуохъури, Емынэжэ дыгъэр кърилъэфэхуу цIыхухэм ямылгъэгъуу зыIуридзэн и гугъэщи, къухъэпIэм деж кIуауэ щыщ.»* Нобэрей щIэныгъэм «Black Hole-Гъуанэ ФIыщIэ»-кIэ зэджераш Емынэжбыр. Сосрыкъуэ и текстым зэритымкIэ мы «Гъуанэ ФIыщIэр» дыгъэ къуэкIыпIэращ (Solar Antapeks) зыдэщIар.

¹⁶² Нартхэр, Налщык, 43-44.

Black Hole- Гъуанэ ФІыцІэ

Мыбы нэсыхункІэ Мысыр диным и лъэбжъэ хуэхъу Осирис-Апофис, Сосрыкъуэ-Емынэжъ я зэныкъуэкъукІэмрэ, КъурІэным ит Зулкъэрнейн Еуджудж-Мэуджуджхэм я зэхуаку дэль зэныкъуэкъукІэмрэщ зи гугъ тцІар.

Мысырым и хъэдырыхэ тхылъымрэ, Нарт Іуэрыуатэмрэ, КъурІэным итымрэ зэрызэтэхуэхэр		
Мысырым и хадырыхэ тхылъыр	Нарт Іуэрыуатэр	КъурІэныр
Осирисрэ-Апофисрэ	Нарт Сосрыкъуэрэ-Емынэжърэ	Зулкъэрнейнымрэ Еуджудж-Мэуджуджхэмрэ

«Нарт» псалъэр япэу щатхауэ тцІэр Мысырым и хъэдырыхэ тхылъращ. **Будгэ**, мы зи гугъ тцІа тхылъыр хузэдзэкІауэ щытащ. Иджыпсту фызджэnum «Нарт» псалъэхэр кыхощ Papyrus of Ani; Egyptian Book of the Dead-Egyptian Reading Book For Beginners тхылъымрэ. Мы фызджэну **текстыр** Хысэ ипэ 1450 илъэсым ипэщ щатхэр, нэгъуэщІу жытІэnumэ мы **Нарт** псалъэхэр **термину** ит папирусыр зэратхэрэ 3466 илъэс мэхъур.

Инги́лызыбзэ	Адыгэбзэ	Тыркубзэ
Homage to thee, O Lord of the Nart tree. The Seker Boat hath been placed upon its sledge. Turn back the Sebau Fiend, the Worker of evil, and make the Utchat to rest upon its throne. ¹⁶³	Зыпхузогъазэр, Нартхэм я жыгым и тепщэ. Секер и кхъухьыр Іэжъэм тегъэувау щытщ. Къэгъази, Себау Фенд, ем и лэжъакІуэ, УтщІат, и уардэ щІэсыпІэм зыцегъэгъэпсэху.	Sana bağılıgımı sunuyorum Ey Nart ağacının Tanrısı. Seker Kayığı/Botu kızıağı na yerleştirildi. Sebau İblisi geri dön, kötülüğün hizmetkari, ve Utchat'ın tahtında istirahat etmesini sağla
Thou art the Soul of Ra, his own body, and hast thy place of rest in Henensu (Herak leopolis). Thou art the beneficent one, and art praised in Nart. ¹⁶⁴	Уэращ Ра и псэр, абы иІэпкълъэпкъыр, икІи абы и зыгъэпсэхупІэр Хе ненси (Хераклео полис) дежщ. Уэращ фІы гъуэр къызыб гъэдэкІыр, икІи Нартхэм я нэхъ лъапІэ дьдэр.	Sen ki Ra'nın ruhu, onun kendi bedeni, ve sen Henensu'nun (Herakleopolis) ebedi istirahat yeri ne sahip kişi. Sen ki lütufkar olan ve Nart'da yüceltilmiş insansın
Hail thou mighty on of terror in the town of tress. (Nart) ¹⁶⁵	Гуфэ, уІэращ жыг къалэм (Нарт) къылыыса псэ гужъеигъуэр зи	Selam olsun sana ağaçların şehrinde (Nart) dehşet korkunun en

¹⁶³ Budge, Osiris and the Egyptian Resurrection, 2. Cilt.s.69.

¹⁶⁴ Budge, Osiris and the Egyptian Resurrection, 2. Cilt.s.75.

¹⁶⁵ Egyptian Reading Book For Beginners. 38 . Budge, Egyptian Hieroglyphic Reading Book for Beginners, s.XXXIII.

	Іэужъыр.	yücesi.
Suten-Henen thou to whom odaritions are made in the region of Nart. ¹⁶⁶	Сутен-Хенен Уэраш Нартхэм я лъэІухэр псори зыхуэгъзар	Suten-Henen selam olsun sana sen ki kulluğunu- tapınma manı Nart bölgesi nde yaptın.

Мысырхэ я АНИ зи цІэ папирусым НАРТ псалъэр кызырыхэщыр зэрытелъыджэм хуэду нэхъ телъыджэжыр мыраш: езы АНИ папирусыр зытеухуар Кавказыраши, езы папирусыри Кавказым и карташ...

¹⁶⁶ Egyptian Reading Book For Beginners .38. Budge, The Egyptian Book of the Dead: The Papyrus of Ani in the British Museum; s. lii.

ТЕГЪЭЩАПЭ ТИЦА ТХЫЛЪХЭР

ADIVAR, ADNAN, Tarih Boyunca İlim ve Din,

Ардзынба В. Г. Ритуалы и мифы древней Анатолии. М., 1982;

ARDZINBA, VLADİSLAV. Eskiçağ Anadolu Ayinleri ve Mitleri, Kaf-Dav, Çev: Orhan Uravelli. Ankara 2010.

ASKER, HADAĞATLE, Nartlar, I Cilt, 1968, Maykop.

ASKER, HADAĞATLE, Nartlar, II Cilt, 1969, Maykop.

ASKER, HADAĞATLE, Nartlar, III Cilt, 1970, Maykop.

ASKER, HADAĞATLE, Nartlar, IV Cilt, 1970, Maykop.

ASKER, HADAĞATLE, Nartlar, V Cilt, 1971, Maykop.

ASKER, HADAĞATLE, Nartlar, VI Cilt, 1971, Maykop.

Нартхэр. Адыгэ эпос, т. VII. Мыекъуапэ, 1971,

Нартхэр. Къэбэрдей эпос, Налшык, 1951.

ASLAN MURAT, Roma'nın Büyük Düşmanı Mitridates VI Eupator, Odin Yayıncılık, 2007, İstanbul.

ALAXİOU, STYLİANOS, Minos Uygarlığı, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, 1991, İstanbul.

BER, HİKMET, Adigece Fiiller Kitabı, Kaf-Dav Yayınları, 2004, Ankara.

BER, HİKMET, Adigece -Çerkesçe- Düşünmek ve Anlamak, Kuban Matbaası, 2006, Ankara.

BER, HİKMET, Макъыбзэ, KAF-DAV Yayınları.

BERNAL, MARTİN, Kara Athena, Kaynak Yayınları, 1998, İstanbul.

BEYGUA, ÖMER, Abhaz Mitolojisi Anaç mı?, Abhazoloji Yayınları, 1971, İstanbul.

BEYGUA, ÖMER, Kafkas Kaynaklarına Göre İlk Yaratılışlar- İlk İnsanlık-Kafkas Gerçekleri I Cilt, Abhazoloji Yayınları, 1985, İstanbul.

BURKERT, WALTER, İlkçağ Gizem Tapıları, İmge Yayınevi, Çev: Sina Şener, 1999, Ankara.

BRANDAU, BİRGİT, Troya (Bir Kent ve Mitleri Yeni Keşifler), Arkadaş Yayınevi, Çev: Vedat Çorlu, 2007, Ankara.

BİLGE, SADIK, M. Osmanlı Devleti ve Kafkasya, Eren Yayınevi, 2005, İstanbul.

BİLGİN, SIRAÇ, M. Zarathuştra, Berfin Yayınları, 2003, İstanbul.

ÇİĞ, İLMİYE, MUAZZEZ, İbrahim Peygamber, Kaynak Yayınları, 2008, İstanbul.

ÇİĞ, İLMİYE, MUAZZEZ, Kur'an, İncil ve Tevrat'ın Sümer'deki Kökeni, Kaynak Yayınları, 2009, İstanbul.

ÇİĞ, İLMİYE, MUAZZEZ, Sümerlilerde Tufan Tufan'da Türkler, Kaynak Yayınları, 2009, İstanbul.

CHURCHWARD, JAMES, Kayıp Kıta Mu, Çev. Volkan Altınova, Nokta Kitap, 2009, İstanbul.

CHURCHWARD, JAMES, Mu'nun Kutsal Sembolleri, Ege Meta Yayınları, Çev: Rengin Ekiz, 2000, İzmir.

CHURCHWARD, JAMES, Batık Kıta Mu'nun Çocukları, Ege Meta Yayınları, Çev: Ercan Arısoy, 2001, İzmir.

DUMENZİL GEORGES, Kahramanların Destanları "Nartlar", Kaf-Dav Yayınları, Çev: Aysel Çeviker, 2007, Ankara.

EFLATUN, Kritias, Maarif Matbaası, Çev: Erol Güney-Lütfü Ay, 1942, İstanbul.

EFLATUN, Minos, Maarif Matbaası, Çev: Hamdi Varoğlu, 1943, İstanbul.

ELMURZAYEV, SİR AZHDİN, Çeçen Nart Efsaneleri, Anka Yayınları, Çev: Tarık Cemal Kutlu, 2004, Ankara.

ELDEM, BURAK, Mardukla Randevu, İnkılap Yayınları, 2003, İstanbul.

EYÜBOĞLU, SABAHATTİN; Azra Erhat, Hesiodos, Eseri ve Kaynakları

HESİODOS, İşler ve Günler, Çev. Suat Yakup Baydur, Milli Eğitim Basımevi, 1948, İstanbul.

HORNUNG, ERİG, Mısır Tarihi, Kabalcı Yayınları, Çev: Zehra

Aksu Yılmaz, 2004, İstanbul.

HOMEROS, İlyada, Can Yayınları, Çev: Azra Erhat-A. Kadir, 2005, İstanbul.

HOMEROS, Odisse, Can Yayınları, Çev: Azra Erhat-A. Kadir, 2005, İstanbul.

HEREDOT, Heredot Tarihi (Şerhli Tercüme), Kanaat Kitabevi-Tan Matbaası, Çev: Ömer Rıza Doğrul, 1941, İstanbul.

İZZET, YUSUF, ÇÜNATIKO, MET, Kafkas Tarihi I, Adige Yayınları, Çev: Fahri Huvaj, 2002, Ankara.

İZZET, YUSUF, ÇÜNATIKO, MET, Kafkas Tarihi II, Kaf-Dav Yayınları, Çev: Doğan Erdinç, 2009, Ankara.

ЖЕНЭ, ТХБЭМОКБУЭ, Адыгэ Таурыхъэр, Эль-Фа, 2005, Налшык.

JOSEPH, FRANK, Kayıp Uygarlık Atlantis, Çev: Nur Nirven, Dharma Yayınları, 2005, İstanbul.

KRAMER, NOAH SAMUEL, Tarih Şumer'de Başlar, Kabalcı Yayınevi, Çev: Özcan Buse, 2002, İstanbul.

KRAMER, NOAH SAMUEL, Sümerler, Kabalcı Yayınevi, Çev: Özcan Buse, 2002, İstanbul.

KARAOĞLU, MEHMET, Mitoloji ve Ege'nin Tanrıları, 2005, Erzurum.

LEQUENNE, FERNAND, Galatlar, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Çev: Suzan Albek, 1991, Ankara.

LİVRAGA, A, GİORGİ, TEB, Yeniyüksektepe Kültür Derneği, Çev: İnci Kut, 1996, Ankara.

LOVPAÇE, NURBİY, Eski Hatıpsa Kentinden Mesaj, Kaf-Dav, Çev: Kayhan Yükseler, 2009, Ankara.

LOVPAÇE, NURBİY- CANHOT, İBRAHİM, Kafkas Dolmenleri ve Mısır Piramitleri, Kaf-Dav, Çev: Kayhan Yükseler, 2009, Ankara.

MARKOVİN, VLADEMİR İVANOVİÇ, Çüce Evleri İspunlar (Kuzey Batı Kafkasya Dolmenleri), Kaf-Dav, Çev: Orhan Uravelli, 2008, Ankara.

MELCHERT, CRAIG, H-BRYCE, R, TREVOR-HAWKINGS, D,J- HUTTER MANFRED, Anadolu'nun Gizemli Halkı Luviler, Kalkedon, Çev: Barış Baysal, Çiğdem Çıdamlı, 2010,İstanbul.

MERİÇ, CEMİL,Bir Dünyanın Eşiğinde, İletişim Yayınları, 2008, İstanbul.

MOSCATİ, SABATİNO, Fenikeliler, Dost Kitapevi, 2004, Ankara.

NAMİTOK, AYTEK,Çerkeslerin Kökeni I. Kitap, Çev: Aysel Çeviker, Kaf-Dav Yayınları, 2003, Ankara.

NAMİTOK, AYTEK.Çerkeslerin Kökeni II. Kitap, Kaf-Dav Yayınları, Çev: Aysel Çeviker, 2008, Ankara.

PLUTARK,İsis ve Osiris. Ruh ve Madde Yayınları, Çev: Muammer Tuncer, 2006, İstanbul.

РАЙ, УНЭРЭКЬУЭ,Туркэм ис Адыгэхэр, ГУРИПП Адыгэйея, 2004, Мыекьуапэ.

ROSSENBERG, DONNA, Dünya Mitolojisi, İmge Yayınları,1998, Ankara.

SALTİK, MEHMET,Tanrının Eşekleri, Hermes Yayınları, 2008, İstanbul.

SALTİK, MEHMET, Kuş Dili Klavuzu, Hermes Yayınları, 2005, İstanbul.

SEVİN, VELİ, Anadolu'nun Tarihi Coğrafyası I. Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2007, Ankara.

SİTCHİN, ZECHARİA, Kozmik Tohum, Ruh ve Madde Yayınları, Çev: Yasemin Tokatlı, 2002, İstanbul.

SİTCHİN, ZECHARİA,Tanrılar ve İnsanların Savaşları, Çev: Gülден Özbilun, Ruh ve Madde Yayınları, 2005, İstanbul.

SİTCHİN, ZACHARİA, İlahi Karşılaşmalar Melekler Vizyonlar ve Elçiler, Ruh ve Madde Yayınları, Yasemin Tokatlı, 2007, İstanbul.

SİTCHİN, ZACHARİA, Zaman Başlarken, Ruh ve Madde Yayınları, Çev: Yasemin Tokatlı, 2006, İstanbul,

SİTCHİN, ZACHARİA, Enki'nin Kayıp Kitabı, Ruh ve Madde Yayınları, Çev: Yasemin Tokatlı, 2008, İstanbul.

SİTCHİN, ZACHARİA, Dünya Tarihçesi Keşif Seferleri, Ruh ve Madde Yayınları, Çev: Yasemin Tokatlı, 2009, İstanbul.

STRABON, Antik Anadolu Coğrafyası, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, Çev: Adnan Pekman, 2005, İstanbul.

ŞOENÜ, FETGERİ, MEHMET, Tüm Eserleriyle Mehmet Fetgeri Şoenü, Kaf-Dav Yayınları, 2007, Ankara.

THOMSON, GEORGE, Tarih Öncesi Ege (Studies In Ancient Grek Society-The Prehistoric Aegean.)

TURÇANİNOV, G.F, Kafkasya'da Bulunan Antik Eserlerin Keşfi ve Yazılarının Çözümlemesi, Çev: Kayhan Yükseler, Kaf-Dav Yayınları, 2009, Ankara.

THUKYDIDES, Pelonnesos'lularla Atina'lıların Savaşı, Halil Demircioğlu (Çev.), Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1958, Ankara.

UMAR, Bilge, Karia, İnkılap Kitabevi, 1999, İstanbul.

VEYNE, PAUL, Yunanlılar Mitlerine İnanmışlar mıydı?, Dost Kitapevi, 2003, Ankara.

YİNALYİPA, ŞALVA, Nart Sosriko ve Doksan Dokuz Kardeşi, Çev: Papapha Mahinur Tuna. As Yayınları, 2001, İstanbul.

ZİHNİ, ZEKERİYA, Çerkesya'da Terbiye ve Sosyal Yaşayış, Kaf-Dav Yayınları, 2007, Ankara.

YÜKSEK LİSANS VE DOKTORA TEZLERİ:

ASARKAYA, YUSUF, Hesiodos'a Göre Yunan Tanrıları ve Sıfatları, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2010, Kayseri.

ALBAYRAK, YUSUF, Anadolu'da Artemis Kültü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Arkeoloji Anabilim Dalı, 2008, Ankara.

ALPARSLAN, METİN, II. Murşili ve Dönemi, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2006, İstanbul.

ALPARSLAN, MELTEM, II. Muvattali ve Dönemi, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2007, İstanbul.

ARIHAN, KARAÖZ, SEDA, Karia Bölgesi Ölü Gömme Adetleri, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2007, Ankara.

ALBAYRAK, CANAN, Anadolu'da Kybele Attis Kültü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2007, Ankara.

AKALIN, GÜL, AYŞE, Troas Liantepi Larisa'sının Tarihi ve Arkeolojik Araştırması,

AKKUŞ, SUZAN, Eski Ön Asya Toplumlarında Kölelik Müessesesi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2007, Denizli.

AKARSU, SEDA, Hitit Tasvir Sanatında Boğa, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2007, Ankara.

BAHAR, HASAN, İsauria Bölgesi Tarihi, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1991, Konya.

BÜLBÜL, CEMİL, MÖ. 2. Binyılda Mysia Bölgesi ve Mysialılar, SDÜ Sosyal Bilimler Dergisi, Sayı 20, 2009, s.1-8.

COŞKUN, İSMAİL, Hitit Sanatında Lituus Tasvirleri, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2007, Hatay.

DEMİRTAŞ, BAKİ, M, Magnesia Artemis Tapınağı'nın Teknik ve İşçilik Özellikleri, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2006, Ankara.

DÖNMEZ, SEVGİ, MÖ. I. Binyılın İlk Yarısında Anadolu'da Maden Ekonomisi, Yayınlanmamış Yüksek lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2009, Ankara.

DENİZ, ÖZLEM, Teyrat'ta Geçen Kavim Adları ve Bunların Esiçağ Tarihindeki Rollerini, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezleri, Afyonkarahisar Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2009, Afyonkarahisar.

DAĞ, UĞUR, HAYDAR, MÖ.II. Bin Yıl Anadolu ve Kuzey Suriye Saray Mimarisi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1999, Ankara.

ERGİN, HASAN, Mısırlıların Dini İnanç ve Adetleri (Milattan Önceki Devirler), Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2007, Ankara.

FUL, ŞENGÜL, DİLEK, Yazıtlar Işığında Mysia Bölgesi Kültürleri, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2008, Erzurum.

GÜNGÖR, MUALLA, Antik Çağ'da Frygia Bölgesi ve Bölgedeki Ana Tanrıça Kültü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2007, Konya.

GÜVELOĞLU, ALİ, M.Ö. I. ve M.Ö. III. Yüzyıllar Arasında Roma- Pannanio- Thrakya Siyasal İlişkilerinde Pannonia'nın Yeri ve Önemi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2006, Ankara.

HATAPKULU, MİNE, Tacitus'un German Kavimleri'ne Bakışı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2007, İstanbul.

KARAUÇAK, MEHMET KEMAL, Trakya'da Toptepe Kültürünün Tanımlanması, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2008, İstanbul.

KATAR, MURAT, Urartu Devletinde Ekonomik Yapı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2009, Elazığ.

KÖYMEN, CENK, Metropolis Ares Tapınağının Buluntular Işığında Mimari Açısından Değerlendirilmesi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2006, İzmir.

KUZUOĞLU, REMZİ, Eski Asurca Metinlerde Geçen Coğrafya Adları, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2007, Ankara.

METİN, HÜSEYİN, Attika Seramiğinde Dört Büyük Mitolojik Savaş Betimi (Gigantomakhia, Kentauromakhia, Amazonomakhia, Troiamakhia), Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Atatürk

Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2007. Erzurum.

MUTLU, GÜLİZ, Euripides'in Oyunlarında Peloponnesos Savaşı'nın Yankılanışı, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2008, Ankara.

ÖZDOĞAN, MEHMET, Trakya'da Yapılan Son Araştırmalar Işığında Balkanlar'da İlk Neolitik Çağ'dan Orta Neolitik Çağ'a Geçiş Sorunu, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2009, İstanbul.

ÖYKEN, EKİN, Roma'da Bachhus Bayramı ve Esrime, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2009, İstanbul.

ÖZCAN, RABİA, Yazılı Kaynaklar ve Arkeolojik Veriler Işığında M.Ö. 2. Binyıl Batı Anadolu Tarihi Coğrafyası, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2007, İzmir.

ÖZ, ESMA, Asur Ticaret Kolonileri Döneminde Anadolu'nun Etnik ve Sosyal Yapısı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2005, Ankara.

ÖZDEMİR, SEHER, Sızma Höyük ve Tanrıça Zizimine Kültü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2008 Konya.

ÖZTEKİN, SELMA, Dinlerde Hayat Ağacı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2008, Ankara.

PEKER, HAKAN, Suriye Üzerindeki Hitit Hakimiyeti'nin Kurulması: M.Ö. II. Binyılda Eski Yakınoğuda Süper Güçler ve Küçük Devletler, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2009, İstanbul.

PULLU, SELİM, MÖ I. Binyıl İlkYarısında Tapal Krallığının Siyasal ve Ekonik Tarihi, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2006, İstanbul.

SARIKAYA, BAHAR, Epigrafik Buluntular Işığında Trakya'da Kültürler, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2009, Edirne.

SONKÜR, MURAT, Knidos Antik Kenti Dionysos Tapınağı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2007, Konya.

ŞEYHOĞLU, İLKUNUR, IV. Tudhaliya'nın Asur Devleti ve Suriye'de ki Vasall Krallıklar'a Yönelik Politikası, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2007, Ankara.

TANRIVER, AKAR, DUYGU, SEVİL, Apollon Klarios Kültü Kehanet Pratikleri ve Adaklar, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2009, İzmir.

TÜRK, MUSTAFA, Antikçağ'da Mysia ve Arkeolojisi, Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2008, Balıkesir.

VAROL, ORHAN, Çivi Yazılı Belgeler Işığında Urartu Dili'nin Yapısal Özellikleri, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2005, Van.

ZOROĞLU, UMUT, Hitit Sanatında Sfenks, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2010, Hatay.

MAKALELER:

ALPMAN, ADİL, Hurrilerde Ulusal Panteon ve Yerel Panteonlar, <[http://eskieserler.com/dosyalar/mpdf%20\(71\).pdf](http://eskieserler.com/dosyalar/mpdf%20(71).pdf) >

BALKAN, KEMAL, Babilde Feodalizm Araştırmaları Kas'lar Döneminde Babil, <<http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/26/1040/12547.pdf> >

БЭЛЛЭ, АБРОКБУЭ, ІҮКІЭ ІҮэрыІуатэ Зэрахэт, ІЭКІЭ ІҮашхэ Зэтральхэт, Пысынэ-Адыгэ ГыашІэмрэ Шэньхэбзэм хуэгъапса Журнал, Но: 4, 2008, Налщыч. нк. 48-53.

ERZEN, A, İlkçağ Tarihinde Trakya, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, 1994, İstanbul.

KÜÇÜKEREN, CANAN, Denizden Gelen Tunç Adamlar, Atlas Dergisi, Sayı 209, Yıl 2010.

KINAL, FİRÜZAN, Ugarit Krallarının Tarihi,

KINAL, FİRÜZAN, Amarna Çağında Mısır'ın Ön Asya Münasebetleri, Ankara Dil Tarih Coğrafya Fakültesi. Ankara Üniversitesi.

< <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/26/1040/12553.pdf> >

SİNA, AYŞEN, “İlkçağ Tarih Yazımının Batı Anadolu'lu Öncüleri; IV Lesboslu Hellanikos”<<http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/18/941/11713.pdf>>

SİNA, AYŞEN, “İlkçağ Tarih Yazımının Batı Anadolu'lu Öncüleri III. Miletoslu Hekataios”,<<http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/18/940/11704.pdf>>

SİNA, AYŞEN, “İlkçağ Tarih Yazımının Batı Anadolu'lu Öncüleri; Lampsakonlu Kharon”,<<http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/18/938/11689.pdf>>

SİNA, AYŞEN, “Karia Panamara'da Bulunan Saç Adakları Yazıtları”,<<http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/18/30/217.pdf>>

TAŞ İLKNUR, MÖ 13. Yüzyılda Kargamış Krallığında Görevli İki Hitit Memuru, <<http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/18/939/11694.pdf>>

TAŞDÖNER, KEVSER, Karria Kenti Halikarnassos Helenistik Dönem ve Öncesi Siyasal Tarihi, Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Cilt I, Sayı I, 2008. s.96-107.

ÜREten, HÜSEYİN, “Kyzikoslu Bir Kadın Euergetes: Kraliçe Apollonis”. < <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/18/31/275.pdf> >